

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MILENA BOUČKOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

LADISLAV CABADA, MILOŠ CALDA,
ADAM ČERNÝ, PETR DOSTÁL,
MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK,
JOSEF FUČÍK, RADEK KHOL,
MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ, PETR LEBEDA,
PAVEL MÁŠA, ALOIZ NEUSTADT,
KAREL PEZL, OTTO PICK,
MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
RICHARD SEEMANN, JIŘÍ SCHNEIDER,
IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
FILIP TESAŘ, JOSEF VESELÝ,
TOMÁŠ VESELÝ

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281434, fax: 0042143/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPČ-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 10/2004 ROČNÍK XXVIII

STR.

Světozor	2
Antisemitismus ve věku globalizace / -zz-	3
ANTISEMITISMUS A GLOBALIZACE	
GLOBALIZACE ANTISEMITISMU / Daniel Jonah Goldhagen	4
ANTISEMITISMUS JAKO DEFINICE NENÁVISTI / Zdeněk Kalvach	6
ŽIDÉ A MUSLIMOVÉ: NESNADNÉ SOUŽITÍ / Miloš Pojar	9
STARONOVÝ ANTISEMITISMUS / Leo Pavlát	12
ZVLÁŠTNOSTI ŽIVOTA RABÍNŮ V PUTINOVĚ RUSKU / Pavel Máša	14
KDO A PROČ NEMÁ RÁD ŽIDY A IZRAEL / Andrea Baršová, Pavel Barša	16
SNAHY O NOVÉ INTERPRETÁCIE A DEZINTERPRETÁCIE ŽIDOVSKÉJ OTÁZKY NA SLOVENSKU / Pavol Měšťan	18
DOKUMENT	
VSTUP DO EVROPSKÉ UNIE KLADE ČESKÉ DIPLOMACII NOVÉ VÝZVY / Cyril Svoboda	20
VZTAHY A PROBLÉMY	
GEOPOLITICKÝ VÝZNAM INDICKÉHO OCEÁNU V MINULOSTI A DNES / Michael Romancov	22
VENEZUELA: CHÁVEZ VYHRÁL, USA A OPOZICE SE S NÍM UČÍ ŽÍT / Martin Ehl	25
VOLNÁ TRIBUNA	
NEPŘÍTEL PŘED BRANAMI / Jaroslav Šimov	26
CESTA K DEMOKRACII VEDE PŘES DEN HAAG / Klára Bratová	29
RECENZE	
MEZI VSTRČNOSTÍ A HISTORICKÝM KLIŠÉ / Vladimír Handl	31
GLOBÁLNÍ HEGEMON ČI ZDRÁHAVÝ ČETNÍK? / Vít Vaníček	32
JAK DÁL V TRANSATLANTICKÝCH VZTAZÍCH? / Jan Eichler	33
PAMĚTI DIPLOMATA / Michal Pehr	35
VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV	35

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Problém zahraniční zadluženosti ve světové ekonomice a politice ► Spravedlivé oddlužení zemí Jihu ► Česká zadluženost a Evropská unie ► Otazníky okolo zdi mezi Izraelem a Palestinou ► Šité a jejich úsilí spolurozhodovat o budoucnosti Iráku ► Mocnost Evropa ► Mezinárodní aspekty ochrany životního prostředí

1. – skupina několika desítek teroristů zadržela ve škole v severo-osetském Beslanu přes tisíc žáků, jejich rodičů a učitelů. Drama vyústilo v masakr, při němž zahynulo 339 lidí, z toho polovina dětí. K odpovědnosti za akci se přihlásil čečenský polní velitel Šamil Basajev.

2. – americký prezident George W. Bush byl republikánským sjezdem oficiálně jmenován kandidátem na druhé prezidentské období. V projevu na sjezdu vyjádřil odhodlání nadále pokračovat v potírání terorismu a reformovat systém sociálního zabezpečení.

2. – Mezinárodní soudní tribunál pro zločiny v bývalé Jugoslávii rozhodl, že Slobodanu Miloševići bude vzhledem k jeho zdravotnímu stavu přidělen obhájce.

3. – bývalý americký prezident Bill Clinton utrpěl infarkt. Byl mu voperován čtyřnásobný bypass.

3. – Evropská komise uhájila novou variantu návrhu na změkčení pravidel Paktu stability.

3. – Libye a skupina německých právníků podepsali v Tripolisu dohodu o odškodnění obětí pumového útoku na diskotéku La Belle v roce 1986. Libye, jejíž tajné služby stály v pozadí útoku, vyplátí obětem a pozůstalým celkem 3,5 milionu dolarů.

3. – bylo oznámeno, že Mezinárodní agentura pro atomovou energii (MAAE) šetří tajný experiment s jaderným palivem, který v roce 2000 provedli jihokorejští vědci.

5. – demokratický kandidát na úřad amerického prezidenta John Kerry slíbil, že v případě svého zvolení prosadí do čtyř let odchod amerických vojsk z Iráku.

5. – podle listu The Washington Post informovali inspektoři OSN, že Irák nevyvíjel před americkou invazí bezpilotní letadla k útokům chemickými nebo biologickými zbraněmi na sousední země.

5. – ve volbách do zemského sněmu v Sarsku vyhrála opoziční CDU, která obhájila svou absolutní většinu z roku 1999. Sociální demokraté kancléře Gerharda Schrödera naopak utrpěli porážku.

7. – skupina ozbrojenců unesla v Bagdádu dvě italské humanitární pracovníce, které nakonec byly po 22 dnech propuštěny. Spekuluje se, že za ně byl vyplacen milión dolarů výkupného; italská vláda však podobné informace popřela.

8. – náčelník generálního štábu ruské armády Jurij Balujevskij při

setkání s velitelem vojsk NATO v Evropě Jamesem Jonesem prohlásil, že Rusko je připraveno zaútočit na základny teroristů po celém světě.

8. – ruská policie slíbila odměnu 10 miliónu dolarů za informaci vedoucí k dopadení čečenského polního velitele Šamila Basajeva a Moskvou neuznávaného čečenského separatistického prezidenta Aslana Maschadova.

8. – list The New York Times zveřejnil závěry amerického ministerstva obrany o tom, že irácký odboj kontroluje velké části centrálního Iráku.

9. – v Mnichově začal proces s bývalým příslušníkem oddílů SS Ladislavem Nižňanským obžalovaným z účasti na masakrech ve slovenských obcích Ostrý Grůň a Klak v lednu 1945, při kterých zahynulo 164 osob.

9. – čečenští rebelové vypsali odměnu 20 miliónů dolarů za dopadení prezidenta Vladimira Putina, kterého viní z válečných zločinů v Čečensku.

9. – exploze auta u australského velvyslanectví v Jaktartě si vyžádala nejméně osm mrtvých a 170 zraněných. Atentátníci policii varovali, že útoky budou pokračovat, dokud nebude propuštěn vůdce Islámské skupiny Abu Bakar Bashir.

9. – v severokorejské provincii Janggandgo byla zaznamenána extrémně velká exploze, při které vystoupil k obloze hříbovitý mrak o průměru čtyř kilometrů. Pchjongjang prohlásil, že byla odstřelena hora v rámci stavby přehrady pro vodní elektrárnu v okrese Kimjongčik.

10. – polský Sejm schválil kontroverzní rezoluci, která vyzývá Německo k finančnímu odškodnění ztrát způsobených nacistickým režimem za 2. světové války. Rezoluce odmítá žaloby odsunutých Němců o odškodnění a označuje je za nepodložené a nelegální.

12. – v parlamentních volbách v Hong Kongu si udržel většinu propekingský liberální blok, který si zajistil v 60členném zákonodárném sboru 35 míst.

13. – ruský prezident Vladimir Putin vyhlásil sérii opatření, která mají posílit boj proti terorismu. Znamenají značné posílení kontroly Kremlu nad politickým životem v zemi a centralizaci bezpečnostní politiky.

14. – nejméně 47 lidí bylo zabito a 114 zraněno při výbuchu nálože v automobilu zaparkovaném poblíž policejní stanice v Bagdádu. Útoky v Iráku si dosud vyžádaly

více než 3000 mrtvých a na 12 000 zraněných.

14. – polský premiér Martin Belka v Sejmu řekl, že polská vláda shodně s německým kancléřem Gerhardem Schröderem považuje odškodňovací téma mezi Spolkovou republikou a Polskem za vyřízenou věc. Prohlásil to v souvislosti s rezolucí Sejmu z 10. září.

15. – afghánský zvláštní tribunál odsoudil tři Američany k osmi až deseti letům vězení za vedení soukromé věznice, mučení a nezákonné zatýkání lidí v Afghánistánu.

19. – se konaly volby ve dvou dalších německých spolkových zemích – v Sasku a v Braniborsku. V Sasku vyhrála opět CDU, která získala 41,1 procenta hlasů, na druhém místě skončila postkomunistická PDS s 23,6 procenta a teprve na třetím místě se umístila SPD se ziskem 9,8 procenta hlasů. Do parlamentu se ještě dostala pravicově extremistická NPD s 9,2 procenta hlasů. V Braniborsku vyhrála SPD (31,9 procenta) před PDS (28 procent) a křesťanskými demokraty (19,4 procenta). I zde uspěla pravicově radikální Německá lidová unie (DVU) se ziskem 6,1 procenta hlasů.

19. – Irák obnovil diplomatické styky s Íránem na úrovni velvyslanců.

19. – bylo oznámeno, že čínský prezident a šéf komunistické strany Chu Ťin-tchao se stal vrchním velitelem armády namísto bývalého prezidenta Ťiang Ce-mina, který z této funkce odstoupil.

19.–20. – ve druhém kole prezidentských voleb v Indonésii zvítězil bývalý generál Susilo Bambang Yudhoyono. Získal přes 58 procent hlasů a je zastáncem ekonomických reforem a tvrdého boje proti terorismu.

20. – Spojené státy zrušily hospodářské sankce vůči Libyi jako odměnu za to, že se Tripolis zřekl snah o získání zbraní hromadného ničení.

21. – americký prezident George W. Bush v projevu na zasedání Valného shromáždění OSN obhájil invazi do Iráku a vyzval k bojkotu Jásira Arafata, který podle něj zradil věc palestinského lidu.

22. – německý kancléř Gerhard Schröder označil požadavky vysídlení na odškodnění od České republiky a Polska za majetky zabavené po válce jako „právně nepodložené“. Prohlásil také, že se nebude konat ani žádné vnitroněmecké odškodňování vysídlených.

22. – americký Senát potvrdil Portera Gosse (65) jako šéfa zpravodajské služby CIA.

23. – Slovinsko pohrozilo, že nepodpoří vstup Chorvatska do Evropské unie kvůli incidentu, při němž chorvatští policisté na sporném pohraničním území údajně brutálně zacházeli se skupinou slovinských politiků.

24. – německý parlament definitivně schválil nový zákon o opatřeních k odvrácení teroristických útoků zneužívajících unesená letadla. Ze zákona vyplývá, že v krajním případě bude možné sestřelit unesený letoun, pokud bude představovat teroristické nebezpečí.

26. – turecký parlament schválil klíčovou reformu trestního zákoníku, který mj. už nestanoví žádný trest za manželskou nevěru. Ankara tak odstranila poslední překážku v přibližování k Evropské unii.

26. – nejhledanější pákistánský terorista Amžad Husajn Farúkí, podezřelý z pokusu o vraždu prezidenta Parvize Mušarafa a obviněný z vraždy amerického novináře Daniela Pearla, byl zabit pákistánskými bezpečnostními silami.

28. – na sto mezinárodních osobností vydalo petici, v níž varují před odbouráváním demokracie v Rusku a přibližováním Moskvy k autoritativnímu režimu.

29. – maďarský parlament vyslovil souhlas s programem vlády premiéra Ference Gyurcsánye.

29. – jemenský soud odsoudil k smrti dva ze šesti mužů obviněných z přípravy sebevražedného atentátu proti americkému torpédoborci USS Cole v roce 2000. Ostatní čtyři obvinění dostali tresty na svobodu.

29. – iránský ministr zahraničí Kamál Charrazi prohlásil, že Írán nevlastní jaderné zbraně a ani o ně neusiluje.

30. – ruská vláda schválila Kjótský protokol o omezování škodlivých emisí a požádala parlament o jeho ratifikaci. Protokol tak může vstoupit v platnost.

30. – izraelská armáda rozšířila svou ofenzívu v pásmu Gazy. Cílem je pronásledování palestinských radikálů a snaha zabránit palestinským ozbrojencům v odpalování raket na izraelské území. Palestinci během září podnikli na Izrael 30 raketových útoků.

30. – Spojené státy začaly na hranicích snímat otisky prstů návštěvníků ze 27 zemí, kteří nemusejí mít pro vstup do USA víza. Kromě toho se návštěvníci z těchto států musejí nechat vyfotografovat.

Antisemitismus ve věku globalizace

Politika, a to dokonce i ta mezinárodní, má svou poetiku. Používají se v ní metafory a záměrné posuny významů, výroky expresivní a apelové. Pojmy se zaměňují slovy nebo výrazy indikativními, slova označující mají někdy podobu nadávek a hanobení. Tak tomu bylo již v dobách, kdy znepřátelení králové a vojevůdci stáli na bitevních polích v čele svých vojsk a nenávisťně spílali protější straně a oznamovali, co s nepřítelem učiní, až jej potupí, porazí a pozabíjejí. A to, že tato zlobná projednávání *otázek zájímavých obě strany* byla často završována splněním pohrůzek lze doložit velmi jednoduše.

Postupně se tyto rozhovory o vztazích mezi panovníky, zeměmi, státy, ale i státy a obchodními společnostmi nebo státy a jejich občany stávaly rafinovanější a promyšlenější, ale agrese a politický arivismus z nich nezmizel. Nenávist a zášť měly své proměnlivé cíle, ale jeden z nich jim zůstal až do současnosti. Nenávist vůči *židům*, motivovaná křesťanským antijudaismem v jeho podobě katolické nebo protestantské, zloba proti *Židům*, povzbuzovaná vědomím národní sounáležitosti, antisemitismus 19. století, který se odvolával na sociální a ekonomické poměry (tzv. antisemitismus antikapitalistický nebo proletářský). A dosáhla svého vrcholu, když amatérští Darwinovi epigoni začali tvrdit, že z fyzických dispozic určité populace nebo rasy lze usuzovat i na její vlastnosti morální, ať již jako celku nebo jejích jednotlivých členů.

V 19. století mají původ všechny celosvětově nebo globálně definované teorie, kterými je odůvodňována nejen koloniální imperialistická expanze a změna společenského řádu (autoři Komunistického manifestu jej označují jako *kosmopolitní buržoazní kapitalismus* a předpovídají mu historicky nutnou záhubu).

Napoleonovo tažení do Ruska mělo být civilizační a kulturní misí. Když pak židovští bankéři, svolaní do Paříže, aby pomohli tuto misi financovat, odmítli, rychle vzniká myšlenka o světovládném spiknutí Židů i židů.

Devatenácté století je vůbec *stoletím světovým*. Pořádají se světové výstavy, na mapy světa za zakreslují hranice oblastí zájmů a evropská věda se snaží najít klíč k jedinečné komplexnosti všech možných jevů. Vrcholem tohoto typu přemýšlení o světě je prohlášení bitev na Marně, na Piavě, na Balkáně a v Haliči za válku světovou a všichni, kteří v ní chtěli pokračovat, se později museli snažit, aby ze svých bilaterálních sporů světový konflikt skutečně učinili. A je už lhostejné, zda ve 20. století byly ty světové války dvě nebo tři, anebo, jak říká Jiří Gruša, šlo jen o válku jedinou, globální, jejíž částí byla nejen válka studená, ale i boj za mír, který má dodnes své krvavé epizody a nevinné oběti.

Když dnes politici, ať již jde o demokraty nebo uzurpátory, volí metafory jakou bylo třeba pojmenování *světová* nebo *studená válka*, činí tak v naději, že se jim podaří mobilizovat své poddané k angažmá na své straně. A když se právě neválčí, nebo alespoň nejsou válečné fronty zřetelně viditelné, je nejjednodušší použít už vyzkoušený stereotyp strachu a hrůzy, který se v minulosti osvědčil. Jeho hlavní vlastností musí ovšem být, že je trochu nesrozumitelný, vyvolává strach a obavy a lze jej označit v naší době populárními slovy jako horor nebo teror.

Ale hra s metaforami a posuny významů je často ještě mnohem jemnější. Když portugalská a nizozemská obchodní vytvářeli svá celosvětová impéria, v podstatě spravovaná nezávisle na rozhodnutí panovníků nebo stavů, jistě netušili, že dávají vzniknout prvním nadnárodním korporacím (obchodním společnostem), které zajistí finanční operace v globálním měřítku a budou distribuovat informace o světě způsobem nepřímým odlišným od naší doby.

To, že se sice změnilo množství a rychlost přenášených informací je sice zřejmé při pohledu na mobilní telefon, který nás spojuje s celým světem dokonce i když není zapnut, ale jedna věc je těm minulým věkům přece jen podobná. Je to neschopnost vnímat, porozumět a pochopit toho druhého, ať již jde o jednotlivce, národ, unii národů nebo *civilizaci*. Přátelství nebo nepřátelství, láska stejně jako nenávist, touha být nebo žít na úkor toho druhého, to jsou zřejmě konstanty existence lidského druhu, který může jít ve své nenávisti k svým blízkým tak daleko, že s nimi přestává hovořit, ztrácí řeč, biblickým jazykem je *...Bohem zbaaven řeči a učiněno z něj zvíře*. To mu pak dovoluje chovat se zvířecky, páchat zvěrstva, v jazyce mezinárodního práva – dopouštět se zločinů proti lidskosti, míru a vedení války.

Je shodou okolností, že ve dnech příprav na udělení Nobelovy ceny míru promlouvá na podceňovaném Valném shromáždění OSN americký prezident, a ve stejný den je bezbranný člověk zavražděn podle středověkého rituálu, který se od dob Čingischánových liší jen tím, že jej může přenášet televize. Tady někde začíná ta aktuální inovace strachu, hrůzy, zastrasování, která je výsadou naší doby. Nová pojmenovávaní jsou obvykle nepřesná, eufemistická, metaforická. Panuje obava, že strach a hrůza, smrt a zabíjení již zevšedněly a musí být znovu kolovány.

Terorismus není jen *plozením teroru*, to je rétorická nadšázka. Terorismus je zastrasování lidí hrůznými prostředky, většinou zabíjením nevinných v zájmu naplnění ambicí, ať již jsou morální nebo materiální. Holocaust – termín, který se rozšířil a zdomácněl v globálním politickém diskursu až po roce 1967 – nebyl spálením, záhubou, a dokonce ani ne jenom *konečným řešením židovské otázky*, jak se říkalo v Německu. Bylo to zabíjení a vraždění nevinných lidí, motivované nikoli nenávistí Adolfa Hitlera nebo jeho okolí vůči Židům, ale zejména nenávistí člověka k člověku. Jeho cílem bylo nejdříve terorizovat, zastrasovat v zájmu dobytí politické moci, potom vraždit nevinné oběti této nenávisti a nakonec tovární metodou fyzicky likvidovat *ty druhé*.

Dědictví intolerance a nenávisti není jen výsadou Evropanů, i když odsud známe onen výchovný postup, na jehož počátku stojí láska s podmínkou a na konci nenávist a zabíjení, které svou motivaci nacházejí samy v sobě. A nezdá se, že i na svou kulturu tak hrdí Evropané, dokáží překonat tuto primitivní bariéru toho nejjednoduššího rozhovoru mezi lidmi. Záměrně zdůrazňujeme rozhovor, protože se jedná o dvě strany, které k sobě mají stejně daleko.

Chtěli jsme v tomto čísle Mezinárodní politiky napsat o tom, zda současný svět, když už nenávist neumí odstranit, ji dokáže alespoň porozumět. Na příkladu antisemitismu a jeho přesahu do mezinárodní politiky jsme chtěli doložit, jak na tom vlastně všichni jsme. Překvapil nás mimořádný zájem našich autorů a kolegů od nás i ze zahraničí a ačkoli jsme monotematickou část tohoto čísla podstatně rozšířili, přesto jsme museli některé nabízené texty s ohledem na rozsah našeho časopisu odmítnout. Ale snad se alespoň podařilo dát do souvislosti pohledy na celek i jeho části a poukázat na to, co je tradiční a nové, zvláštní i obecné.

zboril@iir.cz

-zz-

Globalizace antisemitismu

Antisemitismus je na vzestupu. Po období remise jako reakce na hrůzy holocaustu znovu ožil, urychlen arabsko-izraelským konfliktem. Zvláště výrazně se projevil v souvislosti s válkou v Iráku a jejími následky, kdy se i mezi seriózními členy novinářské i politické elity v západních zemích znenadání objevila fantastická antisemitská obvinění.

DANIEL JONAH GOLDHAGEN

Jako reprezentant tohoto iracionálního myšlení se v roce 2003 výrazně projevil nejedle sloužící britský labouristický poslanec Tam Dalyell. Jeho názor, že George Bush, Tony Blair, Dick Cheney, Colin Powell a Donald Rumsfeld, tito ostřílení praktici domácí i zahraniční *Realpolitik*, jsou loutkami „židovské kabaly“ a že se tato kabala „zmocnila vlády ve Spojených státech“, se mohl zrodit jen v hlavě někoho, kdo je v zajetí fantaskní představy o údajné ohromné moci Židů, nebo člověka, který si přeje rozšířit všeobecné antisemitské nálady ve snaze vytřískat z toho politické výhody.

Dalyellova myšlenka o svévolné konspiraci chtě nechtě kopíruje „Protokoly sionských mudrců“ a je příznačná pro nový charakter dnešního antisemitismu, který v současné době přenesl zájem z domácího dění na otázky mezinárodní. Dalyella a jeho antisemitský výbuch lze pominout, ale nový antisemitismus je rostoucí hrozba, kterou je nezbytné odhalit a porozumět jí. Vždy přítomný antisemitismus se neustále mění a v naší globalizované éře se tudíž globalizoval.

Antisemitismus měl odjakživa domácí a mezinárodní složky. Během dlouhé éry křesťanského antisemitismu šířila všemocná katolická církev představu, že Židé jako Kristovi vrazi ztělesňují vesmírné zlo. Základním cílem nenávisti však tehdy byli Židé místní – konkrétní obyvatelé určitého města jako vyznavači náboženství, které údajně ohrožuje jejich křesťanské sousedy.

Ve druhém období během 19. a 20. století na sebe vzal antisemitismus svěštější a rasističtější podobu a připisoval Židům, že se spikli proti lidstvu. Přesto bylo nepřátelství vůči židům za újmu, kterou působili svým spoluobčanům, stále ještě omezeno lokálně – Němci proti německým Židům, Francouzi proti francouzským Židům. Nejpalčivější politická otázka tehdejších dní – „Židovský problém“ – pojednávala o tom, co by měli Němci, Francouzi, Poláci a další národy podniknout s židovskými obyvateli svých zemí.

Globalizovaný antisemitismus je směs starých a nových trendů. Je komplexní

a různorodý a orientuje se na globální scénu. Ve většině Evropy a zejména Evropy západní domácí „Židovský problém“ téměř vyšuměl. V Německu, Francii a jiných zemích jen okrajové elementy zastávají názor, že místní Židé finančně, profesně a morálně škodí svým nežidovským sousedům a že by se s tím mělo něco dělat. S výjimkou islámských menšin je ve většině zemí tabu dělat klasické antisemitské narážky na židovské spoluobčany. Kdo jiný než šílenec by dnes tvrdil, že Židé chystají revoluci, chtějí způsobit finanční chaos, vykořisťují nežidovské bližní a kazí morálku či dokonce krev národa? Antisemité všech barev si dávají velmi záležet na tom, aby okolí ujistili, že jejich obvinění a zloba se nevztahuje na jejich spoluobčany, nýbrž na dravé Židy globalizovaného 21. století. Přesto však, jak jsem napsal roku 1996 v knize Hitlerovi ochotní kati, „je Německo dodnes infikováno antisemitismem“. A to platí i nyní. Otázka je, jakou podobu má současný antisemitismus v Německu i jinde.

Nepřátelství vůči Židům se přesunulo za hranice té které země a soustředilo se na Izrael a Spojené státy jako na údajné morální a materiální viníky na mezinárodní scéně. Sionismus se pro mnoho lidí stal synonymem pro stát Izrael, který je podle nich nelegitimní a jakousi mytickou entitou, destruktivním faktorem, zatímco anti-sionismus je spojován s anti-amerikanismem do té míry, že když chtějí rušit nacionalističtí politikové vyjádřit své obavy z americké kulturní nadvlády, řeknou, že Rusko ohrožuje „sionizace“.

Centrum antisemitismu a jeho rozptyl je rovněž nový. V předchozích obdobích antisemitismu se šířil od křesťanů a později z Evropy. Nyní, jak je charakteristické i pro ekonomická a kulturní hnutí této éry, existuje mnoho antisemitských center a proudů v Evropě, na Středním východě i jinde. V podstatě se dá říct, že Evropa exportovala svůj klasický rasismus a nacistický antisemitismus do arabských zemí, kde ho obrátili proti Izraeli a Židům jako takovým a ohrožovali skutečnými či smyšlenými rysy intenzivních místních konfliktů. Pak arab-

ské státy tuto novou hybridní démonologii exportovaly zpátky do Evropy, institucionalizovaly ji v OSN a dalších vládních či nevládních mezinárodních organizacích a usilovně a úspěšně rozšířily do dalších zemí světa. Rezoluce Valného shromáždění z roku 1975, která prohlašuje sionismus, což je vlastně synonymum pro Izrael, za rasismus a orgie antisemitismu následující po antirasistické konferenci OSN v Durbanu v Jižní Africe jsou jen dvě nejvýraznější ukázky toho, jak je OSN zneužívána arabskými a jinými zeměmi k legitimizování a šíření nenávisti k Izraeli a Židům. Centrum a zdroj antisemitismu se poprvé přesunul z křesťanské Evropy do islámského světa. V Evropě – v Německu, Francii, Velké Británii a jinde – používá dnešní intenzivní antisemitská agitace proti místnímu židovskému obyvatelstvu staré metody. Obviňuje je ze zasívání neklidu, touhy podrobit si ostatní – k čemuž přidává jako novinku nenávist vůči Židům v zahraničí a na jiných kontinentech.

Obsazení rolí charakteristické pro globalizovaný antisemitismus je nové. Shyloka většinou nahradil židovský Rambo. Lstivého a hamižného Žida z obou prvních období antisemitismu vystřídal brutální, vraždící a dobývající válečník, vyzbrojený moderní vojenskou technikou a politickou silou, který dělá špinavou práci buď sám, jako Izrael, nebo si na to najímá jiné, jako to prý dělají Židé v Bushově administrativě.

Typická alegorie globalizovaného antisemitismu zobrazuje Donalda Rumsfelda s žlutou hvězdou s nápisem „šerif“, který má po boku obuškem mávajícího Ariela Sharona a za nimi se tyčí zlaté tele. Tato scénka, vyjadřující domnělý globalizovaný charakter a zákeřnost Židů, vytvořená na antiglobalizační demonstraci v Davosu v roce 2003, není náhodná.

Globalizovaný antisemitismus má další důležité nové rysy, včetně okamžitého globálního přenosu přes internet a televizních reportáží o strádání Palestinců. Sjednocuje evropskou levice i pravici, která se half do poloprůhledného pláště antisemitismu. Internet poprvé umožnil lidem mnoha národností nenávidícím Židy, aby se spojili do globálního antisemitského „citového společenství“ (Gefühlsgemeinschaft). Ti na nesčetných a stále se rozrůstajících webových stránkách živí společné obsese, nekonečně opakují staré historky o tom, jak jsou Židé zlí a nebezpeční a vymýšlejí si nové.

Snad nejosobitější je odpoutání antisemitismu od jeho původních zdrojů. Už není propojen s křesťanstvím, třebaže mocné prameny křesťanského antisemitismu stále ještě existují a nyní je posílil Mel Gibsonův film „Umučení Krista“. Už se však odpoutal od evropských zdrojů z období budování nových národů v devatenáctém století, od reakce na modernismus a pseudovědecké představy o rasách a od sociálního darwinismu, ačkoliv démonologie této éry je dosud silná, i když v poněkud jiné podobě.

Globalizovaný antisemitismus se stal součástí substruktury světových předpokladů. Volně a v mnoha variantách se pohybuje řadou zemí, kultur a společností a mezi všemi, komu se nelíbí mezinárodní vlivy, globalizace a Spojené státy. Po celém světě ho propagují arabské země a je institucionalizován v OSN. Ve svém soustředění na Izrael jako nejproblematictější území a na Spojené státy jako na všudypřítomnou světovou velmoc je naprosto internacionální. Živí v sobě fantastické smyšlenky o Židech a sionismu, které nemají nic společného s poctivou kritikou izraelské politiky, a nachází se mimo lidská území a zkušenosti. A je vzdálen jen pár kliknutí na myš.

Po holocaustu a po prohlášení katolické církve ve Vatikánu v roce 1965, v němž se přiznala k dvoutisícileté kolektivní vině proti Židům, se zdálo, že antisemitismus slábne a snad i docela vymizí. V mnoha evropských zemích včetně Německa bylo místní židovské obyvatelstvo odděmonizováno. Křesťanská církev na Západě se horlivě snažila vstřípnat věřícím pozitivnější přístup a větší úctu k Židům. Mnoho lidí v Evropě, Severní Americe i jinde dnes rovněž odsuzuje nové antisemitské fantazie.

Přesto však probuzení antisemitismu v jeho nové globalizované formě svědčí o tom, že se opět dokázal proměnit a rozšířit svou působnost – dokonce až do Afriky a Asie. Má také stále nápadnější druhotný efekt, který spočívá v tom, že dodává odva-

hy antisemitům, které inspirovaly starší formy nenávisti k Židům a kteří by rádi zarazili moderní reformy katolické církve, k nimž došlo v posledních padesáti letech. Gibsonův hrůzostrašný film je příkladem této snahy přesvědčit křesťany, že Židé jsou vinní smrti Ježíše Krista.

Víme, že když má někdo předpoklady vůči určitým lidem, snadněji uvěří jejich dodatečnému obviňování. Víme také, že když jsou podobné předpoklady volně dostupné a veřejně oceňované vlivnými osobami, začnou se s nimi ztotožňovat také až dosud nepřepjatí lidé a ti, kteří už je dávno tajně chovali v nitru, se s nimi otevřeně vytasí. K tomu dochází zejména jde-li o předpoklady, jako je tomu u globálního antisemitismu, který je velmi intenzivní a pomluvy jsou extrémní. Nový globalizovaný antisemitismus se až dosud neukázal být tak nebezpečný jako jeho dřívější formy (s výjimkou Středního východu), ale je zneklidňující, že má dostatečný potenciál, aby se šířil dál, a oživil starší formy protizidovských předpokladů a ohrozil tak Židy na celém světě. Antisemitismus byl po celé dějiny výbušný, snadno zápalný sentiment, který měl vždy blízko k násilí.

Smrtelný potenciál nového antisemitismu se už projevuje po celé Evropě a zejména v jejích západních zemích, kde sporadické antižidovské násilí rok od roku houstne. V choulostivých desetiletích po holocaustu to vypadalo, že antisemitské dě-

moni konečně usnuli. Jen málo Židů by tehdy uvěřilo, že se na úsvitě jednadvacátého století budou jejich soukmenovci v demokratické západní Evropě opět obávat o svou bezpečnost. A přece se nyní Židé v Německu, Francii i v zemích, kde se násilí proti nim dosud nevyskytovalo, cítí fyzicky ohroženi, někde dokonce více než kdykoli v moderní době s výjimkou období nacismu. Antisemité znesvěcují synagogy a hřbitovy. Židovské instituce musí být chráněny policií před bombovými útoky. Antisemité útočí na Židy v tradičních židovských oděvech, takže ti si je raději přestávají oblékat. Obzvláště dětem zakazují nosit jarmulku a Davidovu hvězdu a vštěpují jim, že být Židem ve své vlastní zemi znamená riskovat zdraví i život.

Trochu větru z plachet tohoto nového antisemitismu by mohlo sebrat teprve konečné vyřešení arabsko-izraelského konfliktu. Antisemitismus je však ve stále globalizovanějším podvědomí hluboce zakořeněn, je nesmírně ohebný a přizpůsobivý. V arabských zemích existuje téměř totální demónizace Židů, která se rozšířila i mezi další vyznavače islámu, takže jeho vymezení je velmi nepravděpodobné. Už jsme byli svědky známek potencionální redémonizace Židů v různých západních zemích, ne sice v klasickém antisemitském smyslu, kdy antisemité obviňují židovské spoluobčany z toho, že se pokoušejí potlačit a využívat židovské obyvatele té které země, nýbrž proto, že prý podporují zahraniční Židy, kteří podle nich představují globální hrozbu. Došlo k bezprecedentnímu jevu, kdy se ve slovních útocích na Izrael a potažmo na celé Židovstvo spojila levice s pravici a svorně obviňují „charakter“ Židů z údajných izraelských zločinů.

Západ má tendenci ignorovat antisemitismus a jeho nebezpečí, a díky tomu s ním nebojuje. Tento nový globalizovaný antisemitismus a jeho skutečné projevy už však politici, média a ostatní elity nesmí nadále zatašovat pod koberec. Někteří z nich si nepřejí zveřejnit, že se ona letitá jedovatá nenávist vrátila i do zemí, jejichž mezinárodní pozice by výrazně utrpěla, kdyby vyšlo najevo, že jim antisemitismus a vzrůstající rasové násilí působí vážné problémy. Státníci by měli hovořit o hrozbě znovuzrozeného antisemitismu otevřeně a jasně jako bývalý rakouský prezident Thomas Klestil v proslovu proneseném u příležitosti stého výročí smrti zakladatele moderního sionismu Theodora Herzla:

Po sto letech, které uplynuly od Herzlovy smrti, přicházíme na to, že se v dnešní době antisemitismus často skrývá pod termínem antisionismus... jed netolerance zachvátil mnoho jazyků... Dennodenně jsme svědky toho, že výrazy patřící do slovníků barbarů z našeho vlastního slovníku rozhodně nevy-mizely. Zlá krev dále plodí zlou krev.

Po takovém výroku by měla následovat intenzivní a všestranná kampaň zaměřená na potlačení barbarů, jejich slovníku i jejich činů.

Antisemitismus

jako definice nenávisti

Výklad pojmu antisemitismus prodělal od svého vzniku a běžného používání zvláštní vývoj. ZDENĚK KALVACH
Poprvé ho použil Wilhelm Marr v roce 1879,⁴⁾ když jím chtěl nahradit difamační slovo *Judenhass*, a také proto byl od této doby chápán jako výhradně protizidovský.

Podle příručního slovníku naučného²⁾ je antisemitismus dobovou ideologií upraveným ...nepřátelstvím a rasovým šovinismem; je prostředkem k odvrácení mas od třídního boje. Cílem je zastítní skutečné rozpory vykořisťovatelské společnosti a svěst třídní boj na koleje rasové nesnášenlivosti. Termín byl ražen v Německu pro protizidovské hnutí po r. 1870, které bylo jedním z projevů šovinistické ideologie připravující se k imperialistické expanzi. Projevuje se ve formě rasistického štvání a omezování práv, v pořádání hromadných pogromů. Je ideologickým nástrojem proti pokroku a demokracii vůbec; za hitlerovského fašismu vyvrcholil v nejodpornějších formách rasové diskriminace, jež vyústila v bestialní plánovitě vyhlazování všeho židovského obyvatelstva.

Podle Akademického slovníku cizích slov (Academia 1995) je antisemitismus náboženská, národnostní a rasová nesnášenlivost projevující se nenávistí vůči židům, Židům.

Jan Chmelík definuje antisemitismus jako specifický projev nesnášenlivosti k židům, k sionismu, tzv. „židovství“ – judaismu aj. Dobová literatura rozlišuje např. katolický antijudaismus, sociální antisemitismus, nacionalistický antisemitismus, rasový nebo biologický antisemitismus a další. (Chmelík 2001)

Z těchto definic lze usoudit, že se shodují pouze v tom, že pojtkem všech definic je protizidovský aspekt. Z etymologického hlediska je to podle Miroslava Mareše nelogické, neboť pojem *semitismus*, vůči němuž by bylo možné zaujmout *antistanovisko*, neexistuje. (Mareš 2003) Mareš ovšem opomíjí existenci podobné rétoriky ospravedlňovaného označení filosemitismus a také skutečnost, že nejde o pojmy, které mají svůj obsah a vývoj, ale o slova označující a difamační.

Současně mnozí považují tento termín za zavádějící, neboť vyvolává dojem, že se v něm vyhraňujeme vůči Semitům³⁾ – tedy i vůči Arabům. Dodnes je tato dezinterpretace používána v rámci antisemitské propagandy pro zmatení čtenářů a posluchačů a popření zájmu Arabů o antisemitismus.

Nejednoznačné je však pojetí *židovství* samotného, a v důsledku tedy i *proti-židovství*. Tento problém nastiňuje fakt, že český pravopis uznává jak slovo *žid* ve smyslu ná-

boženském, tak i *Žid* ve smyslu národním. Je tedy židovství národnost, nebo náboženství? Na tuto otázku existuje více odpovědí. A je zapotřebí podotknout, že nejde jen o spor mezi náboženstvím a národností, ale i v rámci náboženství a národnosti.

Židovská obec v Praze sdružuje občany, kteří jsou tzv. *halachičtí Židé*,⁴⁾ čímž se odvolávají k judaismu, náboženství. Přesto drtivá většina členů není nábožensky aktivní a někteří mohou být i jiného náboženského vyznání. Naproti tomu liberální židovské spolky definují židovství podle práva návratu, tj. práva stát se občanem Státu Izrael. Toto právo má podle zákonů Státu Izrael kdokoli, jehož alespoň jeden z rodičů či prarodičů je/byl halachický žid. Odtud pocházejí pojmy *taťnikovec* a *dědečkovec* nebo *poloviční* a *čtvrtinový žid* v běžných židovských komunitách.⁵⁾

Pokud jde o národnostní nejasnosti, jedná se o některá ultraortodoxní náboženská hnutí (např. strana Agudat Israel nebo sekta Neturei Karta), která neuznávají Stát Izrael, a tedy židovské občany, kteří jsou často nenáboženští. Tyto skupiny se nebrání ani militantním projevům nesnášenlivosti k Izraeli, spalují jeho státní vlajku a chovají se i jinak agresivně. Často demonstrují i na shromážděních na podporu Palestiny. Příkladem může být i článek *Izrael a obušek holocaustu* vídeňského rabína Moishe Arye Friedmana otištěný 21. dubna t. r. v *Mladé frontě* Dnes.

Kromě těchto, poměrně snadno definovatelných skupin, existuje i třetí skupina. U nás se jedná o značně potlačený jev, v mnoha dalších zemích však tato skupina středu dominuje. Jedná se o Židy, kteří se obecně hlásí k tradicím svého národa. Stmeluje je *židovská obec*, která se stává místem skutečných setkání, společného zájmu, aktivit a seberealizace. Nábožensky jsou tyto lidé benevolentní, pro okolí jsou nerozpoznatelní, dodržují některé zvyky, přizpůsobují si je však pro dnešní dobu: například nejedí vepřové, nevaří mléko v nádobě, ve kterém vaří maso, občas zajdou na některé svátky, avšak v rámci komunity jsou velmi aktivní, navenek otevření, neagresivní. Někteří jsou halachičtí, někteří ne, někteří jsou sionisté, někteří asimilanti – všechny ale spojuje *obec*.

Antisemitismus se vyhraňuje vůči všem těmto pojetím židovství. Různé chápání židovství tak přináší i různé anti-židovství. Takto je možné antisemitismus dezagregovat na:

- antisemitismus náboženský,
- antisemitismus rasistický / biologický,
- antisemitismus národnostní.

Projevy antisemitských projevů a ideologie jednotlivých antisemitů jsou často velmi podobné, někdy dokonce shodné. Obviňování z tzv. *židovské lobby* míří proti Židům ze všech tří ideologických skupin. Zprava zaznívá obviňování z bolševického spiknutí, zleva a od islamistů obviňování z ovládnutí světovým kapitálem. Také obviňování ze zneužití holocaustu k vydírání světové veřejnosti zaznívá ze všech stran. Z toho důvodu je podle mého názoru způsob nebo názor na dělení na náboženský, rasový a národnostní antisemitismus jasnější než dělení podle ideologií, například na jen dobově podmíněný *pravíkový* nebo *levíkový*, *militantně-fundamentalisticko-islamistický*.

ANTISEMITISMUS				
náboženský		rasový	národnostní	
církevní	lidový	státní lidový	Izrael	diaspora

Náboženský antisemitismus

Náboženský antisemitismus, respektive *antijudaismus*, je nejstarším typem protizidovských projevů, který začíná již v antice. Ve své čisté formě věří – na rozdíl od rasového antisemitismu – v možnou nápravu Židů – např. pokřtěním nebo uctíváním místního božstva.⁶⁾ Absolutní, rasistické odsouzení Židů není z pozice křesťanských (dominantních) antijudaistů možné, vždyť první zakladatelé křesťanství včetně Ježíše byli Židé. Problém však byl s Židy, kteří odmítli konvertovat. Začali být obviňováni z přímé odpovědnosti za Ježíšovo ukřižování – za bohovraždu. Tento antijudaismus se stává antisemitismem ve chvíli, když se začne upřednostňovat odstranění Židů před jejich konvertováním.

Nejvyšší náboženská a katolická moc se většinou vyhýbala schvalování etnického předurčení. Vzhledem k tomu, že se odchýlovalo od křesťanského universalismu, postaraly tyto představy systematický výklad a hloubku, které by jim daly zásadnější ideologickou autoritu (Fredrickson 2003). Přestože se oficiální církev od antisemitismu a obviňování z bohovraždy distancovala, řada oficiálních katolických představitelů se s antisemitismem ztotožňuje dodnes.

Příkladem může být i nedávný případ související s vydáním *Přítučky církevních dějin* Pavla K. Mráčka, kterou v roce 1995 vydalo Dominikánské nakladatelství Krystal. Ta obsahovala několik antisemitských pasáží (obviňování z rituálních vražd, lichvy, vražd konvertitů apod.), a přestože byla schválena Ministerstvem školství ČR, musela být stažena z prodeje. Dalším podob-

ným případem je film Mela Gibsona *Umučení Krista* (The Passion of the Christ), který kromě přehnaně brutálních scén Ježíšova ukřižování obsahuje i modlitbu ortodoxní křesťanské sekty obviňující Židy z Bohovraždy. V den uvedení Gibsonova filmu zveřejnila americká pobočka mezinárodní organizace ADL⁷⁾ průzkum, ve kterém zjistila, že každý čtvrtý Američan věří, že za smrt Ježíše nesou odpovědnost Židé.⁸⁾

Z třináctého století pochází hlavní vlna obviňování z rituálních vražd.⁹⁾ Židé byli stále častěji obviňováni v lidových mytologiích, folklóru a ikonografii z čarodějnictví a spolčení s ďáblem proti křesťanům. Dalším oblíbeným obviňováním bylo otravování studen,¹⁰⁾ krádeží hostií, vraždění křesťanských panen apod. Tento *lidový antisemitismus* popisuje i T. G. Masaryk ve svých hovorech s Karlem Čapkem. Jako malý se vyhýbal Židům z rodné vsi obloukem a díval se jim na ruce, zda tam neuvidí krev. V mnoha znacích přetrvává tento lidový antisemitismus u nás dodnes. Projevuje se většinou neagresivně, *intuitivně*. Zdeněk Zbořil tento druh projevu nazývá *latentním antisemitismem*. Sám jsem se mnohokrát setkal s tvrzeními typu: *Pojmenovat dítě Sára? Dyť je to takový židovský, no ale co se dá dělat... nebo Ona to byla taková židovečka – šeredná jak noc, no ale hodná... nebo To drží jak židovská víra... nebo ...v tom bude nějaká židovina!* Řekl bych, že v tomto druhu antisemitismu, dá-li se to tak vůbec nazvat, není ani tak zloba či nenávist, ale rozhodně předsudky, neznalost a pověřčivost, a zejména citově silné zaujetí.

Rasový antisemitismus

Podle různých autorů je rasa velká skupina lidí lišící se od jiné různými typickými znaky, které se týkají vzhledu, tvaru nosu, rtů, temperamentu, kultury apod. *Rasismus* je pak nevědecká teorie předpokládající, že biologický a etnický původ určuje kulturní, psychickou (mentální) a dokonce morální povahu populace, které se dělí na vyšší a nižší.

Z antisemitismu se stane rasismus, když převládne přesvědčení, že jsou Židé od svého narození, a tedy od přírody špatní, a nikoliv že jsou jen

špatné víry. Hlavní podmínkou pro nástup moderního rasismu, založeného na fyzické typologii, bylo vědecké osvícenské myšlení.¹¹⁾ Na přelomu 17. a 18. století se postavení Židů v Evropě poměrně zlepšilo, i když nábožensky založený antisemitismus přetrvával. Zařazení lidí do zvířecí říše převratně měnilo *obraz v tehdejších hlavách*, neboť tím zmizela propast mezi lidskými (božskými) bytostmi a zvířaty. Tím byla otevřena cesta k degradaci nepohodlných skupin, včetně Židů. Rasismus zaznamenal posun ve chvíli, kdy Gottfried von Herder zveřejnil tvrzení, že každá etnická skupina nebo národ má specifický a nejspíš věčný *Volksgeist*. Tím byly dány základy rasismu založeného na odlišnosti kultur a civilizací. Přesvědčení, že se Židé nebudou schopni asimilovat v rámci německého *Volksstaat*, bylo hlavním motorem rasistického antisemitismu v Německu po jeho sjednocení v roce 1871.

Svého vrcholu dosáhl rasistický antisemitismus v nacistickém Německu. Podle Fredricksona zde byly poprvé státem prosazovány rasistické zákony a ideologická hodnocení a principy. Nacionálně socialistická dělnická strana Německa (NSDAP) se zpočátku stala shromaždištěm různých pravicově extremistických proudů nespokojenců, jejich příznivci se shodovali na *nacionálně socialistickém* světovém názoru, který byl nejkonzistentnější formulován v knize Adolfa Hitlera *Mein Kampf*. Současná *neonacistická hnutí* jsou taková, která bezprostředně navazují na historické tradice nacionálního socialismu, aniž vždy – snad s výjimkou Rudolfa Hesse a Adolfa Hitlera – uctívají pantheon nacistických fůhrerů.

Rasismus je dnes ve většině evropských zemí považován, po zkušenostech holocaustu, za nelegální a protiústavní. Nedávná historie však ukazuje, že se nejedná o samozřejmost a závažnost rasistických projevů je známá i z České republiky. Byť ne-

početná, přesto agresivní a arivistická je antisemitická a rasistická aktivita českých skinheadů, respektive neonacistů. Prozatím se omezují na tištěné projevy, zneužívání internetu a desakralizaci památníků a židovských hřbitovů.¹²⁾ Radostné není ani vydání pseudovědecké knihy *Tabu v sociálních vědách* Petra Bakaláře, v níž se vyskytuje řada nesprávných soudů a zkreslení a balancuje na nejasné hranici rasismu a antisemitismu.

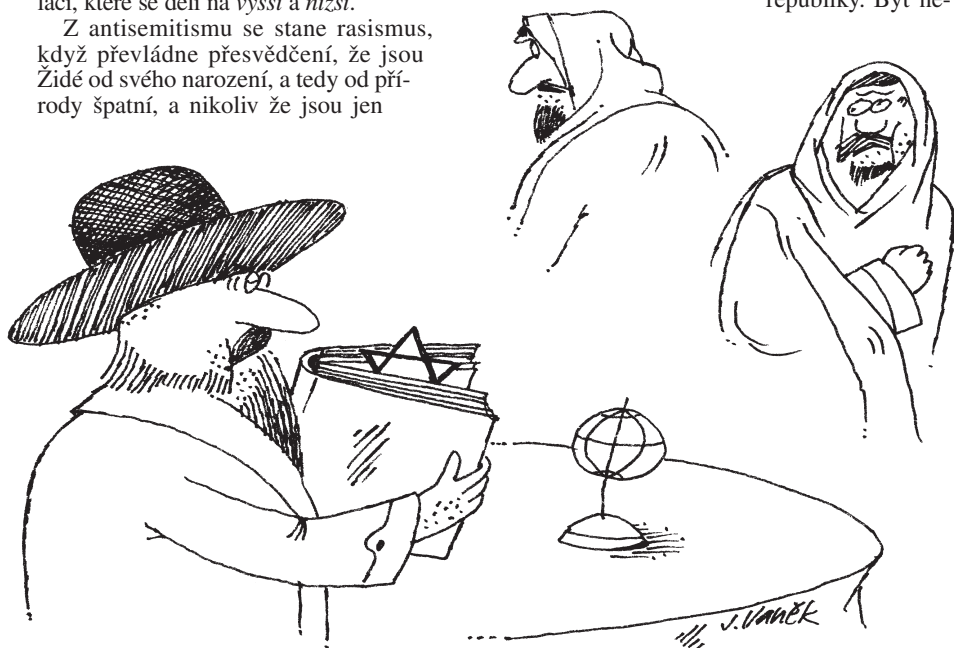
Je přinejmenším pozoruhodné a svým způsobem i příznačné, že i přes negativní reakci odborníků a opakované upozorňování na nebezpečnost nekritického vydávání této knihy začali na začátku roku 2004 *Tabu* vydávat po částech na pokračování v týdeníku Republika, který patří politické straně Republikánů Miroslava Sládka. Vedle *Tabu* vyšel na konci roku 2003 i propagandistický a antisemitický agitační spisek Dietricha Eckarta *Boľševismus od Mojžíše po Lenina* z roku 1923.¹³⁾ V úvodu této knihy, kterou přeložil a vydal vlastním nákladem Jan Hlaváč, vydavatel píše: *Tvrzení v knize obsažená týkající se Židů mohou být ve své většině, až na některé přehnanosti, zvláště ohledně rituálních vražd, o kterých lze pochybovat, pravdivá.*

Na základě výše uvedeného se jeví jako nejlogičtější redukovat rasový antisemitismus na oficiální, státem podporovaný a nezákonný, individuální, spontánní.

Národnostní antisemitismus

Národnostní antisemitismus, tedy nenávisť vůči Židům jakožto národu, je poměrně novodobý jev. Pro národnostní antisemitismus vzniklo v nedávné době označení *nový antisemitismus*. Ten jde ještě dál za rčení *sionismus je rasismus*, za pozice *antisionistů*. Poslanec kanadského parlamentu I. Cotler ve svém článku definuje tradiční antisemitismus jako diskriminaci, popření práv či útok na Židy jakožto rovnoprávné členy svobodné společnosti a nový antisemitismus pak definuje jako diskriminaci, popření práv Židů žít rovnocenně mezi ostatními národy. Rozdíl mezi tradičním a novým antisemitismem spočívá také v tom, že zatímco do nedávna se na antisemitismus nahlíželo jako na dílčí, na sebe více méně nezávislé historické epizody, dnes je nový antisemitismus organizován do prolínajících se kampaní. K tomu je zapotřebí si uvědomit, že nezáleží jen na počtu těchto kampaní. Je třeba zohlednit i jejich sílu a závažnost. K *ideologickému zastrašování (teroru)* jsou dnes využívány sofistikované metody, jako jsou televize, satelitní vysílání, internet apod. Hlavní zbraní nového antisemitismu je demonizace Státu Izrael. Nový antisemitismus poskytuje tradičnímu antisemitismu *legitimní* záda. *Dnešní kolektivní vinou Židů je Izrael*, napsal S. Bayers ve svém článku *Antisemitismus je virus a mutuje* (Bayers 2004).

Rozsáhlé debaty se vedou o tom, co je ještě legitimní kritika izraelské politiky, a kdy se již jedná o nějakou z forem antisemitismu. Tato hranice je natolik citlivá, že pro ni

zřejmě není možné přijmout jedno univerzální dělítko. Existuje však tzv. *3D test*, který prezentoval izraelský ministr pro Jeruzalém a diasporu a vedoucí Koordinačního fóra proti antisemitismu Nathan Ščaranski. Prvním D je *démonizace*, jako například srovnávání Izraelců s nacisty. Druhým D je *dvojitý standard*, jako například vyloučení izraelské ambulantní organizace *Magen david adon* jako jediné na světě z Mezinárodního červeného kříže. Třetím D je *delegitimizace* práva Izraele na existenci. Proto ve chvíli, kdy kritika politiky Státu Izraele obsahuje použití politického či diplomatického dvojího standardu proti Izraeli nebo invokuje demonizující terminologii proti Izraeli a sionismu anebo popírá fundamentální právo Izraele na existenci, či je-li Židům dávána kolektivní odpovědnost za izraelskou politiku, jedná se o antisemitismus. Typickým příkladem je překročení hranice kritiky připodobňováním izraelských operací k chování nacistického režimu a charakterizováním Izraele jakožto nedemokratického státu.

Antisemitismus tohoto typu bývá zastoupen dokonce i v oficiálních politických doktrínách některých států. Příkladem může být nedávný projev malajsijského premiéra Mahatira z října 2003, ve kterém obvinil Židy přežití holocaust z vládnutí světa a nepřímo vyzval k muslimské svaté válce.¹⁴⁾ Své nositele si nový antisemitismus našel i v Německu, kde byl za podobné prohlášení loni odvolán poslanec CDU Martin Hohmann. Ukázkovým antisemitismem obšťastnil posluchače přednášky na pražské VŠE i palestinský chargé d'Affaires palestinského velvyslancectví Jamal Al-Jamala v dubnu letošního roku. Izrael nazval státem organizovaného teroru a genocidy, který podle nacistického vzoru utlačuje palestinský lid. O sebevražděných teroristech řekl, že se jedná o Chartou OSN legitimizovaný odpor proti okupantům. Obdobně se vyjádřil na shromáždění na podporu Palestiny v květnu tohoto roku.

Národnostní antisemitismus nemusí být výhradně zaměřený proti Státu Izrael a jeho národu, ale může se jednat i o tradiční antisemitismus namířený proti Židům jakožto národnostní menšině v diaspoře, kteří se nehlásí primárně k židovskému náboženství – judaismu. Ale ve skutečnosti jde vždy jen o nenávisť lidí vůči lidem, ať již se hlásí k víře, národní identitě nebo státnímu občanství.

¹⁾ Wilhelm Marr, zakladatel Antisemitické ligy, ve své knize *Der Sieg des Judenthums über das Germanenthum* prezentoval roku 1879 tezi o židovském spiknutí a o hegemonistické snaze ovládnout německý národ. Jednalo se o první, systematický výklad názoru, že Židé jsou od narození zlí a není možné je spasit (např. křtem). Tím se autor řadil mezi první antisemitické rasisty.

²⁾ Příruční slovník naučný, ČS AV Praha 1962, 1. díl.

³⁾ Podle Akademického slovníku cizích slov znamená „semitský“: 1. týkající se Semitů (domnělých potomků biblického Sema), jazykově příbuzné skupiny národů v Přední Asii a severní Africe (Arabů, Židů, ve starověku Asyřanů, Babyloňanů aj.); 2. zast. židovský (v etnickém i náboženském smyslu).

⁴⁾ Halacha znamená v překladu „cesta“ (obdoba s taoismem) a jedná se o židovský zákon vycházející z Talmudu – jakýsi právní systém judaismu.

⁵⁾ Pokud jde o náboženské pojetí židovství, je zajímavé ještě zmínit variantu konverze k judaismu – tzv. *gijuru*. Tóra popisuje konverzi na příběhu Rút (1:16), která konvertovala, když řekla: „Kamkoliv půjdeš, půjdu, kdekoliv zůstaneš, zůstanu, tvůj lid bude mým lidem a tvůj Bůh mým Bohem.“ Takové pojetí je však dnes nepřijatelné i pro některé liberální spolky. Gijur u ortodoxní náboženské obce je velmi obtížným, několikaletým procesem.

⁶⁾ Je zajímavé si uvědomit, že náboženský antisemitismus se rozvinul především mezi křesťany, nikoliv již mezi muslimy. Muslimové uznávají všechny proroky, včetně Mojžíše. Antisemitismus některých islámských skupin samozřejmě existuje, má však jiný než náboženský základ.

⁷⁾ Anti-Defamation League (ADL) byla založena roku 1913 a je mezinárodní organizací bojující proti antisemitismu.

⁸⁾ Průzkum provedla společnost Marttila Communications Group of Boston ve dnech 1. – 3. prosince 2003 na vzorku 1200 dospělých respondentů. 25 procent z nich odpovědělo kladně na otázku: „Myslíte si, že Židé byli odpovědní za smrt Ježíše?“ Odchylka měření byla 2,8 procenta. Výsledky tohoto průzkumu se téměř shodovaly s předchozím průzkumem z roku 2002, ve kterém se kladně vyjádřilo 26 procent respondentů.

⁹⁾ První obvinění z rituální vraždy se objevilo v Anglii roku 1150.

¹⁰⁾ Například při morové epidemii v polovině 14. století, kdy byli Židé zmasakrováni, neboť panovalo obecně přesvědčení, že otrávil studny.

¹¹⁾ V roce 1735 zahrnul švédský přírodovědec Carl Linné lidské bytosti jako druh do rodu primátů a tento druh pak rozdělil na typy (Evropani, Asiáti, Afričani, Indiáni). Nejvlivnější klasifikaci ras vytvořil roku 1776 J. F. Blumenbach v knize *De generis humani varietate nativa*, ve které lidi rozdělil do pěti skupin na kavkazský (bělošský-prapůvodní), mongolský, etiopský, americký a malajský typ.

¹²⁾ V roce 2003 se jednalo zhruba o 5 náhrobků, nejzávažnější byl případ z Trutnova, kde bylo v den výročí Kříšťalové noci poničeno několik pomníků umučených židovských dívek z druhé světové války. Co se týče tiskovin, nejzávažnější je zahájení vydávání zinu *Poslední generace*, který je primárně antisemitský.

¹³⁾ Dietrich Eckart: Bolševismus od Mojžíše po Lenina. Eckart byl průkopníkem nacionálního socialismu (NS) a „učitelem“ A. Hitlera. Hitler mu také věnoval v *Mein Kampf* věnování.

¹⁴⁾ Mahatir 16. října 2003: Evropané zabili 6 milionů Židů z 12 milionů. Ale dnes skrze prostředníky ovládají svět. Získali jiné, aby za ně bojovali a umírali...1,3 milionu muslimů nemůže být poraženo pár miliony Židů.

Literatura:

- Byers, Stephen: *Anti-Semitism is virus and it mutates*, *The Guardian*, 15. března 2004.
Čapek, Karel: *Hovory s T. G. Masarykem*, Československý spisovatel, 1990.
Cotler, I.: *Human Rights and the New Anti-Jewishness: Sounding the Alarm*.
Disman, Miroslav: *Jak se vyrábí sociologická znalost*, Karolinum 2002.
Fredrickson, George M.: *Rasismus – stručná historie*, BB Art, Brno 2003.
Chmelík, Jan: *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*, Linde Praha 2001.
Mareš, Miroslav: *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*, Brno: Barrister & Principal 2003.
Newman, Jakov, Gavriel, Sivan: *Judaismus od A do Z*, Sefer, Praha 1992.
Szlakmann, Charles: *Judaismus pro začátečníky*, TOGGA 2003.

Vztah Židů a muslimů je zatížen od samého počátku vzniku islámu jako dalšího monoteistického náboženství, které se zrodilo po židovství a křesťanství v oblasti dnešního Blízkého východu. Odmítavý vztah Židů přijmout toto náboženství a jejich střet s Muhammadem, Prorokem nového náboženství, vešly do Koránu, svaté knihy muslimů, která je čtena miliony věřících v arabštině po celém světě. Sledujme tedy vztah Židů a muslimů, jak se postupně vyvíjel, od samých počátků až po osmanské období.

Někdy kolem roku 610 n. l. vystoupil Muhammad se svým učením na Arabském poloostrově, kde žily arabské i židovské kmeny. Neměl sice přímé znalosti křesťanské Bible nebo židovské Tóry získané jejich četbou, ale byl dozajista ovlivněn biblickými příběhy, které vyslechl od Židů i křesťanů při svých cestách po Arábii, popř. Sýrii, a to hlavně líčením života proroků. Větší znalosti židovství pak získal Muhammad po svém odchodu z Mekky do Medíny (r. 622), kde v medínské oblasti žilo asi 10 000 Židů. Z židovského kultu převzal Muhammad několik zásad, jako např. rituální omývání před modlitbou, princip půstu a zákaz pojídání vepřového masa, krve a zdechlin.

Do nového, přísně monoteistického náboženství islámu vešla též některá náboženská terminologie, představa pekla a démonologie, a to jak ze židovství, tak z křesťanství.

Po svém příchodu do Medíny se Muhammad snažil získat pro své učení i tamní Židy z kmenů Banní Kurajza, Banní an-Nadír a Banní Kajnuká. To bylo logické, protože své učení ztotožňoval Muhammad s tím, co hlásal Mojžíš (a Ježíš). Očekával proto uznání za proroka od medínských Židů, kteří se ale postavili proti, mj. i proto, že judaismus byl nacionálně omezen na Židy, kdežto islám (tak jako od židovství oddělené křesťanství) měl univerzalistické ambice, což záhy dokázal. Po odmítnutí Židy na ně začal Muhammad útočit – změnili prý smysl svatých knih a nechtějí přijmout pravdu zjevenou Muhammadovi a jím hláсанou. Židé mu vadili tudíž ideologicky, politicky (byli spojeni s jeho odpůrci v Medíně) i hospodářsky (ovládali obchod). Jak Muhammadova moc rostla, vypořádal se postupně i s židovskými kmeny – nejdříve v r. 624 s kmenem Banní Kajnuká (po obležení musel opustit zemi do Sýrie), pak v r. 625 s Banní an-Nadír. Nadírovcům byl zkonfiskován majetek a přesídlili do oázy Chajbar, kde byli v r. 628 obleženi a vzdali se po uzavření smlouvy. Zde byl učiněn pokus Muhammada otrávit, za což byla popravena židovská žena. Nakonec s kmenem Banní Kurajza, který byl obviněn ze zrady; muži byli popraveni, všichni ostatní prodáni do otroctví.

Židé a muslimové: nesnadné soužití

(od Proroka Muhammada po Osmanskou říši)

Rozchod se židovstvím završil Muhammad v Medíně rozhodnutím změnit směr modlitby (*kibla*) obrácením se k Mekce. Dosud se Muhammadovi stoupenci modlili obrácení směrem k Jeruzalému. Přestaly se rovněž slavit některé židovské svátky a byl zaveden postní měsíc Ramadán.¹⁾

Složité vývoj vztahů Muhammad versus židovství a Židé se odráží v Koránu – od počáteční inspirace přes snahu, aby Židé přijali nové náboženství až po jejich odmítnutí, následné zatracování a nepřátelství. Některé *súry* Koránu pocházející ze tří mekkánských období obsahují první narážky na to, že mnozí Židé anebo pak celý národ se ocitají na scestí (súra 19, 37), varují Židy před tím (súra 17 – Noční cesta) nebo vyjadřují pochybnosti, že se snad Židé obrátí k islámu (súra 11). Židovské odmítnutí nového učení komentuje 7. súra, kde je řada protizidovsky zaměřených veršů jako např. verš 166: „A když přestoupili to, co jim bylo přikázáno, pravili jsme jim: ‚Buďte opičími odpornými!‘“; verš 162: „A zaměnili ti z nich, kdož nespravedliví byli slovem jiným za to, které bylo jím řečeno, a saslali jsme na ně trest z nebe za to, že byli nespravedliví“; verš 166/167: „A prohlásil tehdy Pán tvůř, že proti nim vyšle ty, kdož utiskovati je budou mukami nejhoršími až do dne zmrtnýchvstání...“; verš 167/168: „A rozdělili jsme je po zemi jako národy, někteří z nich jsou bezúhonní, zatímco jiní z nich nejsou takoví. A vystavili jsme je zkouškám dobrým i zlým doufajíce, že snad se obrátí!“

Mnohé *súry* mekkánského období (622–632 n. l., tj. do Muhammadova úmrtí) polemizují s Židy a odrážejí skutečnost, kdy se Muhammad již v zásadě vzdal myšlenky získat je pro svou víru. Mluví se o trestu, který Židy stihne – súra 3, verš 108/112: „...A přivolali na sebe hněv Boží a postihla je chudoba, a to proto, že neuvěřili ve znamení Boží a neoprávněně zabíjeli proroky. A také proto, že byli neposlušní a přestupníci.“ Rovněž súra 4, verše 48/46, 52/49, 136/137, 149/150, 150/151, 154/155: „A pak prokleli jsme je za to, že porušili úmluvu svou, neuvěřili ve znamení Boží, zabíjeli nespravedlivě proroky a také za slova jejich: ‚srdce naše jsou neobřezána.‘ Ba ano, Bůh jim je zapečetil kvůli jejich nevěrectví a jen málo z nich uvěřilo; 155/156 a za nevěrectví jejich a za slova jejich o Marii, jež nehoráznou byla pomluvou“ [Židé prý obvinili Marii, matku Ježíše, z cizoložství]. Naopak následující verš 156/157 zbavuje Židy obvinění, že zabili „Mesiáše

Ježíše, syna Marii, posla Božího“.

Verš 160/162 se obrací k těm početným mekkánským Židům, kteří Muhammada uznali jako proroka – „...těm věru dáme odměnu nesmírnou“. A znovu apel na Židy (a ovšem i křesťany) – verš 168/170: „Ó lide! Nyní přišel k vám posel s pravdou od Pána vašeho, uvěřte, a bude to pro vás lepší! Avšak neuvěřte-li... vždyť Bohu náleží vše, co na nebesích je i na zemi, a Bůh je vševědoucí, moudrý.“²⁾

Židé ale „neuvěřili“, měli svého Boha a víru v něj a nemínili se ho vzdát. Muslimská teologie poté rozvinula následující pojetí světových dějin: Bůh vyslal proroky k Židům, aby hlásali monoteismus a šffili ho mezi národy; tím, že se ale pokládali za vyvolený národ, odepřeli jiným národům přijmout pravou víru, a popřeli jeho universalismus. To se sice podařilo Ježíši, avšak křesťané ho prohlásili za Boha, a tím popřeli monoteismus. Proto byl Bohem seslán Muhammad, který obnovil islámem jak monoteismus, tak universalismus. To je rovněž důvodem pocitu náboženské nadřazenosti, kterou cítí muslimové vůči Židům (a křesťanům).³⁾

Do r. 632 – Muhammadovy smrti – byly sjednoceny arabské kmeny na Arabském poloostrově – především v jeho celé západní části – a po jeho smrti zahájili Arabové pod vlajkou nového náboženství, islámu, vítězné tažení světem. Za prvních čtyř chalífů (632–661) ovládali území od Tripolisu v Libyi na západě, po Herát v Persii na východě a od Kavkazu na severu po Egypt a celý Arabský poloostrov na jihu. Další výboje pokračovaly za vlády Umájjovců (661–750), kdy byla již celá severní Afrika pod kontrolou islámu, stejně tak Španělsko (s výjimkou nejsevernější části) a porážka Arabů u Poitiers r. 732 Karlem Martelem zachránila Francii a západní Evropu, a zabraly rozsáhlá území na východě k řece Indu. Zde všude žili v diaspoře pod vládou Vizigotů, Byzance a Peršanů Židé, kteří se náhle ocitli pod nadvládou islámu.

Jaké bylo postavení Židů? Židé, jakožto jinověrci, byli muslimskou společností tolerováni. Patřili (vedle křesťanů a stoupenců Zoroastrova náboženství) k „národům knihy“, *ahl al-kitáb* a nazývali se *dhimmi* nebo *ahl al-dhimma*, tzv. lid úmluvy. Jejich postavení určovala *dhimma*, smlouva mezi muslimským vládcem i židovskou obcí. Nacházeli se v podřízeném postavení, museli platit daň z hlavy (*džizja*), ale zákon jim zaručoval ochranu života a majetku. Podíleli

se na správě vlastních záležitostí (autonomie obce, soudní autonomie), vyznávali své náboženství a většinou se podíleli i na hospodářské a někdy dokonce i politické moci.⁴⁾

Jejich nerovnoprávné postavení bylo určováno řadou diskriminačních nařízení obsažených v tzv. Umarově smlouvě (*šurát*), která je připisována chalífovi Umarovi (634–644). Ten patrně vykázal všechny nemuslimy z Arábie, ale také nechal usídlit sedmdesát židovských rodin v Jeruzalémě a celkové platil za tolerantního panovníka. Spíše byla tato diskriminační nařízení formulována za vlády Umájjovce Umara II. (717–720), který toleranci nevyňikal. Diskriminační nařízení Umarovy smlouvy, aplikovaná na *dhimmi*, tedy i na Židy, platila v různé intenzitě v muslimských zemích a v Osmanské říši až do poloviny 19. století. Byla následující:

1. nepovolovala se stavba synagog (a kostelů) – opravovat se mohly jen stávající, existující před příchodem islámu;
2. Židé (a křesťané) nesměli vykládat Korán;
3. nesměli ukrývat špehy;
4. nesměli držet muslimské otroky nebo děvečky;
5. nesměli prodávat muslimům alkoholické nápoje, nerituálně zabitá zvířata nebo vepřové;
6. nesměli zaměstnávat muslimské služebnictvo;
7. museli prokazovat muslimům úctu – např. stát v jejich přítomnosti, nesměli je podvádět nebo bít;
8. tři dny se museli postarat o muslimy na cestách;
9. nesměli nikomu bránit v konverzi k islámu;
10. nesměli napodobovat muslimy v oblékání a česání, tj. museli nosit *žlutý* oděv, pás (nesměl být hedvábný) nebo klobouk a jiné boty než muslimové (tzv. *ghijár* – označení). (Křesťanům byla určena barva modrá.);
11. nesměli přijímat muslimská jména;
12. lázně mohli navštěvovat jen tehdy, pokud na krku měli zavěšeno něco, co je odlišovalo od muslimů, ženy se nesměly koupat s muslimskými ženami;
13. nesměli nosit zbraně; nesměli jezdit na koních nebo mulách, jen na oslech, a to na zvláštních sedlech bez ornamentů;
14. jejich domy a hroby nesměly být větší než muslimů;
15. nesměli být zaměstnáni ve vládních úřadech, aby nebyli nadřazení muslimům;
16. v případě úmrtí propadl jejich majetek muslimské obci, pokud se neprokázalo dědictví podle islámského práva. Představitel židovské (křesťanské) komunity byl zodpovědný za dodržování těchto nařízení.⁶⁾

Dhimmi nesměli také svědčit před muslimskými soudy, měli nárok jen na poloviční náhradu škody při ublížení na zdraví a nesměli vystupovat pod trestem smrti do manželství s muslimkami.⁷⁾

Faktické postavení Židů pod muslimskou vládou

Za Arabského období v Palestině (640–1099)

Byzantská vláda nad Palestinou, Sýrií, Egyptem a perská nad Irákem skončila v letech 635 (dobyť Damašku), 636 (porážka Byzance u řeky Jarmuk), 638 (dobyť Jeruzaléma), 658 (dobyť Fíróz-Šáhpuru v Íránu). Židovské obyvatelstvo v těchto oblastech se věnovalo zemědělství i obchodu. Do 8. století se Židé většinou odstěhovali do měst a založili v nich své obchodnicko-řemeslnické komunity nebo posílili již stávající. Chalífa Umar (634–644) se choval k Židům tolerantně. V roce 661 se Palestina dostává pod vládu umájovské dynastie v Damašku.

Za Umájovců (660–750)

Výboje Umájovců znamenaly další rozšíření arabské moci dobytím celé severní Afriky, Španělska a východního Íránu. Arabové byli většinou židovským obyvatelstvem vítáni jako osvoboditelé z kruté byzantské a perské nadvlády. První umájovský chalífa Mu'ávija patřil rovněž k tolerantním panovníkům, Židům povolil usazovat se v Tripolisu a v Sýrii; rovněž v Palestině židovské obce prosperovaly. Nicméně on i jeho nástupci konfiskovali mnoho půdy v Palestině, která byla ve vlastnictví Židů, a rozdělovali ji novým arabským přistěhovalcům. Tolerantní byli i jeho nástupci, kteří zaměstnávali např. Židy ve vyšších správních úřadech. Za chalífy Abdulmalika (685–705) stál v čele mincovny Žid. Spíše výjimkou byl chalífa Umar II. (717–720), který aplikoval diskriminační paragrafy Umarovy smlouvy a nařídil Židům nosit oblečení ve žluté barvě. Byl to nejspíše on, kdo vyloučil Židy z možnosti modlit se na Chrámové hoře v Jeruzalémě a určil jim pouze místo u jedné z bran. Umájovská dynastie ztratila moc v Damašku v r. 750 a vládla pak v letech 756–1031 ve Španělsku, kde založila nezávislý emirát.

Za Abbásovců (750–1258)

Umájovci byli zbaveni moci v Damašku a sídlo chalífátu bylo přeneseno v r. 754 do Bagdádu. Obrovská arabská říše se začala územně drobit a její zlatý věk spadá do let 754–833. Vláda tří chalífů v tomto období (mj. i Hárun ar-Rašída 786–809) znamenala jednak rozvoj iráckých židovských obcí, ale také omezení pravomocí představitelů židovské sekulární autonomie samosprávy, tzv. *exilarchy*. Mezi 8. až 11. stol. se židovská samospráva rozdělila na světskou (*nasim*), která vybírala desátky a daň z hlavy, a duchovní, představovanou *gaonem*. *Geonim* stáli v čele dvou velkých akademií – *ješív*. Židé získali dominantní postavení v mezinárodním obchodě (*ráhdanové*) a silné pozice jako bankéři v Bagdádu. Počátkem 9. století se objevuje nový literární jazyk – arabština psaná hebrejským písmem, kterým Židé psali svou vědeckou a filozofickou literaturu a napodobovali arabské texty – vzniká

judeo-arabská kultura. Za chalífy al-Muttakkila (847–861) museli Židé nosit žlutou pokrývku hlavy a žlutý odznak na oblečení a dvakrát byla vydána různá restriktivní nařízení vůči nim. Za pozdních Abbásovců se situace všech *dhimmi* zhoršila, a to v důsledku stoupající nenávisti mezi křesťany, Židy a muslimy v důsledku křížových výprav, lateránských koncilů a španělské reconquisty. Koncem 12. století žilo v Bagdádu (dle židovského cestovatele Benjamína z Tudely) asi 40 000 Židů, kteří užívali 28 synagog a 10 akademií.⁸⁾ Roku 1258 dobyli Bagdád Mongolové.

Za Fátimovců v Egyptě (969–1171), Tunisku (909–1151), Sýrii (969–1076) a Palestině (969–1099)

Vláda šíitské dynastie Fátimovců představuje období, ve kterém se Židé z větší části těšili toleranci a bezpečnosti. Jelikož sunnité byli proti šíitským Fátimovcům v opozici, ti často nahrazovali vládní úředníky křesťany nebo Židy. Fátimovci neuváděli do praxe represivní články Umarovy smlouvy a řada ne-Židů, někteří z nich byli z křesťanských zemí, přicházela do Egypta a konvertovala k judaismu. Výjimku tvořil třetí chalífa al-Hákím (996–1026), který v letech 1004 a 1008 nařídil zničení synagog a kostelů a nevěřícím zákaz jízdy na koních a zaměstnávání muslimů jako služebnictva. Mnozí křesťané i Židé opustili zemi, aby se vyhnuli perzekuci. Al-Hákimovi nástupci se vrátili k tradiční politice tolerance a při obsazování vyšších úřadů preferovali křesťany před Židy. V če-

le židovských komunit v Egyptě a Sýrii stál *nagid*.

Za Umájovců ve Španělsku (756–1031)

Umájovské panství ve Španělsku s centrem v Córdobě bylo prosperujícím státem; Židé měli zastoupení v řadě profesí: v lékařství, zemědělství, obchodu i řemeslech. Židé z jiných zemí se zde usazovali a jejich počet vzrůstal. Arabská a židovská kultura se vzájemně ovlivňovaly. Lucena s akademií, Granada a Tarragona měly nejvíce židovského obyvatelstva. Největšího rozkvětu dosáhla umájovská říše v 10. století za emíra Abdurrahmana III. (912–961), který se prohlásil chalífou. Jeho lékařem a poradcem se stal Žid Hisdaj ibn Šaprut a emír měl pověst nejtolerantnějšího panovníka ze všech Umájovců. Doba jeho vlády je rovněž obdobím rozkvětu hebrejské literatury. Růst a vzhlas židovské komunity pokračoval až do počátku 11. století. Po vpádu Berberů a dobytím Granady se datuje úpadek Umájovců, jejichž vláda skončila v roce 1031. Mnoho Židů z Córdoby uprchlo do Granady, Luceny a Malagy. Muslimské panství se rozdrobilo na řadu malých útvarů, na jejichž dvorech se Židé rovněž uplatnili jako lékaři, poradci nebo sedláci se zakoupeným právem výběru daní. Vládci těchto státeků se ukázali být rovněž tolerantními. Nejproslulejším Židem tohoto období byl uprchlík z Córdoby Samuel ha-Nagid, který se v Granadě stal vezírem a velitelem vojska v letech 1030–1056. Jeho syn a nástupce byl zavražděn v r. 1066 a poté následoval útok muslimů na granadské Židy – byl to je-

jich první masakr ze strany muslimů ve Španělsku, při kterém jich přišlo 5000 o život.

Důležité židovské komunity se nacházely v Seville, Luceně, Denii, Tudele, Huesce, atd. V nich vyrostla řada prominentních židovských vědců – talmudistů, rabínů i spisovatelů, jako např. ibn Gabirol, ibn Ezra a Jehuda Halevi.

Za Almoravidů ve Španělsku a v severní Africe (1061–1147)

Almoravidé byli bojovným islámským řádem/sektou na západní Saharě, k němuž patřily některé berberské kmeny. Ty se zmocnily Maroka a založily západoafrickou říši od Senegalu až po Gibraltar. Emír Sevilly je pozval do Andalusiie na pomoc proti křesťanům a jejich vůdce Jusuf b. Tášfín je porazil r. 1086. Pokusil se rovněž přinutit Židy z Luceny ke konverzi k islámu, ale na základě složení velké peněžní částky dekret odvolal. Mnoho Židů poté uprchlo do křesťanského Španělska. Roku 1090 dobyli Almoravidové Granadu a poničili místní židovskou obec. Tášfín porazil taky všechny emíry, sjednotil Andalusii a vláda Almoravidů sahala na sever až k řece Ebro. Córdoba prosperovala znovu jako kulturní centrum.⁹⁾

Za Almohadů ve Španělsku a v severní Africe (1130–1269)

Almohadé byli další berberská dynastie, která se v polovině 11. století zmocnila měst v Maghrebu. Židé byli buď přinuceni ke konverzi nebo zvolili smrt, mnozí uprchli do Egypta. Židé přežili jen díky předstírané konverzi, ale i tak byli pronásledováni. V roce 1146 zahájili Almohadé dobývání muslimského Španělska, a podařilo se jim zpomalit křesťanskou reconquistu až do r. 1212, do bitvy u Las Navas de Tolosa. Do poloviny 13. století ovládli křesťané celý jih a východ země kromě království Granada, zlikvidované až v r. 1492. Vláda Almohadů znamenala konec prosperujících židovských komunit v Andalusii. Židovské náboženství bylo úředně zakázáno, synagogy a *ješivy* uzavřeny, Židé museli buď konvertovat k islámu nebo odejít do křesťanských částí země nebo do severní Afriky jako Maimonides. Ti, co konvertovali, vyznávali tajně judaismus. Centrum židovské kultury se přesunulo na sever do křesťany ovládaných částí Španělska.

V muslimském království Granada se nacházely židovské komunity v Granadě, Malaze a Almerii a existovaly zde v různých podmínkách tolerance i intolerance ještě 250 let. Řada Židů se uplatnila jako rádcí a lékaři. Do Granady emigrovali Židé z křesťanského Španělska, když se tam jejich situace zhoršila. Židé z Granady jakož i z celého Španělska museli ovšem opustit zemi na rozkaz katolických králů Isabely a Ferdinanda v r. 1492.

Za mamlúcké vlády na Blízkém východě (1250–1517)

Mamlúkové, původně otroci, Turci nebo národy z Balkánu a Kavkazu, vytvořili vojenskou aristokracii ve službách dynastie

Ajjúbovců v Egyptě a v r. 1250 se tam zmocnili moci. Konvertovali k islámu a jako takoví byli horliví muslimové. Porazili Mongoly (ti dobyli r. 1258 Bagdád) i křížáky v Akku (zde bylo zabito mnoho Židů a znamenalo to konec židovské komunity) a ovládli Palestinu, Sýrii i Libanon. Za jejich vlády posílilo postavení islámu v Palestině, kde Židé i křesťané byli sice trpěni, ale omezování ve svých hospodářských i kulturních aktivitách. V r. 1301 byly uzavřeny na devět let synagogy, v r. 1354 následovala další restriktivní opatření, a to i vůči konvertitům, nejhorší protizidovské násilnosti se odehrály v Jeruzalémě. Celkové postavení Židů se výrazně zhoršilo. Koncem 15. století vzrůstal tlak mamlúckých sultánů vůči nemuslimskému obyvatelstvu, Umarova smlouva byla hojně aplikována, r. 1474 byla v Jeruzalémě zničena synagoga.

V Persii

Začlenění Persie do chalífátů Umájjovců v letech 661–749 a Abbásovců (749–1258) znamenalo pro početné židovské komunity změnu k lepšímu oproti sasánovskému období představovanému zoroastrismem jako státním náboženstvím. Židé obdrželi statut *dhimmi* vykonávali všechny profese (byli řemeslníky, obchodníky i bankéři), rozvíjeli svůj náboženský život až do podoby různých sekt a heretických a mesiánských hnutí (*karaité*). Situace se příliš nezměnila ani za vlády seldžuckých Turků v 11.–13. století. V r. 1258 dobyli Mongolové Bagdád, rozvrátili chalífát Abbásovců, obsadili Persii a vládli zde do r. 1336. Jejich vláda, která přijala islám, se vyznačovala tolerancí vůči náboženským menšinám, které byly zrovnoprávněny (statut *dhimmi* byl zrušen). Židé se plně podíleli na hospodářském a politickém životě země, vzniká judeoperská literatura. Opak přinesla vláda šíitské dynastie Safíjovců (1501–1736). Šíitský islám byl zaváděn jako státní náboženství, Židé byli pronásledováni a nuceni konvertovat nebo opustit zemi. Podobnou politiku sledovaly i další panující dynastie až do 19. století.

V Osmanské říši (1453–1923)

Po vyhnání Židů ze Španělska (1492) a z Portugalska (1497) následoval jejich masivní exodus v počtu až 150 000, a to hlavně do nejbližšího Maroka a do oblasti Středomoří, jehož východní část byla od dobyti Konstantinopole (1453) pod vládou Osmanské říše, což se týkalo celého Balkánu až k Dunaji, vlastního Turecka, od roku 1516 též Sýrie, Palestiny a Egypta. Všude tam přicházeli a usazovali se Židé.

V dalších stoletích se říše rozrostla od Alžírsky až po Irák a až do střední a jihovýchodní Evropy (Srbsko, Uhry, Bulharsko, Moldávie, Valašsko, Besarábie, atd.).

V Osmanské říši měli Židé statut jedné z náboženských menšin (podobně jako křesťané – Řekové a Arméni), náleželi do *milletu* (náboženskopolitické obce) a museli přijmout neplnoprávný statut *dhimmi*. Tento *millet* tvořili židovští přistěhovaleci ze Španělska a Portugalska (tzv. sefardští Ži-

dé) hovořící jazykem *ladino*, dále židovské obce v Iráku, Sýrii, Palestině a Egyptu mluvící arabsky a řecky, nazývané sefardskými Židy *romaniot* nebo *grego*, vedle dalších malých komunit, které používaly rozmanité jazyky. V průběhu dalších osmanských výbojů se pod muslimskou vládou dostávali další Židé.¹⁰⁾

Z důvodu velikého územního rozsahu Osmanské říše i jejího téměř pětisetletého trvání není zde možné zkoumat postavení i osudy Židů v jejích jednotlivých částech. Souhrnně se dá říci, že především v 16. století se Židé v Osmanské říši těšili značné prosperitě i kulturnímu rozkvětu (např. Cfat – Safed v Palestině se stal centrem luriánské kabaly). V 17. století zasáhlo rozsáhlé oblasti židovské mesiánské hnutí Šabtaje Cviho ze Smyrny, který nakonec konvertoval k islámu. Důsledky tohoto hnutí a celá řada dalších příčin přivodily úpadek židovských obcí, které ztrácely krok s křesťany, aniž by byly přímo výrazně omezovány vládnoucími muslimy. 19. století přineslo do osmanské říše z evropských zemí antisemitismus a Osmané, kteří těžce nesli porážky ze strany evropských mocností, se začali mstít na Židech. Začala se objevovat obvinění Židů z rituálních vražd (nejznámější Damašská aféra r. 1840 a mnoho dalších případů až do r. 1901), po kterých zpravidla následovaly výbuchy nenávisti rovnající se pogromům. V r. 1856 vydal sultán Abdüllmedžid toleranční listinu pro nemuslimské poddané včetně Židů, která jim přinesla formální rovnoprávnost.

Shrnutí

Zakladatel islámu Muhammad pojal negativní vztah k Židům poté, co odmítl přijmout nové náboženství, které hlásal. Jeho vztah k Židům je zachycen v Koránu. Nicméně islám nebyl vůči Židům zatížen obviněním takového rázu, jako tomu bylo u křesťanství, které Židy obviňovalo nejen z nepřijetí nové víry, ale kladlo jim za vinu smrt Ježíše. Z tohoto obvinění čerpal křesťanský antijudaismus po dvě tisíciletí.

Židé, kteří žili pod vládou islámu, se museli podřídit postavení neplnoprávně jinověrecké menšiny, které ale bylo jasně vymezeno. Museli se odlišit od muslimů různými typy označení na oděvu včetně žluté barvy, což od muslimů přejala křesťanství. Rozsáhlá restriktivní opatření plynoucí z Umarovy smlouvy byla ovšem aplikována v různých dobách a za různých muslimských dynastií různě. Přímé perzekuce Židů byly spíše výjimkou než pravidlem, měreno rozpětím třínaletí století islámské vlády od Muhammada do zániku Osmanské říše. V porovnání s křesťanským světem zde násilné konverze, vyhánění a vypovídání ze země, obviňování z rituální vraždy aj. existovaly v daleko menší míře. Obvinění z rituální vraždy islámský středověk neznal, přineslo ho až 19. století.

Židé, vyhánění z křesťanských zemí, nacházeli často útočiště v islámském světě –

největší exodus Židů se udál po jejich vyhnání ze Španělska a Portugalska a většina z nich se usadila v Osmanské říši.

Teprve 20. století se svými vítězíci nacionalismy a náboženskými fundamentalismy postavilo proti sobě Židy a muslimy (Araby) tam, kde se Židé vymanili ze svého podřízeného postavení trpěné menšiny a založili vlastní stát. Tuto skutečnost zatím přijali z arabského světa jen nemnozí, donuceni k tomu sérií porážek. A tak byli Židé a Arabové vrženi do bludného soukolí válek, konfiskací, deportací a terorismu, a otevřela se cesta k jevům, které nebyly pro muslimský svět do té doby typické: k otevřenému antisemitismu, k zpochybňování židovské existence v Izraeli-Palestině ve starověku, k šíření Protokolů sionských mudrců, k popírání holocaustu a k obviňování Židů z rituálních vražd. To je ovšem již jiná kapitola.

education@jewishmuseum.cz

¹⁾ Viz Ivan Hrbek – Karel Petráček, Muhammad, Praha, Orbis 1967, kap. Muhammad v Mekce a Muhammad v Medíně, s. 30–86.

²⁾ Všechny citované úryvky s přihlédnutím ke komentářům viz *Korán* v překladu Ivana Hrbka, Praha, Odeon 1991.

³⁾ Dle Hrbek – Petráček, cit. d., s. 81.

⁴⁾ Viz Bernard Lewis, *Dějiny Blízkého východu*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1996, s. 190–191.

⁵⁾ Zdá se tedy, že žlutou barvu pro Židy určili muslimové, protože Židé v křesťanských zemích ji měli nařízenou až Lateránským koncilem z r. 1215. O proměnách symboliky barev v antice a křesťanství viz Jan Baleka, *Modř, barva mezi barvami*, Praha, Academia 1999, s. 22–26.

⁶⁾ Dle *Encyclopaedia Judaica*, heslo Covenant of Omar.

⁷⁾ Viz Lewis, cit. d., s. 191.

⁸⁾ Viz de Lange, Nicholas, *Svět Židů*, Praha, Kníží klub 1996, s. 39.

⁹⁾ Ivan Hrbek, *Almoravidé – fundamentalisté 11. století*, *Nový Orient* 6/1993, s. 171–176; *Encyclopaedia Judaica*, heslo Spain.

¹⁰⁾ Viz Lewis, cit. d., s. 283–284.

Další použitá literatura

- Barnaví, E.: *Atlas univerzálních dějin židovského národa*, Praha 1995.
- Dermenghem, É.: *Mohammed*, Hamburg 1990.
- Encyclopaedia Judaica*, příslušná hesla.
- Jiménez Lózano, J.: *Antižidovství ve Španělsku*, *Dějiny a současnost* 5/2002, s. 1–6.
- Johnson, P.: *Dějiny židovského národa*, Praha 1995.
- Kříkavová, A. – Mendel, M. – Müller, Z.: *Islám – ideál a skutečnost*, Praha 1990.
- Kropáček, L.: *Duchovní cesty islámu*, Praha 1992.
- Kropáček, L.: *Islám – přísný monoteismus*, *Nový Orient* 7/1970, s. 200–205.
- de Lange, N.: *Svět Židů*, Praha 1996.
- Mendel, M.: *Židé a muslimové: Je možný ekumenický dialog?* *Nový Orient* 3/1995 s. 92–96.
- Mendel, M. – Müller, Z.: *Svět Arabů*, Praha 1989.
- Pavlinová H. a kol.: *Slovník judaismus – křesťanství – islám*, Praha 1994.
- Petráček, K.: *Islám a obraty času*, Praha 1969.
- Robinson, F.: *Atlas of the Islamic World since 1500*, Oxford 1987.
- Tauer, F.: *Svět islámu*, Praha 1984.
- Vincent, M. a Stradling, R. A.: *Svět Španělska a Portugalska*, Praha 1997.

Staronový antisemitismus

Roku 1882 se v Drážďanech konal 1. mezinárodní antisemitský kongres a stejného roku bylo založeno „Všeobecné protizidovské spojenectví“ („Alliance Anti-Juive Universelle“). Další tři mezinárodní antisemitské kongresy proběhly v Německu v letech 1883–1889. Stáli za nimi lidé přesvědčení o „zhoubném židovském vlivu“ v oblasti ekonomiky, morálky a politiky. Brojili proti židovské „rozkladné rozpínavosti“ a „židovské moci“ a toto téma se snažili uplatnit především v domácím stranickém soupeření. Nejednalo se vždy o úspěšné jedince; ve společenstvích, v nichž byl po staletí vštěpován silný křesťansky orientovaný antijudaismus, však jejich rétorika dobře pronikala do společenského vědomí.

LEO PAVLÁT

O pár desítek let později v Německu, kde v 19. století vznikl sám termín antisemitismus, se nenávisť k Židům stala *raison d'être* hnutí, které se posléze zmocnilo celé země, vyvolalo dosud nejstrašnější válku v dějinách a podniklo historicky bezprecedentní pokus o vyhlazení Židů jako přesně definovaného společenství.

Vyvraždění 6 milionů Židů – tragédie šoa – zůstává v demokratickém světě až na extremistické výjimky symbolem vražedného, odsouzeného antisemitismu. Poučení, které je možné vyvodit z příčin vedoucích k brutálnímu protizidovskému vzepětí, však už jako by nevyvolávalo žádoucí ostražitost. Možná i to je důvodem, proč se věnuje nedostatečná pozornost nanejvýš znepokojivému faktu: Necelých 60 let po válce, na počátku 21. století, se globální, navzájem propojený svět stal místem dosud nevidaného šíření antisemitské propagandy. Podle rabína Abraháma Coopera, čelného představitele Střediska Simona Wiesenthala z Los Angeles, existovalo koncem roku 2002 na 3000 antisemitských webových stran. Že se k takové propagandě – případně jiným nezpochybnitelným projevům antisemitismu – stavějí demokratické země odmítavě, neznamená, že i části populace těchto zemí, nemluvě o celých dalších oblastech světa, nejsou systematicky vystavovány antisemitské zášti. Ta se navíc, na rozdíl od minulosti, šíří z mnohem více zdrojů a v širokém mezinárodním měřítku. Její skutečná podstata je přitom často bagatelizována, přehlížena či zastírána.

Zvlášť patrné je to v postoji k tzv. antisionismu, který bývá mnohdy vysvětlován coby legitimní kritika izraelské politiky, nikoliv snad jako nepřátelství vůči Židům. Možno připomenout paralelu z 19. a první poloviny 20. století, kdy otevření antisemitů rozlišovali mezi Židy a tzv. talmudskými Židy. Zatímco ti první, existující ovšem spíše jen jako alibistická fikce antisemitů, se měli těšit respektu, Židé Talmudu, tedy praktikující ju-

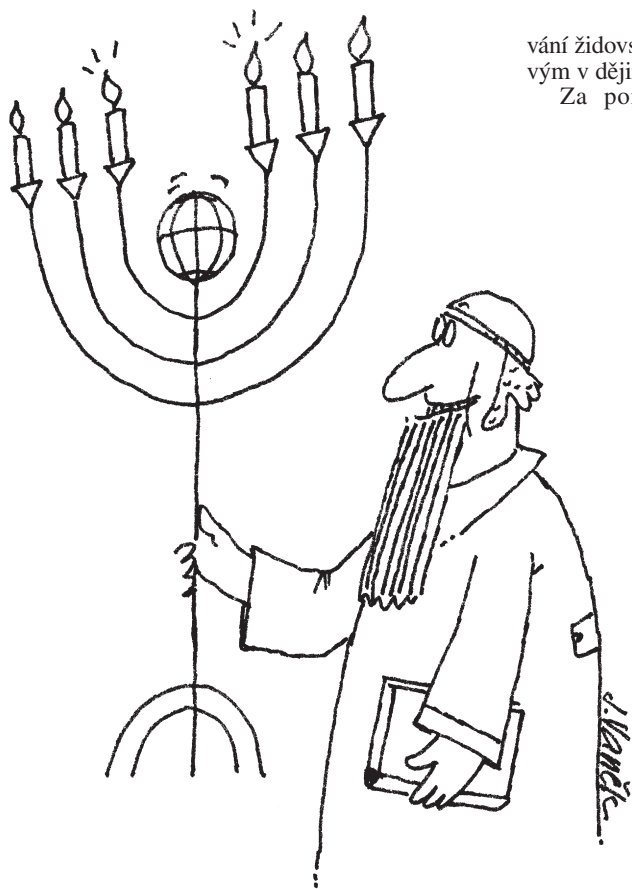
daismus, ale i bez vyznání, nicméně „talmudským myšlením formovaní“, si zasloužili jen ten nejpříkřejší odsudek. Tak i antisionisté rádi rozlišují mezi sionisty a ostatními Židy, kteří však – pokud z náboženských či politických důvodů sami nejsou hlasitými odpůrci izraelské státnosti – bývají se sionisty ztotožňováni. O povaze antisionismu však přesvědčují především činy, s nimiž souvisejí. Odhlédneme-li od samé konstrukce pojmu, jenž explicitně odmítá myšlenku sionismu, tedy nároku židovského národa na nezávislý stát v souladu s vlastní duchovní a historickou vizí (potvrzenou v listopadu 1947 i OSN), je při rozboru antisionistické argumentace zřejmé, že není ničím jiným než čirým projevem nenávisť k židovskému státu.

To co bylo demokratickým zemím zřejmé, když proti sionismu horlil někdejší Sovětský svaz a jeho komunistické satelity, a to od poloviny 90. let minulého století (paradoxně v době, kdy Izrael vstoupil do intenzivních mírových rozhovorů), zdomácnělo i v politickém slovníku nejednoho politika demokratického parlamentu – a především v západním, tzv. liberálním tisku.

Ministr izraelské vlády Natan Ščaransky formuloval v únoru 2004 tři principy, kdy se kritika Izraele stává protizidovsky zaujatou. Jeho teze lze charakterizovat takto:

Démonizace. Židé byli po staletí předmětem kolektivní nenávisť a údajnou boho-vraždu, stali se zosobněním zla. Tak i Izrael je dnes démonizován způsobem, který nesnese srovnání s žádnou jinou zemí světa. Izraelští Židé jsou zcela nespravedlivě a fakticky neobhajitelně přirovnáváni k nacistům a rasistům, jsou obviňováni z páčání „nového holocaustu“, jejich stát, jediná demokracie v oblasti, je označován za systém apartheidu.

Dvojitý standard. Židé byli po staletí přijímáni a posuzováni jinak než ostatní lidé, podle odlišných, diskriminačních měřítek. Podobně je dnes stát Židů selektivně kárán způsobem, který nebyl a není uplatňován

vání židovského státu ničím principiálně novým v dějinách protizidovské nenávisti.

Za poměrně širokým přijetím teze o zhoubnosti antisionismu v dnešním světě jednoznačně stojí vliv muslimských zemí, jejichž názor přijímá s ohledem na vlastní ekonomické a mnohdy též vnitropolitické zájmy i množství nemuslimských států. Každoroční obřad opakovaného odsuzování Izraele Valným shromážděním OSN je toho nejlepším dokladem. Že i demokratické země dokáží být s ohledem na vlastní politické a ekonomické zájmy velice zdrženlivé vůči protizidovským výpadům, se názorně ukázalo po vystoupení malajsijského premiéra Mohameda Mahatira na desátém summitu Organizací islámské konference v říjnu 2003. Jeho výroky o Židech, kteří ovládají nejmocnější země světa, nechávají jiné za sebe umírat, vynalezli socialismus, komunismus, lidská práva a demokracii, aby se pronásledování Židů jevilo jako špatné – to vše se setkal jen se sporadickým odsudkem státníků demokratického světa. Souběžně konanému summitu Evropské unie však Mahatirova slova za odsouzení v závěrečném dokumentu nestála, přestože se o takovém návrhu jednalo.

Muslimský svět je dnes až na nečetné výjimky místem, odkud se protizidovská nenávist dennodenně masově šíří i bez antisisionistické reference prostřednictvím náboženského a světového vzdělávacího systému, médií, klasických protizidovských děl (Mein Kampf, Protokoly sionských mudrců, autoři popírající holocaust). V demokratických zemích je autentickým zdrojem takových materiálů spolu s protizidovskou hudební produkcí především neonacistické hnutí.

Do účelové antisisionistické, ve svých důsledcích protizidovské aliance se však po 11. září 2001 a následném vyhlášení války terorismu Spojenými státy stále silněji hlásí i levicová hnutí. S militantním islamismem a pravicovým extremismem sdílejí odpor vůči Spojeným státům, coby ochránci Izraele, a spolu s antiglobalisty dodávají antisisionismu nové argumenty. Boj proti Izraeli je tak prý i protikolonialistický a protikapitalistický, neboť Izrael je zosobněním západního „kořistnictví“, ve svých důsledcích směřuje proti nadnárodnímu, Židy údajně ovládaným korporacím, proti „židovské plutokracii“. Je jen zdánlivým paradoxem, že přesvědčení stoupenci levice tak mohou sdílet i slovník nacistické propagandy, že pod hesly antina-

cismu, antifašismu, antisegregace, antiapartheidu a ochrany lidských práv mohou vystupovat proti samotné ideji sionismu, přestože tak dávají najevo své pohrdání právem Židů na národní svébytnost – nárokem, o němž se u jiných tak vehementně zasazují.

O antisemitických excesech nevládních a levicových organizací při konferenci OSN o rasismu v Durbanu v srpnu 2001 bylo napsáno již mnoho. Zahájily etapu otevřeně protizidovských vystoupení některých levicových uskupení, jak se to zanedlouho projevílo při levicových demonstracích proti válce v Afghánistánu a Iráku – a nejednalo se jen o hesla a karikatury dávající rovnítko mezi Davidovu hvězdu a hákový kříž, označující židovský stát a Spojené státy za „rakovinu lidstva“ (tedy opět terminologií převzatou z nacistického slovníku). Například na podzim 2003 organizátoři Evropského sociálního fóra v Paříži odmítli žádost hlavní francouzské antisisionistické organizace SOR rasismus, aby součástí tří denního antiglobalizačního programu byl i seminář na téma „Proč přetrvává protizidovská nenávist“.

Svou roli při formování takových názorů hraje též liberální tisk nesetřící přirovnáním Izraele k nacistům; činí tak bez ohledu na fakta a urážlivost zvolených příměrů, ve zvrácené rovnici staví někdejší oběti genocidy na roveň jejich vykonavatelů. Nechtuté paralely jsou současně čínné i na základě klasicky antisemitických protizidovských obvinění. Italský list La Stampa otiskl 3. dubna 2002 karikaturu, na níž izraelský tank před obleženou betlémskou basilikou mříří na pannu Marii s malým Ježíšem v ruce, který se ptá: „Že mě zase nezabijí?“

Nový antisemitismus prokazatelně čerpá svou inspiraci ze všech dřívějších zdrojů – křesťanských, islámských, levicových, pravicových a přidává k nim i výtky antiglobalistické.

V demokratických zemích, v nichž takové názory dostávají větší prostor (Itálie, Francie, Řecko, Španělsko, Nizozemsko, Belgie), je již patrný i ostržitější postoj většinové populace vůči židovské menšině, a dokonce je možno zaznamenat postoje, v jejichž podtextu stojí jako v 19. století kritika občanské rovnosti, kterou Židé nabyli. Například průzkum mezi 700 Italy uveřejněný italským listem Corriere della Sera v listopadu 2003 konstatuje následující skutečnosti: 17 procent dotázaných usoudilo, že by bylo lépe, kdyby Izrael neexistoval. Podle 22 procent respondentů Židé nejsou skuteční Italové a 51 procent odpovídajících mělo za to, že Židé mají odlišnou mentalitu než Italové. V téměř šedesátimilionové Itálii přitom žije pouhých 30 000 Židů.

Na počátku 21. století je zřejmé, že antisemitismus není ohlaselem antisemitismu předválečného, ale že zaujaté protizidovské projevy mají současnou inspiraci. Spíše než o přežívající antisemitismus minulosti jde o antisemitismus obrácený k budoucnosti. V tom tkví jeho největší nebezpečí. Protizidovská zášť s ním vstoupila do své nové éry.

vůči zemím páchajícím nejstrašnější zločiny proti jiným národům či lidským právům. Soudě podle agendy OSN zločiny Číny, Kuby, Iránu, Sýrie, Súdánu, Zimbabwe, Jemenu, Libye či Ruska v Čečensku v nejmenším nedosahují „prohřešků Izraele“.

Delegitimace Izraele. Židům byla po staletí upírána svébytnost individuální nebo náboženská, případně obě. Dnes je legitimita upírána národnímu společenství těchto lidí – židovskému státu.

Obrácení role oběti a pachatele

Jak vidno, antisemitismus je výrazně selektivní. S ohledem na genezi a vývoj blízkovýchodního konfliktu, s nímž úzce souvisí, přitom stojí za upozornění, že antisisionistické hodnocení systematicky obrací roli oběti a pachatele. Mnozí z těch, kteří odmítají nařčení z vlastního antisemitismu, tak coby antisisionisté docházejí až k historicky dobře známému obviňování Židů z jejich vlastního utrpení – klasickému antisemitickému konceptu. Jestliže například Izrael trpí terorismem, „může si za to sám“ svou „agresivitou“. Odpůrci izraelské státnosti (ať již z muslimského světa nebo extrémně pravicového či levicového ideového zaměření v demokratických zemích) dle stejné logiky viní Izrael absolutně: Protože byl „zrozen v hříchu“ – na úkor původního palestinského obyvatelstva – pyká za tento hřích a tak tomu bude, dokud Izrael nezanikne. S vědomím staré antisemitické argumentace o dějinné vině Židů – vrahu Krista – za niž musí nekoněně trpět, není takto zdůvodněné obviňo-

Zvláštnosti života rabínů v Putinově Rusku

PAVEL MÁŠA

„Vrací se doby, kdy byl boj s kosmopolitismem nebo antisemitské kampaně strategií státní moci,“ varoval před třemi lety liberál Konstantin Borovoj, šéfredaktor časopisu Amerika. Tvrdil, že rozsáhlá historická črta světově proslulého spisovatele a ruského patriota Alexandra Solženicyna Dvě stě let spolu, která pojednává o vývoji vzájemného vztahu Rusů a Židů, se náramně hodí ruskému prezidentovi Vladimíru Putinovi.

Ten měl údajně mít jako člověk vzešlý ze sovětské tajné služby KGB v sobě zakódován sklon k rozněcování protizidovských pogromů coby pojistky k odvedení vášní v případech, že se jeho politika dostane do úzkých. Borovoj vycházel z hodnocení dávných modelů chování ruské a posléze sovětské státní moci a v této logice zněl jeho odhad vysoce pravděpodobně. Ve skutečnosti se naštěstí jeho slova nejen nepotvrdila, ale reálný vývoj postavil naopak tyto historické paralely na hlavu. Za Putinovy vlády totiž Kreml přestal kopírovat předchozí stereotypy chování vůči ruským Židům a místo toho se pokusil konstituovat s nimi nové vztahy.

Hlavní posun spočívá v tom, že dříve pohlíželi ruští vůdci (s jistou výjimkou fanatika světové revoluce Vladimíra Lenina) na Židy především z hlediska jejich bezprostřední využitelnosti pro řešení aktuálních vnitrostátních problémů. Někdy se hodila jejich podnikavost a kapitál, jindy zase vláda tolerovala předhazování Židů ulici coby jakéhosi kolektivního obětího beránka za její vlastní chyby. Doplňkovou úlohou antisemitismu a boje se „sionismem“ pak byla mobilizace národa k obraně proti údajnému vnějšímu ohrožení zejména v období konce vlády diktátora Josifa Stalina. Putin si ale, jak dokazují jeho konkrétní kroky, uvědomil, že vztah Kremlu k jednotlivým Židům i k židovským organizacím a spolkům, může využít ve hře, která má mnohem více dimenzí – včetně zahraničních. Nejde přitom v žádném případě o obnovení primitivního brežněvovského pokusu kupčit s osudem ruských Židů při jednáních se Západem, by se požadavek na získání obchodních preferencí a zrušení amerického Jackson-Vanikova dodatku, který tomu brání, stal jednou z hlavních součástí agendy i ruské diplomacie. Pro Putina není „židovská otázka“ něčím, co by využil k jednorázovému obchodu, ale stala se pro něj součástí dlouhodobé strategické partie. Simultánně probíhá na více šachovnicích, kde se bojuje především o kontrolu pohybu domácího kapitálu, o vytvoření paralelního systému distribuce moci a společenského bohatství, jenž by nezávisel na tradičních ústavních pořádcích, a konečně o novou kvalitu vztahů Ruska s Izraelem a Spojenými státy.

Prvopočátečním problémem z hlediska Kremlu bylo, že jakýkoliv tah na jedné

z těchto hracích desek okamžitě vedl i ke změně pozice na většině ostatních. Pro prezidenta Putina proto bylo nepřijatelné, aby se musel potýkat s dříve častou rušivou interferencí „běžného“ antisemitismu („bytovoj antisemitism“). Útoky proti synagogám, židovským hřbitovům, fyzické napadání Židů i adresné verbální útoky proti židovským politikům a veřejným činitelům, se v Rusku vyskytují stále. Ve srovnání s koncem devadesátých let minulého století ale již poklesly tam, kam patří – na úroveň spodiny a politických páriů. Nepočítáme-li případy víceméně náhodného vandalství opilých výrostků, jsou pachatelé takových činů většinou aktivisté a přívrženci extremistických skupin – zejména ruských nacionalistů, skinheadů, neonacistů a takzvaných nacionálních bolševiků (skupina spisovatele Eduarda Limonova). To, že by oficiální činitel, jako třeba svého času komunistický poslanec Albert Makašov či kurský gubernátor Alexandr Michajlov, veřejně a opakovaně provokoval antisemitské nálady, je v putinovském Rusku sotva představitelné. Stejně tak, jako je málo pravděpodobné, že by v chaotických poměrech vlády Putina předchůdce Borise Jelcina systematicky padala obvinění z šíření nenávisti k rase a přesvědčení a ta nakonec vedla i k soudnímu projednávání.¹⁾

Je obtížné odhadnout, jak hluboké kořeny tyto aktivity justičních orgánů ve skutečnosti mají. Vzhledem k tomu, že například při různých programech boje s xenofobií zaměřených na výchovu mládeže již institucionálně spolupracují nezávislé organizace ochránců lidských práv s ministerstvem vnitra či prokuraturou, lze do budoucna nicméně předpokládat alespoň jejich jistou setrvačnost v čase. Určitý vliv na korekci davových nálad má i oficiální politika moskevského patriarchátu, který řadí judaismus spolu s islámem a buddhismem mezi ruská „tradiční“ náboženství (oproti například římskému katolicismu).

Přelomový význam z hlediska Putinovy taktiky začlenění židovských spolků a organizací do jeho plánu rekonstrukce země mělo narušení dominance Ruského židovského kongresu (RJeK) ovládaného opozičním mediálním magnátem Vladimírem Gusinským. Zrekonstruovat přesně průběh událostí, které k tomu vedly, je otázkou pro historické studium. Dnes mediálně poměrně často tradovaný scénář se nicméně zdá být

přínejmenším vysoce pravděpodobný. V listopadu 1999 se podle něj tehdejší premiér Putin setkal s mladým chasidským rabínem Berl Lazarem, kterého na doporučení ruského oligarchy Borise Berezovského uvedl představitel židovských obcí USA a televizní magnát Ronald Lauder. Při této schůzce se zrodilo vzájemné porozumění mezi Putinem a chasidským rabínem, které vyústilo na jaře následujícího roku v drama: Gusinskij financující RJeK končí ve vazbě, zatímco Lazar je zvolen vrchním rabínem konkurenční organizací Federace židovských obcí Ruska (FJeOR).²⁾

Trestající ruka Kremlu o další tři roky později dopadla na další významné mecenáše RJeK – jejího prezidenta a představitele ropného gigantu Jukos Lva Něvzлина i jeho šéfa Michaila Chodorkovského. Vůči FJeOR byla státní moc dosud shovívavější: vlastně jedinou obětí čistek v řadách představitelů ruského byznysu se z jejich členů stal sám iniciátor jejího vzniku Berezovskij, zatím ale nikoliv již třeba další „obvyklý podezřelý“ – ropný magnát Roman Abramovič. Berl Lazar, kremelský „dvorní rabín“, jak mu přezdívali odpůrci, se dodnes těší značné Putinově přízni, o níž nemohl jeho konkurent z RJeK, „sovětský rabín“ Adolf Šajevič ani snít. Berl Lazar se za tuto oficiální podporu revanšuje pochvalami na adresu prezidenta a především líčením Ruska jako státu, kde se Židům opravdu dobře žije. Putinovi se díky tomu daří celkem snadno odrážet obvinění, že

jeho boj s mocnými oligarchy, především s Michaiilem Chodorkovským, je projevem antisemitismu. Druhým politickým ziskem Kremlu je posílení vztahů s nepříliš početnou, zato vlivnou chasidskou skupinou a nádvahem i s americkými židovskými obcemi – Lazar byl téměř až do svého zvolení hlavním ruským rabínem občanem Spojených států. Někteří pozorovatelé upozorňují i na skutečnost, že jedním z motivů odsunutí rabína Šajeviče na druhou kolej mohla být i jeho kritika spolupráce Ruska s Íránem v jaderné oblasti. Lazar do této vysoké politiky – alespoň na veřejnosti – nevstupuje.

Rozdělení židovských obcí v Rusku podle jejich vztahu ke Kremlu a Putinova interní válka s oligarchy židovského původu zarmovaly hlavu i mnohým izraelským politikům. Ti musí brát ohled na nálady a sympatie početné menšiny ruských, respektive v obecné rovině „postsovětských“ Židů v Izraeli. Nejen Natan Ščaranskij, který založil svou izraelskou kariéru právě na podpoře ze strany ruskojazyčných Židů, ale i těžké váhy jako Ariel Šaron či Ehud Barak, se snaží při volbách hrát ruskou kartou. Přinejmenším již tím, že vystupují s projevy v ruštině pro ruské televizní kanály, které díky satelitnímu vysílání sledují statisíce Izraelců. Současné platí ale i opak – izraelské sdělovací prostředky referovaly o snaze ruských vládních ministrů získat vliv v izraelských sdělovacích prostředcích. Cílem této snahy lidí blízkých Kremlu je nejspíš vyvážit aktivity vyhna-

ných magnátů Berezovského a Gusinského, kteří získali majetkové podíly v izraelských médiích. Výsledkem je, že vnitropolitické zápory v Rusku a uvnitř židovského státu se začíná vzájemně proplétat.³⁾

Nejdůležitějším faktorem, který stále více pozitivně ovlivňuje nepřátelské a později chladné vztahy (v období Michaila Gorbačova) mezi ruským státem a Izraelem, se stal mezinárodní terorismus. Pravicoví politici jako Benjamin Netanjahu a zejména Ariel Šaron již několik let deklarují to, co si Kreml přeje ze zahraničí slyšet: kavkazský terorismus je integrální součástí světové sítě teroru. Putin výměnou za tento postoj opatrně přehazuje výhybky ruské blízkovýchodní politiky. On a jeho emisáři dávají polosoukromě najevo odstup od tradiční sovětské podpory palestinskému hnutí. Oficiální ruská diplomacie je navenek opatrnější a snaží se definitivně nezpřetrhat vztahy s arabskými státy. Při poslední návštěvě v Izraeli, která se uskutečnila již po teroristickém útoku na školu v osetském Beslanu, tak ruský ministr zahraničí Sergej Lavrov například přivítal plán na těsnější spolupráci tajných služeb Izraele a Ruska, ale pokládal nicméně za nutné, aby hned v následující větě připomněl, že stejnou spolupráci Moskva udržuje i s arabskými státy. Hlavním testem upřímnosti nové Putinovy politiky se v tomto směru stane především jeho postoj k íránskému jadernému programu.

Zcela novým jevem se v poslední době stává návrat židovských vystěhovalců do Ruska. Zatím

nejde o masový trend – má se týkat asi pěti procent emigrantů. Motivy pro odchod ze židovského státu jsou různé. Především nespokojenost s tamní ekonomickou a bezpečnostní situací, ale i stesk po rodné vlasti.

Není tajemstvím, že židovská krev byla u mnohých vystěhovalců poměrně řidká a „papírová“ – odchod s padělanými rodnými listy a dalšími doklady byl čilý a výnosný. Ačkoliv většinou nejde o nevratný krok – navrátilci si často zachovávají izraelské občanství – je výrazem důvěry ve změněnou společenskou atmosféru uvnitř putinovského Ruska. Židé začínají opět věřit, že díky svému podnikatelskému know-how budou většinou společností vnímáni jako lidé, kteří jsou přínosem pro zvýšení celkové prosperity ruského státu. V ideálním případě by se tak Rusko mohlo stát „druhou Amerikou“. Státem s početnou židovskou

diasporou, která je významným zdrojem jeho blahobytu.⁴⁾

Rizik nicméně zůstává příliš mnoho. Hlavním nebezpečím je to, že v putinovské mocnosti sice odporuje požadavku na politickou korektnost někdejší pokřik „Bij Žida, zachraňš Rusko!“, ale obecná xenofobie a šovinismus přetrvávají. Dnes tak úřady nejen tolerují, ale dokonce i podporují protikavkazské fobie. A bez ohledu na vůli patriarchy Alexije II. jsou v chrámových kramcích stále k dostání Protokoly sionských mudrců či pamflety proti katolicko-demokraticko-sionistickému světovému spiknutí. Hlubinné algoritmy davového chování tak zůstávají zachovány, jen proměnná je jiná. Naději nicméně představuje především to, že úsilí Židů o zachování vlastní kulturní identity vystoupilo z disidentského polosvěta, kam bylo dříve zahrnuto, a setkává se se snahou o otevřený dialog ze strany oficiálních společenských institucí.

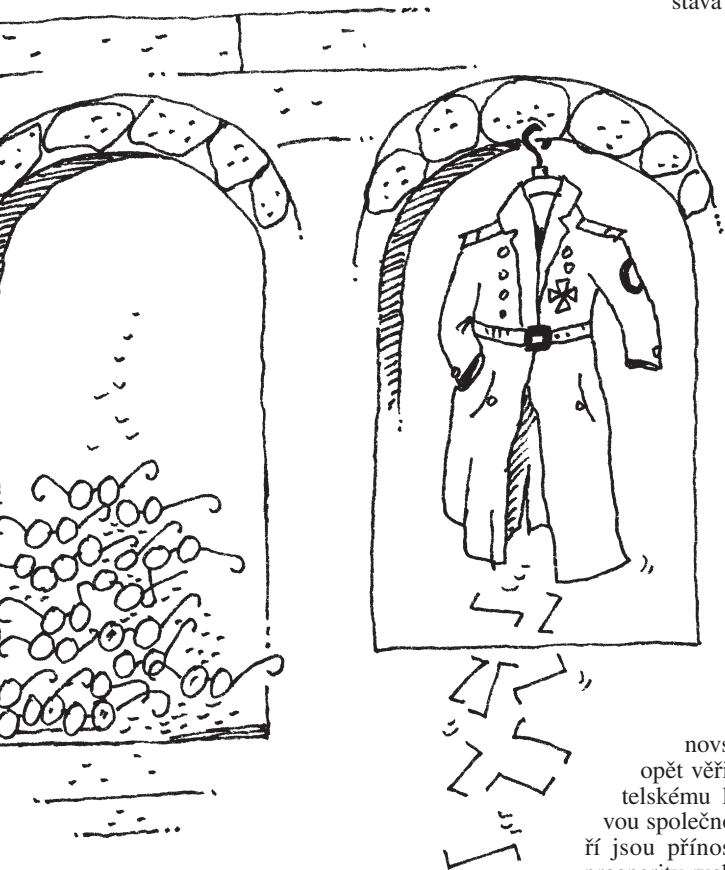
Pavel.Masa@lidovky.cz

¹⁾ Michajlov v listopadu 2000 tvrdil, že zvítězil ve volbách nad Alexandrem Ruckým, synem židovské matky, díky společnému boji komunistické strany a Kremlu proti RJeK a Borisu Berezovskému, který Ruckého podporoval. Nejmenovaný zdroj z Kremlu to označil za „naprostý nesmysl“. Antisemitické výpady byly součástí politické taktiky i v případě předsedy populistické parlamentní Liberálně-demokratické strany Ruska Vladimira Žirinovského, který později uvedl, že sám má židovské předky. Kromě soudu s Eduardem Leonovem letos upoutal pozornost především proces se šéfredaktorem listu Russkaja Sibir Igorem Kolodězenkem. Antisemitické útoky se pravidelně opakují v době různých výročí – především v předvečer ruských státních svátků a ve výročí dny narození Hitlera, Lenina a Stalina. Obzvlášť společensky nebezpečnou se stala taktika extremistů podminovávat antisemitické představy – lidé se pak bojí je odstraňovat. Násilí spojené s xenofobií a antisemitismem v Rusku pravidelně monitorují mezinárodní organizace jako Center for Human Rights Advocacy a židovské organizace, například American Jewish Committee či Union for Councils for Soviet Jews.

²⁾ Rabín Berl Lazar vyvracel podezření z nepatřičných zásahů státní moci již po zatčení Vladimira Gusinského: „Mluvit o státním antisemitismu není možné.“ (in Něžavisimaja gazeta, 28. 6. 2000). Podobně Lazar podpořil Kreml i při loňském celosvětovém poprasku vyvolaném zatčením Michaila Chodorkovského.

³⁾ Rozsáhlý materiál s příznačným titulkem „Russkije jevrei v Izraile stanovjatsja moščnoj siloj“ (Ruští Židé se v Izraeli stávají mocnou silou) přinesl respektovaný deník Něžavisimaja gazeta 17. 6. 2000. Této problematice se letos věnoval i izraelský deník Haarec (v anglické verzi Battle between Putin and the oligarchs resonates here, Haarec, 11. 3. 2004). Boris Berezovskij zaútočil proti Vladimiru Putinovi mimo jiné i v rozhovoru pro deník Jerusalem Post (Boris Berezovskij: Putin's Russia „dangerous for Israel“, 5. 7. 2004). I tento oponent ruského prezidenta nicméně přiznal, že Putin „neukázal viditelné příznaky antisemitismu“. Přehlednou a výstižnou studii věnoval vývoji rusko-izraelských vztahů profesor Shlomo Avineri v době hostování na Carnegie Endowment for International Peace.

⁴⁾ Letos se této problematice věnoval například americký list The Christian Science Monitor v článku Jews find home again in Russia ze 4. 3. 2004. List citoval moskevského rabína Zinovije Kogana, který odhaduje, že do deseti let by se mohla židovská komunita v Rusku díky navrátilcům zdvojnásobit.

Kdo a proč nemá rád Židy a Izrael

Evropská a česká zpráva o projevech antisemitismu se liší v definici tohoto fenoménu

Od roku 2000, kdy vypukla na Západním břehu Jordánu a v pásnu Gazy druhá intifáda, došlo v některých západoevropských zemích k nárůstu útoků proti židovským osobám a majetku. Ožívá snad v Evropě ona nemoc 19. století, která připravila půdu pro holocaust evropských Židů? Anebo máme co do činění s novým fenoménem? Na tyto otázky se pokouší odpovědět zpráva „Projevy antisemitismu v Evropské unii 2002–2003“, kterou vydalo letos v březnu Evropské centrum pro sledování rasismu a xenofobie se sídlem ve Vídni. V dubnu byla také zveřejněna zpráva o antisemitismu v České republice v roce 2003, kterou zpracovalo Fórum proti antisemitismu při pražské Židovské obci.

ANDREA BARŠOVÁ,
PAVEL BARŠA

V obou případech jde o první zprávy svého druhu, a bohužel asi ne poslední. Například ve Francii došlo v prvních sedmi měsících roku 2004 k 160 antisemitským incidentům oproti 75 za stejné období v roce 2003; v Česku byly v srpnu povaleny náhrobky na židovském hřbitově v Hranicích. Povaha nové vlny antisemitismu je nadále aktuální otázkou.

Sám vznik evropské zprávy provázela kontroverze. Centrum totiž nezveřejnilo původní verzi zpracovanou Střediskem pro výzkum antisemitismu na Technické univerzitě v Berlíně, z níž vyplývalo, že pachatelé antisemitských fyzických napadení a útoků na synagogy jsou především mladí přistěhovalci muslimského původu. Na „utajení“ zprávy reagovali prezident Světového židovského kongresu Edgar Bronfman a prezident Evropského židovského kongresu Cobi Benatoff tím, že obvinili v lednu 2004 na stránkách *Financial Times* Evropskou komisi, jež je za činnost Centra jako agentury EU odpovědná, z napomáhání antisemitismu. Komise se hájila tím, že původní zpráva zachycovala jen krátký časový úsek a trpěla nejasnostmi v definici antisemitismu. Přepřacovaná zpráva zachycuje rok 2003 i dostupná data z roku 2002. Přináší nejen vyhodnocení dat, návrhy opatření ke zlepšení monitoringu a k potírání antisemitismu, ale usiluje také o vyjasnění pojmu antisemitismus.

„Nový antisemitismus“?

Zpráva nabízí zřetelné stanovisko k diskusím o vzestupu protizidovských nálad. Půdorys těchto diskusí tvoří protiklad mezi dvěma vyhraněnými názory. Proponenti teze o „novém antisemitismu“ (například předseda americké Antidefamační ligy Avraham Foxman, vrchní britský rabín Jonathan Sacks či francouzský politolog Jean-Pierre Taguieff) charakterizují tuto vl-

nu kvalitativní proměnou fenoménu. Antisemitismus se v ní od rasového vymezení Židů přenesl k vymezení kulturnímu či náboženskému a současně se přesunul od (extrémní) pravice na (nejen extrémní) levice. Na svém novém politickém působišti se spojil s kritikou sionismu a Izraele jako pozůstatku evropského kolonialismu, imperialismu a rasismu. Nenávist k Židům se díky poválečnému „anti-antisemitskému“ konsensu již nemůže projevit přímo jako *rasový* či *etnický* předpoklad, a hledá si proto náhradní formulaci v kritice *politického* projektu a instituce – sionismu a Izraele. Podobně jako byli v minulosti diskriminováni jednotliví Židé a jejich obce v rámci většinových společností, je nyní diskriminován židovský stát v rámci mezinárodního společenství. Izrael se stává „Židem mezi národy“ či „kolektivním Židem“. Navzdory překladu do levicového či liberálního politického jazyka je tento antisemitismus jen „novým“ hávem pro velmi „starou“ protizidovskou nenávist.

Proti tezi o „novém antisemitismu“ stojí pozice formulovaná nejjasněji Brianem Klugem z Židovského fóra pro spravedlnost a lidská práva. Podle něj není současná vlna kritiky Izraele a protizidovských nálad jen novým šatem starého předpokladu, neboť jejím hlavním zdrojem je izraelsko-palestinský konflikt. Zatímco podle Foxmana pochází v této vlně záporný vztah k Izraeli ze záporného hodnocení Židů, podle Kluga je tomu naopak: záporný vztah k Židům pochází ze záporného hodnocení Izraele. Podle prvního výkladu se nepřátelství vůči příslušníkům etnické skupiny přenáší na nepřátelství vůči ideologii (sionismus) a státu (Izrael). Podle druhého výkladu se nepřátelství vůči ideologii a státu přenáší na nepřátelství vůči etnické skupině a jejím příslušníkům. Z prvního hlediska je Stát Izrael napadán jako reprezentant Židů, z druhého hlediska jsou Židé napadáni jako repre-

zentanti Státu Izrael. Jen první identifikace je podle Kluga antisemitismem ve vlastním slova smyslu. Obě identifikace jsou však nelegitimní. Dnes žije více Židů v diaspoře než v Izraeli a diasporičtí Židé nemají žádnou formalizovanou vazbu na Izrael a jeho politické instituce, a tedy ani možnost je ovlivňovat a nést za ně spoluzodpovědnost.

Podobně jako kritika jakéhokoli jiného politického hnutí či státu, ani kritika sionismu nebo Izraele není něčím, co by samo o sobě bylo morálně či politicky nepřipustné, jakkoli taková kritika může být jednostranná, nevyvážená či nespravedlivá. Nelegitimní však je právě tato identifikace všech Židů s Izraelem a zcela nepřipustné pak jsou agresivní akty proti nim. (Ostatně ani identifikace sionismu a politiky Státu Izrael s jeho občany není z liberálního hlediska samozřejmá: ne všichni občané Izraele jsou sionisty, a už vůbec nemusejí všichni souhlasit s izraelskou okupací Západního břehu a pásma Gazy, ani s politikou vůči jejich arabským obyvatelům.)

V souladu s Klugovým pojetím jsou podle zprávy verbální a fyzické útoky povstávající ze ztotožnění Židů s Izraelem „váznou hrozbou základních evropských hodnot a demokracie“ a mají být proto systematicky monitorovány, potírány a pokud možno i trestně stíhány. Na druhé straně ale nemají být monitorovány, a už vůbec ne stíhány veřejné projevy kritiky Izraele či sympatií k Palestincům, které *nejsou* doprovázeny verbálními či fyzickými útoky na Židy jako etnonáboženskou skupinu.

V této pozici se zpráva liší od kontroverzní „berlínské“ verze, která naopak zdůrazňovala propojenost mezi antiamerikanismem, antisionismem, kritikou Státu Izrael a antisemitismem a upozorňovala na „přehnané formulace, které dokládají přechod od kritiky Izraele k antisemitismu, např. když Izraeli a Židům je vyčítáno opakování nejhorších zločinů národních socialistů, jako byl holocaust“. V tomto širokém záběru zaznamenávala i takové události jako vyvěšení palestinské vlajky manželkou presidenta Evropské centrální banky Grettou Duisenbergovou z balkónu jejich amsterdamského bytu či četné propalestinské projevy na sjezdu Italské komunistické strany.

Co je antisemitismus?

Skutečnými projevy antisemitismu nejsou podle zprávy případy, v nichž je někdo napaden „jakožto Izraelec“ (jakkoliv odsouzeníhodné takové případy jsou), ale případy, v nichž je někdo napaden „jakožto Žid“, přičemž definice jeho židovství neodpovídá realitě, ale kulturně zkonstruované esenci „Žida jako takového“. Mezi atributy této esence patří: nepřímé a podvodné způsoby jednání, příslušnost k „cizí“, potenciálně nebezpečné kultuře nebo rase, sklon způsobovat problémy a utrpení „našincům“, fixace na hromadění peněz, morální zkaženost, disproporční vliv na celosvětové dění vykonávaný ze zákulisí („světové spiknutí“) i nedávno Melem Gibsonem oživený obraz Žida jako Kristova vraha. Antisemitismus tedy není primárně postoj k Židům, ale postoj, v němž jsou ti, kteří jsou považováni za

Židy, chápáni jako vtělení této imaginární figury. Podle Zprávy jsou antisemitské „všechny činy a postoje, které jsou založeny na vnímání sociálního subjektu (jednotlivce, skupiny, instituce či státu) jako (podvábějícího, zkaženého, konspirujícího atd.) „Žida“. Z tohoto hlediska mají obháji teze o „novém antisemitismu“ alespoň díl pravdy: i kritika Izraele může být výrazem antisemitismu, avšak to jen tehdy, je-li motivována pojetím Izraele jako kolektivního ztělesnění „Žida“.

Protižidovské útoky v zemích Evropské unie

Při sledování projevů antisemitismu je podle zprávy nutné rozlišovat tři dimenze:

- antisemitské postoje u obyvatelstva;
- antisemitismus vyjadřovaný v politických diskusích, médiích, literatuře a umění;
- útoky na židovské osoby, organizace či majetek. Zatím není prozkoumáno, jak tyto dimenze souvisejí a jaký vliv na ně má krize na Blízkém východě. Některá fakta naznačují, že jejich vzájemné vztahy se v jednotlivých zemích liší.

Počet protižidovských útoků – ať již motivovaných antiizraelsky, nebo antisemitsky – stoupl v posledních dvou-třech letech v Belgii, Německu, Francii, Holandsku a Velké Británii. V ostatních zemích staré evropské patnáctky byly takové akty stejně výjimečné jako dříve. Zvláštní skupinu tvoří Řecko, Itálie, Rakousko a Španělsko: v těchto zemích je v širokých vrstvách obyvatelstva rozšířený antisemitský diskurs, nesetkáváme se zde ale s protižidovskými incidenty násilné povahy. Naopak ve Francii, kde počet útoků proti Židům vzrostl v roce 2002 oproti roku 2001 šestnásobně, pokračuje dlouhodobý ústup antisemitských postojů v populaci.

Zpráva kvalifikuje tezi obsaženou v „berlínské“ verzi, že pachatelé protižidovských útoků již zpravidla nepocházejí z hnutí skinheads a kruhů krajní pravice, ale rekrutují se z potomků arabských a muslimských přistěhovalců. To lze potvrdit jen v případě Francie a Dánska. Ve Velké Británii a Belgii scházejí doklady o převaze muslimů mezi pachateli, i když zde existuje hmatatelný nárůst antisemitské propagandy z islamistických kruhů a její ideologické propojování s tradičním antisemitismem krajní pravice. V Holandsku a Itálii jsou stále hlavními pachateli protižidovských incidentů stoupci krajní pravice a hnutí skinheads, byť poměrný počet pachatelů muslimského původu roste. Dostupná data tak vyvracejí tezi – rozšířenou mezitím v médiích – že by většina protižidovských násilných aktů v západoevropských zemích pocházela od příslušníků muslimských přistěhovaleckých kultur. Nesporné ale je, že poměrné zastoupení pachatelů z tohoto prostředí se u těchto skutků v průběhu druhé intifády zvýšilo.

Antisemitismus v Česku

V České republice zpracovávají již od roku 1997 každoročně ministerstva vnitra,

spravedlnosti a informační služby podrobné vládní zprávy o vývoji extremismu, zahrnující i činy motivované rasismem, xenofobií a antisemitismem. Problém je však v tom, že antisemitismus je chápán jako jeden z aspektů rasismu a xenofobie; jako takové jsou jeho projevy sporadicky zaznamenány, nejsou však ve zprávách uceleně analyzovány.

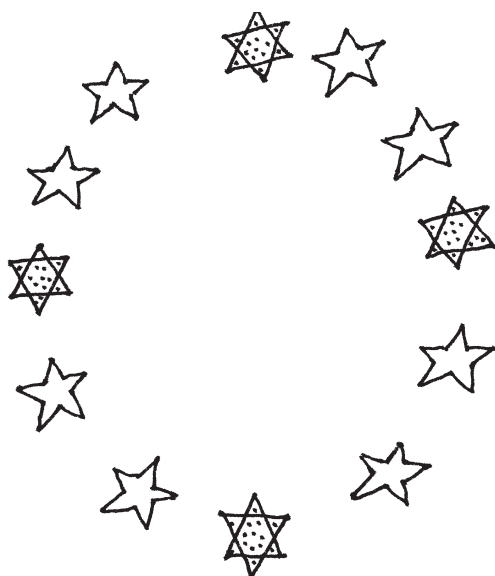
O to chválnější je pokus Fóra proti antisemitismu při Židovské obci v Praze vyplnit tuto mezeru svou v dubnu zveřejněnou Zprávou o projevech antisemitismu v ČR v roce 2003. Zpráva vychází z teze, že „zatímco některé formy antisemitismu jsou rasistické, celkově jde o samostatný fenomén, který má svou strukturu a své motivy“. Proto autoři odmítají podřazení antisemitismu pod rasismus, kterým se podle nich tento fenomén bagatelizuje, a považují také za žádoucí zavést trestněprávní postih antisemitismu jako takového.

Česká zpráva se v protikladu ke zprávě evropské hlásí k tezi o „novém antisemitismu“, který se projevuje v nepřátelství vůči Izraeli. V Evropě je podle zprávy prvním a nejnebezpečnějším zdrojem antisemitismu islámský fundamentalismus, za kterým následují pravicový extremismus a propalestinsky naladěné antiglobalizační hnutí. Z tohoto zorného úhlu pak zpráva zaznamenává i projevy antisemitismu v Česku. Například se v ní dočteme o demonstraci proti válce v Iráku, na níž byly Spojené státy obviněny mimo jiné z neústupné podpory Izraele.

Podle zprávy nedošlo v roce 2003 v Česku k žádnému antisemitskému násilnému útoku proti osobě. Celkem bylo spácháno 13 vandalských útoků na židovské objekty, z nichž ale jen u čtyř lze předpokládat antisemitský podtext. Zpráva konkrétně uvádí útoky na památník umučených židovských dívek v Trutnově na výročí tzv. Křišťálové noci, pomalování památníku 313 obětí pochodu smrti v Krupkách hákovými kříži a protižidovskými hesly, povalení šesti náhrobků na židovském hřbitově v Turnově a zničení náhrobku v Ústěku. Tyto činy jsou zmíněny v kontextu českého pravicového extremismu, kde jsou zachyceny také koncerty antisemitských skupin a vydávání antisemitské literatury. Zpráva také konstatuje, že byla zaznamenána jen minimální aktivita islámských fundamentalistů.

Česká zpráva je chválným vykročením k systematictějšímu sledování antisemitismu ze strany naší občanské společnosti. Odlišnost v definicích antisemitismu podaných touto zprávou a zprávou evropského Centra by mohla být příležitostí k otevření diskuse o povaze a rozpoznávacích charakteristikách tohoto fenoménu. Své bude muset časem říci i vláda: jedno z hlavních doporučení Centra totiž navrhuje, aby členské státy zavedly specifické mechanismy ke sledování projevů antisemitismu. Bez vyjasnění samotného pojmu „antisemitismus“ to bude ale stěžejní možné.

barsa@iir.cz
barsova@vlada.cz

Snahy o nové interpretácie a dezinterpretácie

židovskej otázky na Slovensku

Majoritná spoločnosť by nemala svoju identitu prehlbovať cez prizmu falšovania svojich vlastných dejín. Ved' národná identita je tým silnejšia, čím menej sa opiera o nepravdy. Napriek tomu sa to na Slovensku neustále uskutočňuje.

PAVOL MEŠŤAN

Rozličné interpretácie a dezinterpretácie židovskej otázky na Slovensku sa v období po roku 1989 dostali výrazne do popredia politickej aktivity a propagandy. Ich najčastejšími autormi boli nacionalistické, tzv. národnárske politické strany, ich predstavitelia a tlačové orgány. Pôsobili tu i zahraničné subjekty: rôzni predstavitelia Slovákov vo svete, bývalí funkcionári a ideológovia slovenského štátu, ktorí žili alebo žijú v zahraničí, a pod.

Oživená židovská otázka dala podnet na skúmanie širšieho problému – podstaty Slovenskej republiky (1939–1945), dlhé desaťročia nazývanej výrazom *takzvaný slovenský štát*, a významu tohto štátu pre súčasné Slovensko. Slovenská nacionalistická pravicu sa vrátila k slovenskému štátu, jeho prezidentovi Dr. Jozefovi Tisovi a nadviazala na politiku a ideológiu tohto obdobia. To však znamená očistiť slovenský fašizmus od jeho zločincov a ponímať ho len ako historicky oprávnené národné hnutie limitované vojnovými pomermi, prijateľné (s istými výhradami) pre súčasnú (alebo očakávanú) demokraciu. Súčasťou očisťovania režimu slovenského štátu a jeho predstaviteľov od obvinenia z fašizmu je aj snaha zbaviť ich zodpovednosti za utrpenie a následný holocaust slovenských Židov.

Vedúcou politickou silou na Slovensku v rokoch 1939–1945 bola vládnuca Hlinkova ľudová strana (HLS). Kým pod vodcovstvom Andreja Hlinku v dvadsiatych a tridsiatych rokoch mala politický charakter strany klerikálno-nacionalistickej, po jeho smrti roku 1938, keď sa vodcom HLS stal mladší katolícky kňaz Dr. Jozef Tiso, nadobúdala najmä z iniciatívy vplyvného pronacistického krídla vedeného Vojtechom Tukom a Šaňom Machom čoraz fašistickejší charakter. „*Po Salzburgu* (1940 – pozn. P. M.) bola úplná fašizácia hotová“, napísal vo svojich pamätiach šéf Úradu propagandy slovenského štátu Tido J. Gašpar a dodáva: „*Stali sme sa poslušnými sluhami nových totalitných snáh. Na završenie všetkého, fašizácii napomáhali silné vonkajšie vplyvy*“.¹⁾

Slovenský fašizmus nebol len propagandistickým heslom, ale politickou realitou. Opieral sa o všeobecné zásady fašistickej totality, mal však špecifickú slovenskú formu a obsah. Typické pre slovenský fašizmus bolo, že bol utvrdený katolíckou cirk-

vou a na čele štátu stál katolícky kňaz a zároveň vodca klerikálnej politickej strany.

Totalita prenasledovala nielen politických odporcov, ale i tých, čo *nepochádzali z rodu*. Pojem rod má v ľudáckom podaní veľmi blízko k pojmu rasa. Dr. Jozef Tiso je i v niektorých publikáciách vydaných v rokoch 1990–2004 označovaný nie ako patriot alebo vlastenec, ale ako rodofub. Miloval len rod. Tenito pojem sa často zjavoval i v dennej tlači namiesto pojmu národ, alebo aspoň jeho synonymom.

V slovenskom štáte boli neplnohodnotní, podľa hitlerovského vzoru, predovšetkým Židia, Cigáni a potom i tí, čo sa neriadili oficiálnym ľudáckym svetonázorom a neakceptovali vládnu ľudácku politiku. Slovenský fašizmus mal oproti iným fašizmom o jeden znak viac: spolitizovanú cirkev a náboženstvo.

Určitá obranárska pozícia proti apriórne mu obviňovaniu Slovákov z nacionalizmu, fašizmu a antisemitizmu zo strany tlače aj niektorých politikov prerástla po novembri 1989 do revízie (alebo: revízie názorov o slovenskom fašizme) hodnotenia slovenského fašizmu. Prejavilo sa to nielen v tzv. národnárskych politických hnutiach, ale do diskusie sa zapojil aj teoretický front i občania. Vynorila sa požiadavka novo chápať, interpretovať a posudzovať slovenský štát, slovenský fašizmus, židovskú otázku a antisemitizmus. Často sa zdôrazňovalo, že doteraz bola táto problematika veľmi zjednodušovaná. Niektoré tieto požiadavky však nemali za cieľ hlbšie osvetliť spomínané pojmy a historické realie, ale za každú cenu očistiť slovenský štát od jeho fašistických a antisemitických prejavov a zločinov, ospravedlniť jeho politický režim a predstaviteľov.

Na Slovensku sa v období po novembri 1989 nerozširovali len falošné interpretácie fašizmu a židovskej otázky. Ozvali sa aj objektívni historici, pamätníci a odbojár, sprístupnili sa archívy, vyšli memoáre. Poznanie slovenskej spoločnosti o skutočnej podstate židovskej otázky sa obohatilo. Vyšli seriózne publikácie, uskutočnili sa teoretické diskusie a konferencie, boli publikované zaujímavé články, rozhovory, dokumenty.²⁾

Ale radikálna zmena spoločenskej atmosféry i verejnej mienky v tom zmysle, aby

boli prekonané staré stereotypy rasizmu, nacionalizmu či antisemitizmu, sa neuskutočnila. Treba pritom vziať do úvahy krízový sociálno-psychologický stav početných sociálnych vrstiev slovenskej spoločnosti, rozpad starých a nedozretosť nových individuálnych a skupinových hodnotových rebríčkov a *nevykvasenosť* vnútropolitických pomerov sprevádzanú ideologickým zápasom často úplne protikladných záujmov, predstáv a teórií. V takejto situácii sa aktivovali aj pohrobkovia tradičného ľudáctva, ktorí sa usilovali zahmliť účasť predstaviteľov slovenského štátu na vojnových zločinoch a účasť rímskokatolíckej cirkevnej hierarchie na mnohých rozhodnutiach a činoch ľudáckej politickej moci.

Tradičné ľudácke, ale i novoľudácke kruhy vo svojich politických prejavoch, memoároch, historických štúdiách a publicistických materiáloch

- odmietajú skutočnosť, že režim slovenského štátu bol fašistickou formou diktatúry a jeho vodcami boli predstavitelia HLS;

- tvrdia, že slovenský štát mal za cieľ zachrániť a nie likvidovať Židov a že bolo zachránených desaťtisíce Židov;

- vyhlasujú, že vodca a prezident Dr. Jozef Tiso nemal žiadnu vinu na tom, že Židia boli vydaní na smrť. Ba naopak, bol vraj ochrancom Židov a dokonca len na žiadosť židovských predstaviteľov, tlmočenú slovenským katolíckym klerikom, zotrval vo funkcii prezidenta;

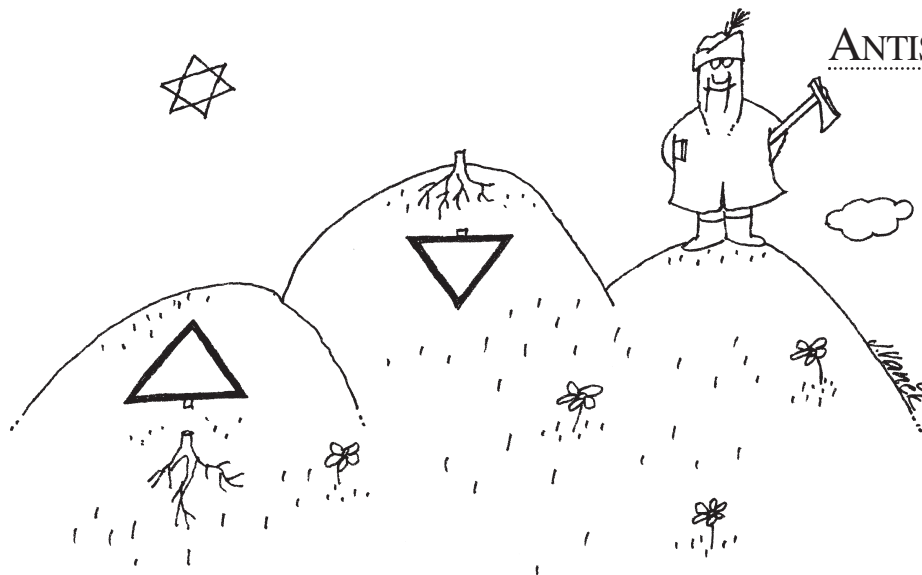
- ubezpečujú, že na Slovensku fašizmus nebol, skôr šlo o akúsi *vojnovú demokraciu*, t.j. objektívne obmedzenie demokratických práv a slobôd v dôsledku vojny. A ak aj pripustia nejaký fašizmus a totalitarizmus vo vtedajších slovenských pomeroch, slovenský štát bol vraj vždy menším zlom ako boľševizmus (podľa tejto propagandistickej verzie ochránil slovenský ľud pred boľševizmom a Dr. Jozef Tiso bol „*vzorom bojovníka proti komunizmu*“);

- tvrdia, že antižidovské opatrenia boli len malou odplatou za zlo, ktoré napáchali Židia na slovenskom národe do roku 1939, a sledovali len národnostno-náboženské záujmy slovenského ľudu;

- usilujú sa dokázať, že politický systém slovenského štátu bol akousi vzorovou formou kresťanskej demokracie, ktorá prekonávala nedostatky kapitalistického liberalizmu i totalitného komunizmu. Išlo vraj o pôvodný, autentický slovenský národný socializmus.

Vymenovali sme len hlavné dezinterpretácie tendencie a prejavy falšovania dejinných reálií. Ľudácke a novoľudácke historické dezinterpretácie predstavujú pokus o reštauráciu pravicového totalitného režimu s výraznými náboženskými prvkami a s vplyvom cirkvi (najmä rímskokatolíckej). Z toho plynula snaha ukázať v novom svetle Dr. Jozefa Tisu.

Osobnosť vedúceho štátnika je obvyčajne pri posudzovaní charakteru skúmaného politického systému veľmi dôležitá. Ak by sa podarilo ľudákovi očistiť Tisu od viny na zavádzaní fašistického režimu a zbaviť ho

zodpovednosti za zločiny, ktoré tento režim napáchal, tak by sa občania ináč pozerali aj na pokusy revitalizovať bývalý slovenský štát.

Neoantisemitizmus na Slovensku po novembri 1989 nadobudol niektoré nové prvky. Išlo o plánovanú a riadenú snahu šíriť ideológie antisemitizmu a rasizmu (a tým i o obranu fašizmu!) prostredníctvom reedícií starších a vydávania nových publikácií a materiálov, ktoré falšujú dejiny židovskej otázky. Niektoré prejavy antisemitizmu, ktoré sa objavili v publikáciách, článkoch či seriáloch časopisov, rozhodne nemožno podceňovať. Vplývali na časť obyvateľov a zanechali nie zanedbateľné stopy.

Pri pokuse o charakteristiku uvedených snáh možno v nich vidieť tendencie:

- tzv. progresívneho výkladu podstaty fašizmu a vysvetľovania fašistického totalitarizmu ako legislatívneho javu v európskom vývoji (tak ako existoval sovietsky totalitarizmus, existoval aj nacistický);
- šírenie úvah o úlohe židoplutokratizmu a liberalizmu a na druhej strane židobolševizmu vo svetových rozmeroch a osobitne na Slovensku;
- nového alebo staronového *objasňovania* židovskej otázky na Slovensku v duchu starej židáckej ideológie, ale i v duchu nových teórií pochádzajúcich zo západných krajín;
- systematického obnovovania obrazu hlavného nepriateľa Slovákov v minulosti – Žida-krčmára;
- odmietanie tzv. *lži storočia*,³⁾ čo má byť hromadná likvidácia Židov v rokoch druhej svetovej vojny, existencie holocaustu a plynových komôr;
- šírenia predstáv o svetovládnych cieľoch Židov najmä v podobe existencie slobodomurárskych lóží vo svete aj na Slovensku;
- získania najmä mladých ľudí, študentov, redaktorov atď. pre ideológiu antisemitizmu a fašizmu, čo sa čiastočne i podarilo najmä vďaka časopisu Zmena, ale i iných periodík, ktoré mali doslova fašistický obsah. Antisemitické idey šírené starými židákmi už predsa len čiastočne zastarali.

Preto sa začali vnášať do povedomia mladých ľudí idey nové, šírené ich jazykom, opreté o ich hodnotové preferencie a znalosť zázemie.

Apologetika Dr. Jozefa Tisu ako *mučeníka v boji proti bolševickej tyranii*⁴⁾ stavia na emóciách a tradíciách. Slovenskí národovci boli zväčša kňazmi a predstavovali demokraticky a pokrokovito orientovanú skupinu intelektuálov v niekdajšom Uhorsku, tešili sa veľkej úcte a vážnosti u slovenského obyvateľstva. Navyše mnohí stáli principiálne proti reakčnej uhorskej štátnej moci a jej nedemokratickým inštitúciám. Hoci režim vojnového slovenského štátu postavil slovenského kňaza a najmä rímskokatolícku cirkevnú vrchnosť na roveň vládnucich kruhov, radoví kňazi sa zväčša svojmu poslaniu nespreneverili, zostali v spojení s pospolitým ľudom a tešili sa všeobecnej úcte a podpore svojich veriacich. Táto tradícia pomohla vyniesť na prezidentský stolec kňaza Tisu a pomerne dlho ho chránila pred kritikou a neskôr pred odsúdením. Tiso však morálne zlyhal ako politik aj ako kňaz, lebo spojil totalitnú štátnu moc s náboženskou ideológiou, čo už napokon potvrdzujú aj vydané dokumenty Vatikánu.⁵⁾

Emócie sa vzbudzujú, hlavne u veriacich, mystifikáciou motivácií politických rozhodnutí Dr. Jozefa Tisu (*s dobrým kresťanským úmyslom sa musel rozhodnúť tak, ako sa rozhodol; iný na jeho mieste by bol horší, atď.*). Vydávajú ho div nie za obeť nátlaku Nemcov a slovenských národných socialistov. Zámerne sa zamlčuje, že vo svojich prejavoch velebil totalitný režim a jeho potlačovateľské metódy. V mene kresťanského náboženstva hlásal násilie.

Zlú službu v objektivnom hodnotení Dr. Jozefa Tisu urobilo obvinenie Národného súdu z jeho aktívnej účasti na rozbití ČSR, hoci slovenská politika bola pri mníchovskom a neskôr viedenskom rozhodnutí skôr obyčajným štatistom. Navyše Národný súd viedol proces s Tisom v čase, keď sa znovu začal presadzovať asymetrický model budovania ČSR a začala sa obmedzovať právomoc slovenských orgánov. Zo zjednodu-

šenej analógie potom vychádzal Tiso predovšetkým ako bojovník za slovenské národné záujmy a ako slovenská obeť českých a komunistických politikov.

Cieľom bývalých židáckych činiteľov, ktorí sa po roku 1989 na Slovensko (či už natrvalo, alebo príležitostne) postupne vracali a šíria svoju ideológiu, je očista osoby Dr. Jozefa Tisu od obvinení, že bol antisemita (lebo nepodpísal všetky protizidovské zákony a nariadenia),⁶⁾ quislingovec a verný spojenec tretej ríše a Hitlera až do konca vojny atď. Veď ak bude zbavený viny vodca, očistení budú i dnes žijúci služobníci fašizmu a ich potomkovia. Cirkevní činitelia i židáci uznali za bojovníkov proti komunizmu už od roku 1939, ba i skôr, v tom prípade dostanú odškodné, vrátia im i bývalé zhabané židovské majetky. Obnoví sa, ako ju výstižne nazval Dominik Tatarka, farská republika.

mestan@snm.sk

¹⁾ Slovenské pohľady, roč. 1968, č. 9, s. 110.

²⁾ Za všetky aktivity spomeňme, že len SNM – Múzeum židovskej kultúry dodnes vydalo 65 titulov v edícii Judaica Slovaca a v spolupráci so Slovenskou televíziou bolo nakrútených 19 dokumentárnych filmov o Ťudocho, ktorí pochádzajú zo Slovenska, žijú v Izraeli a prežili holocaust. Múzeum židovskej kultúry zorganizovalo aj dve významné medzinárodné konferencie. V roku 1997 Židia na rázcestí (vystúpenia z tejto konferencie vyšli v zborníku Acta Judaica Slovaca č. 4. Bratislava, SNM – Múzeum židovskej kultúry, edícia Judaica Slovaca 1998). Antisemitizmus na konci 20. storočia bol názov druhej konferencie (máj 2000) i názov zborníka, ktorý obsahuje referáty účastníkov tejto pozoruhodnej vedeckej konferencie. (Pozri Antisemitizmus na konci 20. storočia. Bratislava, SNM – Múzeum židovskej kultúry, edícia Judaica Slovaca 2001; Anti-Semitism at the end of the 20th century. Bratislava, SNM – Múzeum židovskej kultúry, edícia Judaica Slovaca 2002.)

³⁾ Národná rada SR prijala 8. novembra 2001 novelu Trestného zákona, podľa ktorej nebudú trestné len uverejnené prejavy fašizmu, ale aj spochybňovanie, schvaľovanie, popieranie či ospravedlňovanie zločinov holocaustu. (Pozri napr. Pravda, 9. 11. 2001, s. 3.) Zdá sa nám prinajmenšom čudné, ak po prijatí novely vystúpia dvaja najvyšší predstavitelia Ministerstva spravodlivosti SR Ján Čarnogurský (minister) a Daniel Lipšic (vedúci úradu), ktorí sú za to, aby propagácia alebo spochybňovanie zločinov holocaustu neboli trestne postihované tak, ako to prijali poslanci Národnej rady SR. (Pozri Domino fórum, roč. 2001, č. 46, s. 8.)

⁴⁾ Tamže, s. 86–92 a 135.

⁵⁾ Vatikán a Slovenská republika (1939–1945). Dokumenty. Bratislava, Slovak Academic Press 1992.

⁶⁾ V tejto súvislosti ide hlavne o vládne Nariadenie o právnom postavení Židov vydané 10. septembra 1941, známe aj ako Židovský kódex. V tomto dokumente pod číslom 198/1941 Sl. z. nefiguruje podpis prezidenta republiky. Apologeti Jozefa Tisu a vojnovéj Slovenskej republiky často interpretujú túto skutočnosť ako prejav nesúhlasu prezidenta so Židovským kódexom a s nastoleným kurzom riešenia židovskej otázky. Je to však iba sterilná konštrukcia a nenáležitá tvrdenie. Židovský kódex bol vládny nariadením a podľa § 47 Ústavy Slovenskej republiky z roku 1939 vládne nariadenie „podpisuje predseda vlády a príslušný minister“.

Vstup do Evropské unie klade české diplomacii nové výzvy

Mezinárodní politika přetiskuje projev ministra zahraničních věcí České republiky Cyrila Svobody, který byl pronesen 30. srpna 2004 na poradě vedoucích zastupitelských úřadů a stálých misí České republiky. Text prošel pouze mírnou redakční úpravou.

Dovolte, abych vás přivítal v Praze na každoroční poradě vedoucích zastupitelských úřadů. Na první pohled je vše tradiční tak, jako tomu bylo loni a v letech předchozích. Po letech příprav jsme nyní plnoprávným členem Evropské unie.

Již neplatí vazba my a Evropská unie, nebo dokonce my proti Evropské unii. Evropskou unií spoluvytváříme i my. Jsme jejími plnoprávními členy. Nyní je na nás, abychom byli jejími plnohodnotnými členy a abychom našli ve společné bezpečnosti a zahraniční politice své místo, které nám nejlépe umožní prolínout hlavní zájmy českého státu a Evropy a které nám také získá v rámci Unie pozici uznávaného, předvídatelného a respektovaného partnera.

Jsme součástí společné politiky, a společná politika se stala součástí naší domácí politiky. Přesto, nebo právě proto nutně nesouhlasíme nebo nebudeme souhlasit se vším, co se v orgánech Unie zrodí. V každém případě je nyní v našich možnostech takovou situaci měnit. Bude to záviset na našich diplomatických schopnostech a na správném pochopení a uchopení struktury a mechanismů, které v Evropě působí.

Naplnění této šance nás posílí. Vnější tlaky politické i hospodářské by nás v podstatě omezovaly tak jako tak. Nyní však máme možnost aktivní účasti na tvarování těchto sil a podílu na synergickém efektu, který takto mocné spojení vytváří či vytvářet může.

Politické priority

Priority české zahraniční politiky se nemění. Jsou vtěleny do programového prohlášení vlády, na základě kterého Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR vyslovila vládě důvěru. Lze je shrnout takto: Evropská unie, transatlantické spojení, dobré sousedské vztahy, boj proti terorismu, dodržování mezinárodního práva i lidských práv a podpora českého exportu. Všechny priority budou diskutovány v jednotlivých blocích našeho programu.

Nyní se budu věnovat některým prioritám zahraniční politiky. Tak jako dříve jsou jimi nalezení správného místa v Evropě, sousedské vztahy a atlantický rozměr Evropy.

Zkušeným diplomatům snad ani nemusím říkat, že společná zahraniční a bezpečnostní politika nevzniká nijak snadno a že občas stále ještě až tak společná není. Hlas jednotlivých členských zemí nelze vydávat za hlas celé Unie, byť by šlo o hlas velké země, jakou je Německo nebo Francie. Hlas Evropské unie je vytvářen v demokratickém procesu v orgánech Evropské unie, někdy kvalifikovanou většinou, jindy jednomyslností. Evropa se svou dlouhou historií a hutnými nánosy všemožných vazeb i resentimentů bývá ve své institucionální podobě občas jen těžko rozpletitelným klubkem vztahů. V nich se musíme nejen dobře orientovat, ale i najít takové místo a taková spojení, která nejlépe prospějí realizaci českých zájmů.

V tomto ohledu právě vynikne naše schopnost tvořit a udržovat na důvěře založené sousedské vazby se zeměmi, se kterými máme dlouhou společnou a navzájem provázanou historii.

Partnerství v rámci Evropské unie může napomáhat odlehčování styků se sousedními zeměmi, se kterými nás pojí tíživá zkušenost minulého století. Přátelství, partnerství, vzájemná důvěra a spolupráce jsou základem našich vztahů s Rakouskem a Německem. Součinnost na mnoha uniích fórech pomáhá dále oslabovat občasně pokusy oživovat nelehkou minulost. Je to důvod k definitivnímu osvobození od vazby mezi bývalým vítězem a poraženým, nebo mezi minulým agresorem a obětí jako podmiňujícími faktory těchto vztahů. Můžeme tak mluvit o evropské zkušenosti minulého století, aniž by to znamenalo revizi poválečného uspořádání. Potřebujeme to i my, neboť i my jsme byli spíše jen na straně vítězů, než abychom sami vyhrávali. Proto pro naše evropské partnerství, a zejména pro svobodné završení dějin minulého století v česko-německých vztazích považuji za mimořádný příklad plány na vytvoření společného bojového uskupení s Německem. Společná jednotka, vznikne-li, je vrcholem vzájemné důvěry a respektu. Podobně je důležitá naše vojenská spolupráce s Rakouskem při operaci ALTHEA na Balkáně.

Atlantická politika

Setkáváme se s názorem, že proevropská a proamerická politika jsou v jakémsi rozporu. S názorem, že bychom, jako země ze středu Evropy, měli být více evropská a v důsledku toho se oddálit od Spojených států amerických. Při bližším pohledu se však velice rychle ukáže, že tyto názory nevycházejí z představy jakési abstraktní Evropy *per se*. Nositelé těchto názorů mají na mysli velice konkrétní země, které si z pětadvacítky vyvolili a se kterými nás chtějí více propojit. Přes některé etické, ale především praktické a logické problémy, které tyto snahy obsahují, jsou v zásadě legitimní.

Přinejmenším problematické by bylo, kdyby se nakonec vyjevilo, že pod slupkou tohoto hurá evropanství se neskrývá nic jiného než pouhá snaha oslabovat transatlantickou vazbu jako takovou. Vždyť jde o alianci založenou na sdílených demokratických hodnotách. Americká demokracie, stejně jako britská, je tak silná, že nikdy ve své historii neprošla zkušeností diktatury, a právě v tomto se liší od demokracie kontinentální. Spojené státy americké v minulém století Evropě vícekrát pomohly, když ji její vlastní vinou zachvátí všespálující válečný požár, či když se – opět vlastní vinou – dostala do stínu rozšiřujícího se totalitního molocha. Právě zde leží jeden z našich zásadních vkladů do současné evropské sebereflexe: jako země, která má ve velice živé paměti, co to znamenalo být ve studené válce na druhé straně, máme povinnost vydávat svědectví o atlantické vazbě, jež právě nám pomohla vyprostit se z utlačovatelského systému, a obnovit své právoplatné místo ve svobodné a demokratické Evropě. Důležitost tohoto svědectví vyniká obzvláště v době, kdy si stále více lidí v Evropě uvědomuje, že s koncem studené války nenastala doba globálního bezpečí a stability, ale naopak se vynořují nová a velmi závažná nebezpečí, která směřují proti všem těmto nově nabytým svobodám a samým základům naší civilizace. Demokracie musí být akceschopná.

Testem pevnosti transatlantického partnerství a soudržnosti Evropy byla a je irácká zkušenost. Operace v Iráku sice vnesla do evropské politické scény jistý rozkol

a nepochopení, avšak dnes lze říci, že tato fáze je již za námi. A pokud byla neshoda v tom, zda vstoupit do války proti jednomu z nejhorších a nejvražednějších režimů tohoto světa, existuje dnes jasný konsensus o tom, že je v nejvlastnějším zájmu nás všech vyhrát v Iráku mír. To znamená dospět tu k takovému uspořádání, které by se mohlo stát vzorem pro neuspořádaný region v samém sousedství Evropy. Tato snaha nás opět sblíží se Spojenými státy americkými a s evropskými spojen-cí, kteří tuto odpovědnost cítí stejně, a pomáhá překonávat rozpory, o kterých jsem mluvil. To ale znamená vytrvat ve společném úsilí vytvořit Irák jako bezpečný, jednotný, prosperující stát, jehož vláda je v rukou Iráčanů. Nenechat se odradit terorismem, neboť evropské váhání, nejednota a pochybnosti jsou nejlepším poselstvím teroristům, že jejich vraždění na irácké frontě je účinné.

I když je Irák stále neklidný a nebezpečný, přece jen mají dnes jeho obyvatelé dobrou šanci na to, že se situace zklidní a budou nakonec žít v poklidu a prosperitě. Válečný konflikt stál a dosud stojí mnoho, příliš mnoho obětí. Ty však přinesly ostatním Iráčanům naději na změnu a nápravu. Bez nich by bývali měli jen jedno: jistotu totality a každodenního systematického utrpení a zabíjení bez stopy naděje.

Máme pak dobrý důvod domnívat se, že vášnivě spory vedené kolem zákroku v Iráku poslouží jako jeden z dalších impulsů pro změny v mezinárodněprávním myšlení, které si náš globalizující se svět vynucuje. Ostatně poslední aktivity mezinárodní komunity kolem krize v Súdánu ukazují, že se tento vývoj pohybuje správným směrem.

Priority Společné zahraniční a bezpečnostní politiky

Transatlantické spojení se také stalo jednou z priorit, které si naše ministerstvo stanovilo pro naše působení v rámci evropské společné zahraniční a bezpečnostní politiky. Již jsem mluvil o hledání našeho místa v rámci této politiky. Je celkem logické, že stát naší velikosti si musí ze široké palety možných témat a regionů vybrat jen omezený počet těch, které definuje jako své priority, a právě v nich napře své síly. Vedle atlantické vazby to jsou lidská práva a boj proti teroru. U obou těchto témat nám naše specifická negativní zkušenost, kterou jsme prošli, dává speciální pouzír se k věci vyjadřovat. Budeme hledat, zda a kde můžeme přidat další hodnotu v naplňování společné zahraniční a bezpečnostní politiky, širšího sousedství, ať již na Blízkém východě, nebo v Africe.

Jako země, ve které po desítky let vládl režim potlačující lidská práva, víme dobře, co znamenají, jaká je jejich skutečná cena i jak je nutné se za ně brát, že jsou nedělitelná a že jejich udržování vyžaduje neustálou soustředěnou činnost. Na druhé straně však máme i co nabídnout našim přátelům ze zemí, které již několik genera-

cí nemají doma skutečný problém s lidskými právy. Víme, že žádná totalita by nevznikla, kdyby ji k tomu nepomohla slabost demokracie, která byla lhostejná k podstatě a smyslu lidských práv. Evropská zkušenost je známa: nacisté i komunisté byli na počátku demokraticky zvoleni. Je to právě náš čerstvý prožitek, který nám umožňuje lépe oddělovat pravé hodnoty lidských práv, za které stojí se brát, od balastu, jenž je nejen znehodnocuje, ale především oslabuje zápas o ně v celém světě. K teroristické hrozbě se vrátím v další části svého projevu.

Vytypovali jsme též tři regiony, které by se vzhledem k tradičním vazbám a současným zájmům měly stát naším prioritním zájmem v rámci SZBP. Jde o Rusko a některé části bývalého Sovětského svazu. Dalšími jsou západní Balkán a Blízký východ. Nejsme samozřejmě jediní, kdo se zajímají o bezprostředně východní sousedy Unie. Máme však proti některým z nich komparativní výhody v relativní blízkosti jazyků a stejně tak relativně nižším stupni historických animozit. Především Rusko se svou rozlohou, svými zdroji a v první řadě svými mocenskými ambicemi bude pro Unii vždy nejen důležitým partnerem, ale i tvrdým oříškem. Oříškem, který můžeme pomáhat rozlousknout.

Země Balkánu sice nemají mocenské choutky, ale jsou a do budoucna ještě mohou být zdrojem násilí a neklidu doslova vklíněným do prostoru Evropské unie. I zde máme své tradiční vazby sahající zpět do společné monarchie, ba i před ní. Nemusím asi nijak opakovat, že se aktivně angažujeme v misích usilujících v tomto regionu o obnovení klidu a pořádku.

Dosti podobnými slovy lze popsat Blízký východ, tj. jako zdroj ohrožení na západě Evropy propojený s ní mnoha způsoby. U obou stran blízkovýchodního konfliktu má Česká republika již tradičně dobrý kredit, a právě ten můžeme nabídnout do společné politiky. Dobré, na důvěře položené vztahy k oběma stranám konfliktu nám zvyšují autoritu. V tom smyslu máme mimořádné postavení i v Evropské unii, která učinila z tohoto problému jedno ze svých hlavních témat a investuje zde nejen mnoho úsilí, ale i prostředků. Její reálný vliv na vývoj událostí však vůbec neodpovídá skutečnosti, že je v této oblasti největším donorem, a současný vývoj směřuje spíše k dalšímu oslabování evropského vlivu.

Uvedené priority v rámci Společné zahraniční a bezpečnostní politiky nejsou samozřejmě definitivní a věčné. Lze předpokládat, že se budou průběžně přehodnocovat nejen v souladu s měnící se situací, ale i s našimi přibývajícími zkušenostmi s unijní politikou a unijními mechanismy. Ministerstvo vypracovalo klíč, podle něhož bude možno uvedené priority sledovat a reflektovat.

Co je Evropa?

Mluvíme zde široce o společné politice Evropské unie, ale ještě jsme se nezabývali

tím, co vlastně tato Evropa je. Zmínka o duchovních zdrojích našeho kontinentu se do nedávna přijaté ústavní smlouvy nakonec nedostala, to však nic nemění na skutečnosti, že si Evropa musí neustále uvědomovat a připomínat kořeny, z nichž vyrostla do své dnešní podoby a síly. První prezident Československa Tomáš Garrigue Masaryk kdysi řekl, že státy se zachovávají prostřednictvím ideálů, ze kterých vznikly. Tato myšlenka se však nemusí omezovat jen na jednotlivé státy, ale lze ji snadno rozšířit na vyšší celky, ba může platit i pro celý sjednocující se kontinent.

Když mluvíme o křesťansko-židovské tradici, antické demokratické tradici, římském právním řádu a osvícenském racionalismu jako o pilířích evropské civilizace, mluvíme o duchovním vymezení Evropy. To není nic proti evropské otevřenosti, konců ani jeden z pilířů původně nevznikl v Evropě. Právě tyto pilíře nás ale odlišují od systémů, ve kterých moc duchovní i světská jsou propojeny, kde není dělba moci mezi mocí výkonnou, zákonodárnou a soudní, kde pramenem práva není jen vůle lidu, kde neprobíhá svobodná soutěž politických stran v demokratických volbách. A naopak důsledná věrnost těmto pilířům nás zavazuje k vnitřní otevřenosti k jiným kulturám a tradicím. Musíme ale my sami vědět, co jsme. Hodnoty evropanství, jakkoli složité může být je definovat, nejsou jen čímsi, co zbude, když se vše ostatní odečte. I když ne zcela racionálně uchopitelné, jsou hodnoty evropanství přinejmenším citově pochopitelné a stále ještě je můžeme naplňovat svým každodenním prožitkem.

Na počátku integrace byli lidé s vizí a odvahou za naplnění své vize se nasadit. Jejich idealismus pohnul Evropou správným směrem. Jen s vizí je možné vést. Ovšemže zápas o naplnění vize se může prohrát, nemusí být nutně vítězný. Dnešní Evropská unie však nemá onen vizí naplněný leadership. Je zahleděná do přítomného okamžiku. Časový rámec rozhodování je vymezen konkrétním volebním obdobím. Evropská politická elita má jedinou obavu – neztratit voličskou přízeň. To je neúčinnější cesta, jak ji jednou definitivně ztratit.

S těmito otázkami souvisí odvaha postavit se k problému rozšíření Evropské unie. Rozšíření musí někde a někdy skončit. Klíčová otázka je z tohoto hlediska rozšíření Evropské unie o Turecko, zemi dnes se 72 miliony obyvatel, zemi, která bude mít do patnácti let 100 milionů obyvatel, a tedy větší zastoupení v orgánech Evropské unie, než jaké má Německo.

Jestliže Evropská unie potvrdí členství Turecka, jak již bylo slíbeno, je nutné ji nejen na tuto skutečnost připravit, ale zejména je v tomto případě nutná její, a tedy i naše masivní účast v obnově Iráku. Hranice mezi Tureckem a Irákem se vstupem Turecka do Unie stanou hranicemi našimi – se všemi důsledky, které s tím souvisí. Nekonzistentnost postoje některých zemí vyplývá jen z jejich vnitropolitických mo-

tivů neztratit přízeň ani kurdské, ani turecké, a ani muslimské komunity. Není možné říkat obojí – ano Turecku a stahovat se z Iráku.

Terorismus

Již několikrát jsem se zde zmínil o nebezpečí terorismu, který neohrožuje jen naše individuální životy a náš majetek, ale povytce i naši civilizaci tak, jak ji známe. Evropa již zažila vlnu terorismu spojeného se jmény jako Brigade Rosse, Rote Armee Fraktion či Japanese Red Army. Asi nejznámějším jménem z této rudé vlny byl Ilich Sanchez Ramirez zvaný Šakal, který je nyní ve francouzském vězení. I tito teroristé usilovali o zničení stávajícího systému západního světa, což dosti často svádí ke srovnávání a následnému zlehčování současného ohrožení. Veškeré podobnosti jsou však jen vnějškové a zavádějící.

Výčet rozdílů by vydal na poměrně dlouhý text. Omezím se proto jen na aspekty, které se nás dotýkají nejvíce, a dopustím se přitom asi jistých nevyhnutelných generalizací. Především musím uvést výběr cílů: tehdejší teroristé se v naprosté většině pokoušeli zasáhnout konkrétní osoby či instituce, které pro ně symbolizovaly nepřátelský kapitalistický systém. Naopak širší veřejnost se snažili získat na svou stranu, neboť ta se v posledku měla přidat k jejich boji. Dnešním teroristům, bohužel hlavně islámským, jde především o šíření strachu. Proto se jejich cílem stala veřejnost, tj. každý jeden z nás a čím více, tím lépe. Co koneckonců očekávat od jedinců, kteří své zvrácené ideologii obětují v podstatě libovolné množství svých vlastních lidí. Nebezpečí je větší v případech, kdy síly podporující terorismus disponují zbraněmi hromadného ničení.

Z této absolutní neúcty k životu se také zrodila nejnebezpečnější zbraň současného teroru – ideologický sebevrah. Tam, kde dřívější teroristé museli většinu energie věnovat plánování ústupových cest a ukrývání se, tam se sebevrah může soustředit pouze na to, jak nejlépe a nejničivěji zasáhnout cíl svého útoku.

Difúznost cílů a absolutní odhodlání způsobují, že teroristické ohrožení zcela prostupuje náš veřejný i soukromý prostor a každá jeho část se tak stává místem obrazy. To vše může ve svých důsledcích vést k velice nepřijemným omezením některých svobod a práv, která jsme v naší části Evropy získali jen nedávno. A zde se kruhem vracíme k předchozím tématům. Budeme-li laxní v chápání svých kořenů a hodnot, nebudeme-li vnímat lidská práva komplexně, může se nám stát, že nakonec nedokážeme zvládnout ono jemné vyvažování mezi bezpečím a svobodou. V podstatě bychom tak nakonec teroristům na stříbrném podnose naservírovali onen vnitřní rozklad, o který usilují.

Odmítám spekulování o příčinách a následcích. Teroristické útoky nejsou pouze

reakcí, možná ne zcela adekvátní, ale přesto reakcí na naše provokace. Není tomu tak, jejich ideologie je útočná a expanzivní a nemá ve svém slovníku pojmy jako smír či soužití. Proto je pro ně každá naše nabídka jednání, každá známka neochoty bránit se jen dalším důkazem naší slabosti a potažmo jejich oprávnění ujmout se kontroly nad upadající společností.

Právě v tomto bodě se pro nás otevírá významný prostor. České země se staly první obětí evropského appeasementu vůči nastupujícímu nacismu. Kdo jiný než my by proto měl upozorňovat na to, že jisté druhy nebezpečí není radno přehlížet a bagatelizovat. Že pokud vám nepřítel otevřeně říká, že má právo vás zničit, pak je dobré mu naslouchat a nebrat jeho slova na lehkou váhu. Uvědomujeme si, že některé země západní Evropy mají jisté vnitřní problémy, které jim společně s břemenem politické korektnosti brání pojmenovávat věci pravými jmény. Budeme to možná muset učinit za ně.

Evropa nesmí váhat, pochybovat a hlavně se držet konceptů patřících minulosti. Dnes není možné stavět na principu neutrality. Vůči čemu nebo komu chceme být neutrální? Poslední vydírání islámských teroristů v Iráku, jehož požadavkem je zrušení francouzského zákona zakazujícího od září ve francouzských školách nošení okázalých náboženských symbolů, včetně muslimských šátků, dokazuje, že příčinná souvislost mezi podporou koalice v Iráku a mírou ohrožení Evropy neexistuje. A tak je třeba posilovat spojení a spolupráci jak na půdě NATO, tak v OSN i v jiných mezinárodních organizacích.

Nejen světový terorismus a s ním spojená nutnost čelit zdroji ohrožení kdekoli, ale také rostoucí pocit globální odpovědnosti nás vedou k aktivní práci v rámci OSN. Uvědomujeme si současně vnitřní omezení této organizace: na jedné straně je to jediné globální fórum, které máme k dispozici. Na druhé však v něm až příliš často převládá nejnižší společný jmenovatel. Skutečně svobodné a liberální demokracie tvoří v OSN menšinu a často tak bývají snadno přehlasovány. Ba co více, někdy dokonce na tomto přehlasování a na porážce principů demokracie a rozumu ochotně spolupracují.

Již jsem se také zmínil o tom, že vedle praktických kroků, které si vyžadují nová nebezpečí, bude nutno znovu promýšlet principy mezinárodního práva a mezinárodních vztahů. Ty, kterými se řídíme dosud, byly ovlivněny hrůzami druhé světové války a fixovány rozdělením světa do dvou hlavních mocenských bloků. Klasické války se stále ještě odehrávají, ale světového rozměru dnes dosahuje válka teroristická. Stejně tak padl bipolární svět, a pokud opravdu nechceme, aby byl nahrazen jen zmatkem, musíme nabídnout rozumnou a proveditelnou variantu světa multilaterálního. Jak vidíte, prostoru pro hluboké a vážné zamýšlení máme všichni více než dost.

○

Největšími vodními plochami na Zemi jsou oceány, přičemž fyzická geografie rozeznává čtyři¹): Tichý, Atlantický, Indický a Severní ledový. Pouze jeden z nich – Indický – nemá politicky neutrální název a jeho pojmenování zřetelně odkazuje k jisté části asijské pevniny. Z geopolitického hlediska to však není jediná znamenáníhodná informace vážící se k 74 milionům čtverečních kilometrů, na nichž se rozlévají jeho vody.

Je jediným oceánem, který se rozhodující většinou své plochy, jedná se o celých 85 procent, rozprostírá na jižní polokouli. Tato skutečnost má za následek, že na jeho březích neleží žádná ze zemí, které v průběhu novověku aspirovaly na velmocenské postavení. Právě proto se mnoho badatelů domnívá, že Indický oceán zaujímá centrální postavení mezi světovými moři a oceány. Fyzická přítomnost v jeho bazénu má být nejlepším důkazem dosažení velmocenského statutu.²)

Od okamžiku, kdy politické záležitosti začaly nabývat globálních rozměrů, to znamená zhruba od 16. století, se do konce 20. století v kontrole strategických míst Indického oceánu postupně vystřídal Portugalci, Nizozemci, Britové a Američané. Pro účely tohoto textu si dovolíme první uvedené mocnosti ponechat stranou a zaměříme se na Velkou Británii. Jestliže se Portugalci a Nizozemci pokoušeli o kontrolu Indického oceánu kvůli cestám na „ostrovy koření“, Britové chtěli především zabezpečit přístupy k Indii, ve které spatřovali těžiště svého impéria.

Nejprve roku 1839 okupovali Aden, poté následovala série smluv s šejky v oblasti Hadramautu (označení pro pobřeží Jemenu) a Ománu (včetně kontroly Hormuzského průlivu). Díky tomu se podařilo zvýšit bezpečnost námořních cest vedoucích z jihu Afriky (Kapsko získali Britové 1815, Natal 1843) podél východoafrického pobřeží (Britská východní Afrika 1886, Zanzibar 1890) na Malabarské (jihozápadní) pobřeží Indie a dále na sever. Roku 1869 byl otevřen Suez, a tím došlo k propojení Středomoří (přes Rudé moře) s Indickým oceánem. Kvůli zajištění této cesty se Velká Británie postavila proti Rusku ve válce s Tureckem roku 1877 (1878 byli Britové „odměněni“ Kyprem) a roku 1882 se pod britskou kontrolu dostal Egypt. Konečně pak roku 1884 vyhlásili Britové protektorát nad Somálskem, čímž dostali pod kontrolu oba konce Rudého moře. Na „opačném“ konci Indického oceánu se britské pozice opíraly o Austrálii (od třicátých let 19. století) a Singapur (1819).

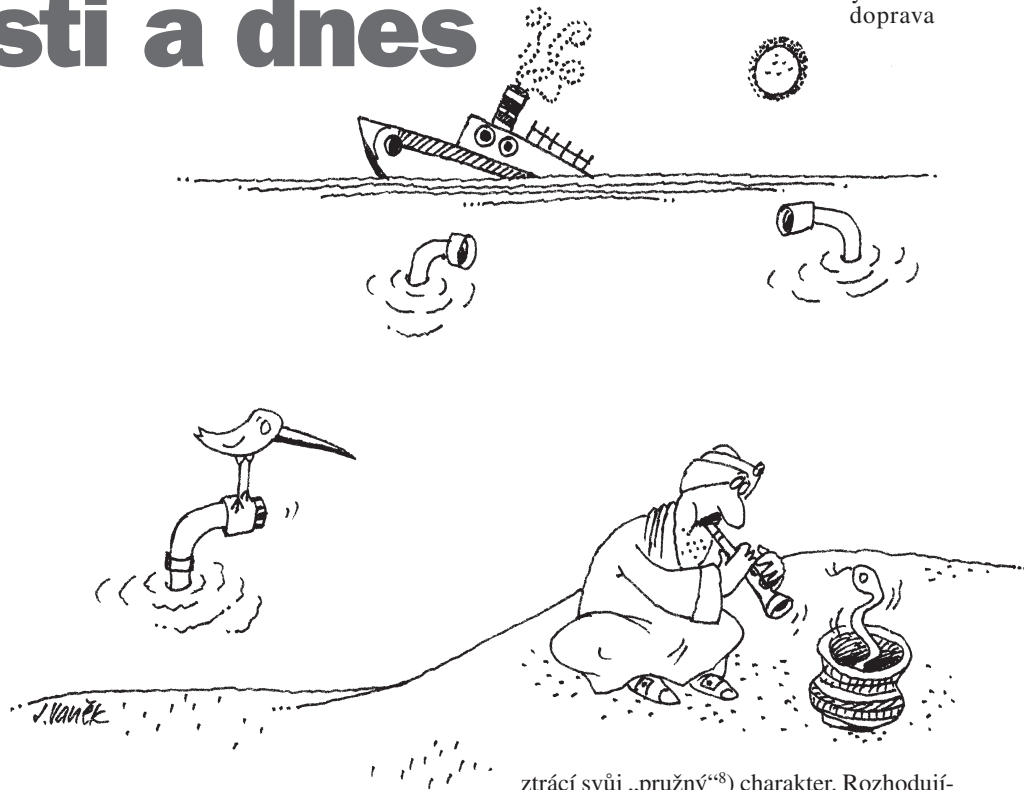
Britská nadvláda nad Indickým oceánem přežila bez úhony první světovou válku, ale v průběhu druhé začala upadat. Neúspěchy v bojích s Japonci na Dálném východě a zejména pak kapitulace Singapuru v únoru

Geopolitický význam Indického oceánu v minulosti a dnes

MICHAEL ROMANCOV

1942 neotřásla pouze britskou pozicí v Asii, ale i v Austrálii, která se od tohoto okamžiku začala vojensko-bezpečnostně orientovat na Spojené státy americké.³⁾ Udělením nezávislosti Indii a Pákistánu roku 1947 a Barmě a Cejlonu o rok později na první pohled končí důvody pro zásadní britskou přítomnost v Indickém oceánu. Pravý opak je však pravdou. Strategický význam Indického oceánu byl od roku 1908, kdy byla v jižní Persii zahájena těžba ropy, posílen o novou dimenzi.⁴⁾ Druhá světová válka učinila z ropy jednu z nejdůležitějších strategických surovin a po propuknutí studené války se britská přítomnost v oblasti arabských států Blízkého východu ukázala být nadmíru důležitá. Totální politická prohra v Suezu 1956 však britskou pozici nenapravitelně poškodila a ve svých důsledcích nakonec vedla k oficiálnímu zřeknutí se přítomnosti na východ od Suezu v roce 1966 a opuštění Adenu roku 1967. Počátkem sedmdesátých let vypršely smlouvy o ochraně arabských sultanátů a emirátů v Perském zálivu (1971 získaly nezávislost Bahrajn, Katar a Spojené arabské emiráty), a došlo i k likvidaci posádky v Simmonstownu (Jihoafrická republika).

Suezská a zejména pak Karibská krize roku 1961 zřetelně ukázaly nedostatečnost sovětských námořních kapacit. Admirál Sergej Gorškov, který byl vrchním velitelem sovětského válečného námořnictva, toho obratně využil a prosadil budování loďstva, jež mělo být schopno působit na velké vzdálenosti, aktivně podporovat sovětskou politiku v zemích třetího světa (např. během dekolonizace v Africe), provádět politiku účinného zadržování amerických jaderných zbraní v Indickém oceánu a představovat zásadní hrozbu podél tras, na nichž Západ přepravoval ropu (po Suezu a dalších arabsko-izraelských válkách došlo k přesměrování tras tankerů na cestu kolem mysu Dobré naděje). Po celá šedesátá léta probíhalo přebírání kontroly nad Indickým oceánem od Velké Británie do rukou Spojených států. Roku 1965 bylo rozhodnuto, že se klíčovým opěrným bodem stane ostrov Diego Garcia (jeho obyvatelstvo bylo přesídleno) ležící v Čagoských ostrovech, jež kontrolovala Británie. V roce 1968 se ve vodách Indického oceánu prvně objevila sovětská flotila, což vedlo k rozpoutání zbrojních závodů a ke snaze zajistit si co možná nej-

výhodnější strategické pozice. V tomto závodě byli Sověti, jak se ostatně dalo předpokládat, nakonec poraženi. Od osmdesátých let sice zvládali trvalé nasazení až 23 plavidel, ale jejich hlavní operační základnou i nadále zůstával dálnévýchodní Vladivostok, neboť kapacity základen ve Vietnamu, Etiopii, Adenu a Mozambiku nebyly dostačující a plné využití potenciálu indických přístavů nepřipadalo v úvahu z hlediska politického.⁵⁾ Spojené státy tak spolu s Velkou Británií (omezená britská přítomnost zůstala v Ománu a Singapuru), Jihoafrickou republikou (kontrola cest kolem mysu Dobré naděje) a s Francií (základny v Džibuti, na Mayotte a na Reunionu) udržely dominantní postavení Západu v tomto oceánu.

Zachování stability a odvrácení možného většího konfliktu kdekoli v oblasti Indického oceánu má i v dnešním postbipolárním světě zásadní význam, neboť tudy vedou nejdůležitější dopravní tepny, označované jako tzv. SLOC.⁶⁾ Odborníci ze Severoatlantické aliance tvrdí, že v současnosti se 95 procent veškeré mezinárodní přepravy zboží uskutečňuje po moři a význam námořní dopravy navíc poroste i v budoucnu. Schopnost či neschopnost států na tomto provozu participovat (drtivá většina států

má přístup k moři), či ho dokonce regulovat (zejména ovládnutí průlivů a průplavů) bude v 21. století hrát mimořádně důležitou roli.⁷⁾

Z globálního hlediska jsou nejrizikovější částí světového oceánu ta místa, kde v důsledku fyzické geografie planety námořní doprava

ztrácí svůj „pružný“⁸⁾ charakter. Rozhodující část světové námořní dopravy se sbíhá v několika úzkých hrdlech námořních cest, z nichž dvě nejdůležitější a nejohroženější leží v Indickém oceánu. Konkrétně je to Hormuzský průliv mezi Íránem a Ománem, umožňující vstup do Perského zálivu a úžiny v oblasti Jihovýchodní Asie, zejména Malacký průliv mezi Indonésií a Malajsií, Sundská úžina mezi Jávou a Sumatrou a úžina Lombok u stejnojmenného ostrova v Indonésii. Vodní cesty vedoucí Jihovýchodní Asii jsou nejfrekventovanější a nejdůležitější námořní křižovatkou současného světa, kudy proplouvá téměř polovina veškeré tonáže světového obchodního loďstva.⁹⁾

Tyto cesty však nejsou důležité pouze pro Západ, jehož síly až dosud zajišťují bezpečnost, ale i pro další významné aktéry globální ekonomiky. Na prvním místě je třeba uvést Japonsko, na jehož teritoriu nenajdeme žádné nerostné nebo palivo-energetické suroviny, a které proto svůj průmysl zásobuje dovozem po moři, stejně jako japonský vývoz směřuje ke spotřebitelům. Díky vývoji po druhé světové válce navíc zatím nedisponuje relevantními silami pro obranu svých námořních komunikačních cest. Zásadní význam mají tyto vody již i pro Čínu, která většinu své výroby pro vyspělé trhy vyvážá prostřednictvím kontejne-

rových plavidel¹⁰⁾ a v polovině 90. let začala dovážet ropu. Čína se rozhodla vybudovat nezávislé námořní síly, ale zatím stojí na počátku tohoto nesmírně komplikovaného a finančně i technologicky mimořádně náročného procesu.

O nutnosti důkladné ochrany námořních cest nemůže být pochyb. Po ukončení studené války však došlo k zásadní proměně bezpečnostních rizik. Navzdory válečným operacím probíhajícím v 90. letech v Perském zálivu se největší hrozbou stala tzv. nevojenská rizika, o čemž svědčí statistiky Úřadu pro mezinárodní námořní dopravu (IBM). Rok 2003 byl se 455 nahlášenými útoky pirátů druhým nejhorším rokem od roku 1991, kdy se opět začaly celosvětově sledovat pirátské útoky (rekord patří roku 2000, kdy došlo ke 469 napadení). Například v Malackém průlivu, který je široký pouhých 80 km a kterým proudí 80 procent ropy pro Dálný východ a 90 procent obchodní výměny mezi Asií a Evropou došlo loni ke 175 pirátským útokům.¹¹⁾

V tuto chvíli se zdá, že politický, bezpečnostní a ekonomický vývoj přinesl ojedinelou příležitost zásadním způsobem promluvit do poměrů panujících v Indickém oceánu pro Indii, která je největší demokracií světa, disponující čtvrtým největším loďstvem. Její námořnictvo se dokázalo změnit z tzv. „brown water navy“, které se zabývá říčními a pobřežními operacemi na „blue water navy“, jež je schopno efektivní činnosti na volném moři. Díky tomu se mění i postavení Indie, a to nejenom v regionálním kontextu. Thomas P. M. Barnett z U.S. Naval War College vypracoval čtyři možné scénáře dalšího vývoje Indického námořnictva, které se zakládají na kombinaci prvků sovětského a britského strategického myšlení.¹²⁾ Takový přístup je zcela logický, neboť v indickém námořnictvu (a nejen tam) se podivuhodným způsobem mísí dva zásadní vlivy – britský a sovětský, a to jak v oblasti vzdělávání námořních kádřů (včetně tvorby vojenské doktríny), tak výzbroje, jež loďstvo používá.

1. Minimální loďstvo s odstrašujícím účinkem (sovětská škola/regionální zaměření). Takto koncipované loďstvo představuje pouhý přívažek k pozemním a leteckým silám, bylo by orientováno zejména na odstrašování vůči Pákistánu a případně dalším bezprostředním regionálními sousedům.

2. Loďstvo jehož úkolem by bylo provádět blokádu (tj. odepřít přístup do určité části moře) (sovětská škola/globální zaměření). V takovém případě by se indické loďstvo budovalo s ohledem na nejbližšího strategického protivníka (Čína), a jeho prvořadým úkolem by bylo omezovat a kontrolovat především čínské aktivity ve vodách jihočínského moře. Loďstvo s tímto určením, jehož páteří by byly ponorky, by také mohlo působit jako potenciální hrozba podél tras ropných tankerů plujících v Indickém oceánu, a tím mít i případné protizápadní respektive protiamerické zaměření.

3. Loďstvo umožňující kontrolu SLOC – tzv. stabilizační loďstvo (britská škola/regionální zaměření). V tomto případě by se indické loďstvo zejména staralo o bezpečný provoz na námořních komunikačních cestách v Indickém oceánu, a to od doprovodu lodí přes protipirátské operace po přítomnost ve výbušných regionech (vedle Perského zálivu pak zejména vody kolem Indonésie). Byla by to jakási zmenšená verze US Navy.

4. Loďstvo pro mezinárodní koalici (britská škola/globální ambice). Takováto úloha by byla pozitivní hned ve dvou ohledech. Indický oceán je nejnuklearizovanějším oceánem světa a takto projektované námořní síly by mohly zmírnit pevninskou rivalitu s Pákistánem i Čínou. Indie by tím dala zřetelně najevo, že její zájmy jakožto nastupující velmoci informačního věku a s přihlédnutím k celosvětové indické diaspoře nejsou úzce regionální, ale globální, přičemž tento globální aspekt by byl budován v těsné spolupráci s mezinárodním společenstvím.

V tuto chvíli ještě nevíme, podle kterého ze čtyř výše naznačených scénářů se Indie bude snažit chovat, ale je jisté, že se rýsuje možnost výrazných bezpečnostních posunů v globálně mimořádně důležitém regionu. K takové změně se nepochybně budou vyjadřovat Spojené státy, Rusko a Čína. Pro Evropskou unii, jejímž členem se Česká republika stala, je však znepokojující, že v tuto chvíli asi nenajdeme dost přesvědčivých argumentů pro to, aby figurovala v předchozí větě.

○

romancov@kas.zcu.cz

¹⁾ Podle některých geografů je oceánů dokonce pět, tím posledním tzv. Jižní nebo též Antarktický.

²⁾ Hnízdo, B. (1995): Mezinárodní perspektivy politických regionů. ISE, Praha, str. 59.

³⁾ Churchill, W. L. S. (1994): Druhá světová válka, díl IV. Lidové noviny, Praha, str. 15.

⁴⁾ Smith, C. G. (1968): The Emergence of Middle East, In: Journal of Contemporary History, Vol. 3, No. 3, The Middle East (Jul., 1968), 3–17. Sage Publications, Ltd., str. 5.

⁵⁾ Hubert, J. (1985): Settler and Seaways in a Decolonised World. In: The Journal of Modern African Studies, Vol. 23, No. 1 (Mar., 1985), 1–29, Cambridge University Press, str. 16.

⁶⁾ Anglická zkratka pro námořní komunikační cesty (Sea Line of Communication – SLOC).

⁷⁾ Stockfish, D. (1996): Německo a maritimní bezpečnost, in: Vojenské rozhledy 5/1996, Generální štáb AČR, str. 35.

⁸⁾ Geografové rozeznávají tzv. pružné – tj. letecké a námořní, a pevné dopravní koridory – tj. silnice, železnice a produktovody.

⁹⁾ Khalizad, Z. (ed.) (2001): The United States and Asia, Toward a New U.S. Strategy and Force Posture. Project Air Force, RAND, Santa Monica, str. 35.

¹⁰⁾ Z celkového počtu 5,5 milionu kontejnerů, které každoročně přicházejí z Asie do Evropy, jich polovinu dodává Čína.

¹¹⁾ Viz Hospodářské noviny, 30. ledna 2004, str. 16.

¹²⁾ Barnett, T. P. M. (2001): India's 12 Steps To A World Class Navy in: <http://www.bharatrasnak.com/NAVY/History/2000s/Barnett.html>

Duch Juana Dominga Peróna a ještě stále živý Fidel Castro mohou být nadšení a spokojeni. Tradice levicových populistických vůdců v Latinské Americe nevymře. V srpnovém referendu se venezuelské opozici nepodařilo odvolat prezidenta Huga Cháveze, který pomocí sociálních programů, financovaných díky vysokým cenám ropy, jejíž je Venezuela pátým světovým vývozcem, a pomocí neschopnosti a roztříštěnosti opozice uhájil svou funkci a získal na svou stranu většinu obyvatel země.

Zda se tak stalo i pomocí volebních manipulací, není tři týdny po referendu, kdy vzniká tento text, jasné. Zahraniční pozorovatelé tvrzení opozice o zfalšování výsledků nepotvrdili.

Venezuelská opozice, která je směskou tradičních stran a politiků, odborů a jejich bossů, novinářů, intelektuálů, důstojníků a podnikatelů, ztroskotala především na tom, že nebyla schopna veřejnosti předložit jasný alternativní program rozvoje země a charismatického vůdce. Chávez se také úspěšně odvolával na to, že v minulosti byli mnozí členové opozičního seskupení, které nyní vystupuje pod značkou Demokratická koordinace, členy dvou tradičních stran, liberálů a demokratů, jež se střídaly u moci a vytvořily sice stabilní, ale zato korupcí a nepotismem prolezlý systém, který neřešil například hluboké sociální problémy země. Místo oslav musel jeden z opozičních intelektuálů – Emilio Figueredo – den po hlasování napsat: „Je třeba zachovat chladnou krev... Tohle je jen bitva v dlouhé kampani k obnově demokracie. Jedinými zbraněmi, které nám zbývají, je naše víra v demokracii a naše láska ke svobodě.“¹⁾

Opozice už od roku 1998, kdy se Chávez, bývalý výsadkář a neúspěšný pučista z roku 1992, dostal k moci, zkusila téměř vše: puč i generální stávkou, zastavení produkce ropy anebo ústavní referendum. Teď nezbývá než čekat do prosince 2006, kdy Chávezovi vyprší mandát, a mezitím se pokusit vypracovat společný program a najít vůdce, čehož dosud opoziční předáci nebyli schopni.

Bolívarovská revoluce

A Chávez? Ten může a zajisté bude pokračovat ve své „bolívarovské revoluci“, jak nazval svou politiku laciných slibů, masivních nesystémových sociálních výdajů a snahu sjednotit alespoň část Latinské Ameriky pod svým ideovým vedením podle vzoru osvoboditele řady států z devatenáctého století – Simóna Bolívara. Scénáře následujícího vývoje jsou podle expertů nepřilíh radostné: Chávez bude využívat vysoké ceny ropy a získávat hlasy chudých vrstev, kterých je kolem sedmdesáti procent

Venezuela:

Chávez vyhrál, USA a opozice se s ním učí žít

MARTIN EHL

z 24 milionů obyvatel Venezuely, za programy nazvané mise (misiones), kde kubánští lékaři poskytují v chudinských čtvrtích bezplatnou lékařskou péči, lidé si mohou koupit základní potraviny za poloviční cenu, mohou se vzdělávat, učit číst a psát, doplňovat vzdělání. Jeho stoupenci tvrdí, že jako jeden z mála latinskoamerických vůdců řeší tradiční problémy chudoby a nedostatku vzdělání, tudíž je vzorem nového latinskoamerického vůdce nejen ve Venezuele.

To všechno zní sice vznešeně a dobře, problém je, že se tak děje mimo státní struktury. Lékaři a učitelé tak zůstávají dál špatně placení. Roli expertů přebírají Kubánci posílání Fidelem Castrem do Venezuely výměnou za dodávky ropy, které umožňují jeho režimu přežít. Chávezovi kritici dokonce tvrdí, že Kubánci vysílají i vojenské a bezpečnostní poradce, takže havanský režim má na vládu v Caracasu větší vliv, než je na první pohled patrné. Program misiones navíc Chávez spustil až loni, kdy bylo jasné, že opozice prosadí vyhlášení referenda. „Bude se zvyšovat paternalismus státu a politická situace zůstane napjatá,“ načrtl krátkodobý scénář deník El País.²⁾

Ekonomická výkonnost Venezuely klesá, za loňský rok byl zaznamenán propad o devět procentních bodů a není vyloučeno, že do volebního roku 2006 vstoupí Chávez s hluboce zadluženým státem, který byl kdysi jedním ze vzorů jihoamerické stability a relativní prosperity. Benzín stále zůstává směšně levný (zhruba v přepočtu devadesát haléřů Kč za litr), ropný průmysl potřebuje investice, stejně jako infrastruktura, ale investoři se Venezuele za této situace vyhýbají a místní podnikatelé se snaží převést kapitál jinde, pokud už to dávno neudělali.

Srovnání s historickým populistickým vzorem – argentinským vládcem Perónem – je možná pro Cháveza příznačnější než ho přirovnávat k jeho žijícímu spojenci Castrovi. Chávez šikovně využil nespokojenosti chudé většiny se zkorumpovaným systémem dvou stran, který Venezuelu a její ropné zásoby držel dlouhá léta v klidu a připoutával jako věrného spojence ke Spojeným státům americkým. Pokud o puč, v jehož čele stál, skončil sice v roce 1992 nezdarem, Chávez se ale stal známou osobou a jeho červený výsádkářský baret symbolem odporu vůči establishmentu, který žil ukolébán vysokými příjmy z ropy a neznerovňovala ho rostoucí předměstí chudiny na kopcích kolem Caracasu a dalších venezuelských měst. Začít po pěti letech vězení

prezidentskou kampaň a pojmenovat jednu duše nepřítele bylo potom pro Cháveza poměrně snadné, když mezi nepřátele zařadil i Spojené státy, které nejsou tradičně v Latinské Americe příliš v oblíbenosti, ale každý by tam chtěl žít.

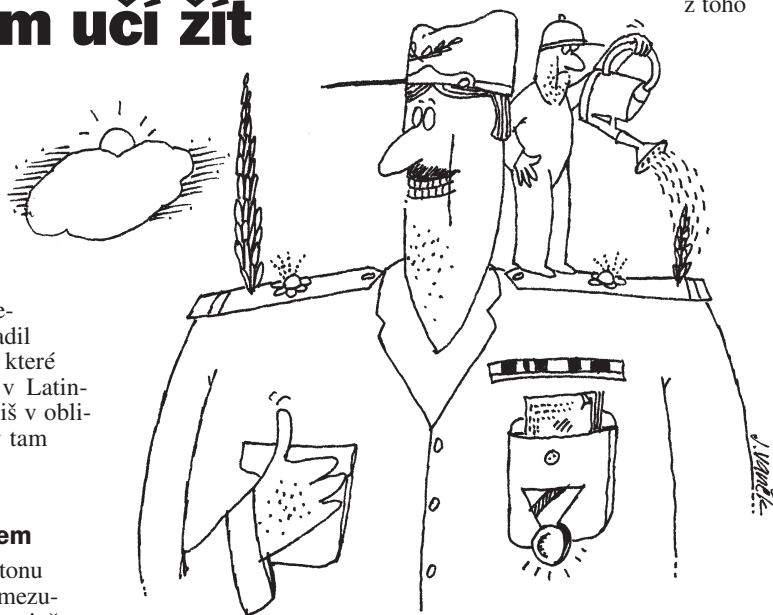
Konsensus s Washingtonem

Vůči Washingtonu se především vymezuje Fidel Castro, stejně tak činí ve svých plamenných a podobných jako kubánský vůdce i dlouhých projevech Hugo Chávez, jemuž to ale nebrání do USA vyvážet ropy a inkasovat za ni peníze, které potom rozdává ve svých programech. Washington sice víceméně otevřeně podpořil puč v dubnu 2002 proti Chávezovi, ale nyní si už na otevřenou podporu opozice dává pozor, protože si nemůže znepřátelit důležitého dodavatele ropy v tak citlivé době, kdy je situace na Blízkém východě nejistá a ceny ropy vysoké tak, že to znepokojuje voliče.

„Není sporu o tom, že nadcházející prezidentské volby a nejistota na Blízkém východě ovlivní politiku USA vůči Venezuele v nadcházejících měsících. Místo toho, aby USA reagovaly na události tak, jak přicházejí, měly by připravit nějaký plán hry a dojít k modu vivendi s Chávezovou vládou, což by mělo zahrnovat i nějaká omezení jeho chování uvnitř země i v regionu,“ řekl v rozhovoru pro Mezinárodní politiku Michael Shifter, šéf jihoamerické sekce washingtonské nevládní organizace Meziamerický dialog.

Američané nejsou ani tak znepokojeni Chávezovou bohatou a ostrou rétorikou na jejich adresu, ale jeho skutečnými činy, zejména s ohledem na ropu. Vyděsil je zejména Chávezův předreferendový návrh na vytvoření jednotného jihoamerického energetického podniku Petroamérica, který by konkuroval severoamerickým ropným koncernům a z Chávezova pohledu zajišťoval spravedlivou distribuci ropy, plynu a dalších energetických surovin vytěžených v Jižní Americe. Podobný podnik PetroCaribe už začal budovat v karibské oblasti, kam malým státům dodává za výhodné ce-

ny ropy a vytváří si tak politickou i ekonomickou klientelu mezi místními vůdci. Sympatizanty najde venezuelský prezident určitě třeba v Bolívii, která odmítá, aby americké a evropské společnosti vytěžily obrovské zásoby jejího zemního plynu jen tak bez toho, aby z toho

měli užitek její obyvatelé. Podle vzoru Simóna Bolívara by se Chávez rád viděl sjednotitelem kontinentu. Bolívar osvobodil od španělské nadvlády nyníjší Venezuelu, Kolumbii, Panamu a Ekvádor, jeho generálové pak veleli v osvobozeneckých bojích na zbytku kontinentu. Jako zbraň si Chávez zvolil energetiku s cílem vybudovat jednotnou Jihoamerickou republiku, která vyváží mocenský vliv Spojených států.

Podle expertů na energetiku ovšem není tento plán tak horký, jak na první pohled vypadá, protože jednotlivé státy se svými energetickými zdroji hospodaří velmi obezřetně a přetrvávající historické neshody – například mezi Bolívií a Chile – širší spolupráci zatím vylučují. Chávez navíc bude potřebovat velké investice do stárnoucího státního ropného koncernu PDSVA, které nemohou přijít odjinud než z USA nebo Evropy, takže ekonomika nakonec zřejmě převáží nad politikou.³⁾

Zajímavé je, jak američtí experti zdůrazňují, že Washingtonu velmi vadí Chávezova ostrá rétorika, ale zároveň oceňují, že je ochoten se o ropě pragmaticky dohodnout. Jiní jihoameričtí vůdci jsou ve vztahu ke Spojeným státům opatrnější a vyváženější, i když třeba jako brazilský prezident Luiz Inácio „Lula“ da Silva prosazují podobně radikální levicové programy a ve své zahraniční politice se Brazílie snaží v posledních letech být velmi nezávislá, jak o tom svědčí například její vůdčí role v jednání Světové obchodní organizace nebo při mírové operaci na Haiti, kterou Brazilci vedou. Levicový je i argentinský prezident Nestor Kirchner, v čele Ekvádoru stojí také býva-

lý voják, pučista, který vyhrál volby, levicový populist Lucio Gutiérrez. „Mezi Chávezem a Lulou je obrovský rozdíl,“ říká Michael Shifter. „Chávez si užívá pokaždé, když může verbálně zaútočit na Spojené státy, vyhrotit situaci v celém regionu a je podezřelý, že podporuje povstalecké síly v sousední Kolumbii. Lula jako odborový organizátor, který tvrdě bojoval proti vojenské juntě, je vyjednávač, který věří v dialog. Chávezův profil je přesně opačný, jeho verbální útok na občanské instituce v zemi je tvrdý a nepolevující, což v podstatě jen přispělo k polarizaci společnosti a země se stala slabou a zranitelnou.“

Polarizace ve společnosti je skutečně obrovská. Přispěl k ní i sám Chávez, jenž měsíc a půl před referendem oznámil, že opozice připravovala ozbrojené vystoupení, a televizním kamerám předvedl údajné žoldáky z Kolumbie a sklad zbraní. V této taktice je vidět rukopis kubánských poradců. Opozice se vyhrocení situace ve své většině brání. Po oznámení výsledků referenda se vyskytly hlasy, aby lidé vzali zbraně a šli do ulic, ale většina opozičních předáků vyzvala k pokojnému odporu. Scénáře o pouličních bitkách, které přerostou ve větší násilí a třeba i malou občanskou válku, se tak zřejmě nenaplní. Chávez nejprve opozici vyzval k dialogu a týden po referendu už tvrdil, že když opozice není schopna uznat výsledky, tak ať třeba odejde do hor a vytvoří gerilové oddíly. Chávez už přitom podle kubánského vzoru Ioni začal budovat oddíly sebeobrany, které se měly stát protiváhou pravidelné armády, která je v podpoře prezidenta rozpolcená. Prezident to naopak omlouval hrozící agresí ze strany USA nebo nespokojených sousedů.

Spojené státy a Latinská Amerika si tak budou muset zvyknout na to, že Venezuele ještě několik let povede nevyzpytatelný politik, balancující na hraně mezi demokracií a levicovou diktaturou. Nepřímého uznání ze strany USA se Chávezovi dostalo, když Organizace amerických států, která měla na referendu své pozorovatele, uznala tři týdny po hlasování výsledky referenda. Stejně jako USA potřebují venezuelskou ropu, potřebuje za ni Chávez americké peníze. Washington přitom nepřestane vyzývat k tomu, aby se prezident smířil s opozicí a aby více spolupracoval s kolumbijskou vládou v boji proti levicovým gerilám. A Chávez bude mít i nadále na americkém ministerstvu zahraničí pozorné posluchače svých antiamerických výlevů. Rozhodující pro budoucnost Venezuely potom bude stav ekonomiky (a cena ropy), jak se budou blížit nové volby v roce 2006, a schopnost či neschopnost opozice se sjednotit.

martinehl@yahoo.com

¹⁾ www.analitica.com

²⁾ La brecha sigue abierta en Venezuela, El País, 22. 8. 2004, str. 5.

³⁾ Venezuela Pushes to Lead Regional Oil Economy, New York Times, 13. 8. 2004.

Nepřítel před branami

Po nedávných teroristických útocích se Rusové cítí jako obyvatelé obležené pevnosti

Děsivá série teroristických atentátů v Rusku,¹⁾ jež vyvrcholila nevidaným masakrem ve škole v severském Beslanu, otřásla ruskou společností. Teroristická ofenziva vyvolala u mnoha Rusů, stejně jako u zahraničních pozorovatelů, oprávněné otázky ohledně schopnosti ruského státu bránit své občany. Nejsou to však jediné problémy, kterými se teď Rusové zabývají. Vzniká velké množství otázek o perspektivách Ruska, o jeho vnitřní a zahraniční politice, o nepřítelích a možných spojencích. Odpovědi na tyto otázky vypovídají o stavu současné ruské společnosti mnohem více než jakákoliv prohlášení oficiálních představitelů Ruska.

JAROSLAV ŠIMOV

Kdo za to může? První verze: Čečenci

„Kdo za to může?“ (rusky *kto vinovat?*), tradičně patří k tzv. „zakletým otázkám ruského života“ (další z nich zní „Co máme dělat?“ – *čto dělat?*). Rusové jsou zvyklí pohotově hledat viníky jakýchkoliv vážných problémů. Bohužel hledají je občas jinde, než kde ve skutečnosti jsou.

Nespornými viníky nových ruských tragédií jsou samozřejmě teroristé, kteří tyto hrozné činy spáchali. Stopy strůjců beslanského masakru vedou podle prohlášení ruské vlády do neklidného Čečenska, k Šamilu Basajevovi, a tentokrát je tomu podle všeho skutečně tak. Málokdo v Rusku si však klade otázku, proč Kreml, jenž už deset let bojuje proti čečenským povstalcům, zatím nedokázal najít vojenské ani politické řešení krize v této republice? Nová taktika Moskvy, jež vsadila na „čečenizaci“ konfliktu a přeložila velký díl zodpovědnosti za situaci na bedra svých stoupenců z řad samotných Čečenců, se zřejmě neosvědčila.

Dne 9. května byl v Grozném zabit tehdejší čečenský prezident Achmad Kadyrov, hlavní Putinův spojenec v Čečensku. Jeho nástupce Alu Alchanov, jenž byl zvolen 29. srpna (tři dny před přepadením školy v Beslanu) ve volbách, které Západ a mezinárodní pozorovatelé prohlásili za nedemokratické a fingované, nemá situaci v republice pod kontrolou. „Čečenizace“ konfliktu přivedla pouze k soustředění moci v rukou klanu Kadyrovů, jehož loutkou je Alchanov. Tento klán disponuje soukromou armádou, která je oficiálně označována za bezpečnostní službu prezidenta republiky a provádí rozsáhlé represe proti všem, koho považuje za nepřátele dnešní vládnoucí garnitury. Peníze, které plynou do Čečenska z ruského rozpočtu, jsou určeny na rekonstrukci válkou zdevastované čečenské ekonomiky, stále však někam mizí. Násilí, strach a korupce jsou v Čečensku všudypřítomné. Ale nejen v Čečensku. Jak trefně poznamenává zpravodaj britského týdeníku

The Economist, „zakázáno“ znamená dnes na Kavkaze ve skutečnosti „bude to něco stát“.²⁾ Není divu, že se teroristé dokážou snadno dostat z Čečenska přes veškeré policejní zátaras, kam potřebují, třeba do školy v Beslanu.

Moskva a její čečenští spojenci nedokážou těžit z poklesu popularity separatistického hnutí, jehož členové už nejsou většinou obyčejných Čečenců považováni za hrdiny. Lidé v Čečensku jsou z nekonečné války, bídy a násilí unavení a vyčerpáni, vláda však dělá velmi málo pro to, aby se jejich život aspoň částečně znormalizoval. Zatímco mezi obyčejnými obyvateli republiky panuje zoufalství, separatistické hnutí, jež stále kontroluje horské území na jihu Čečenska, se rychle radikalizuje. Dnešní čečenský odboj je podivnou směsicí „tradičních“ separatistů, jejichž vůdcem je relativně umírněný Aslan Maschadov, islámských radikálů preferujících teroristické metody (nejznámějším z nich je Šamil Basajev), žoldnérů převážně z islámských zemí a obyčejných banditů a dobrodruhů.

Časy, kdy se ještě dalo čečenské partyzány rozdělit a začít s jejich umírněnými představiteli politický dialog, jsou, jak se zdá, nenávratně pryč. Maschadov zarputile trvá na tom, že Čečensko musí za každou cenu dostat nezávislost, čímž se definitivně udělal nepřijatelným pro ruskou stranu. Za nezdar politického řešení může však také Moskva, která tak dlouho označovala Maschadova a jeho stoupence za teroristy, že je skutečně hodila do náruče radikálů. Prezident Putin tuto chybu neuznává, ačkoliv nepovažuje ruskou politiku na Kavkaze za stoprocentně správnou. Den po beslanské tragédii, 4. září, prohlásil v televizním projevu: „Musíme připustit, že jsme nepochopili nebezpečí, která povstala z událostí u nás a v celém světě. Selhali jsme v tom, že jsme na ně adekvátně nereagovali a místo toho jsme prokázali slabost. Slaboši však prohrávají vždy.“³⁾ O možnostech politického rozuzlení situace v Čečensku ani o případné změně

způsobů vládnutí v této republice nepadlo v Putinově projevu ani slovo.

Kdo za to může?

Druhá verze: Vnitřní nepřítel

Pro Rusy nejde však pouze o Čečensko, nýbrž o celé postsovětské období ruských dějin, které většina obyvatel Ruska teď považuje za velkou národní katastrofu. Výraz „Jelcinova doba“ se pozvolna stal synonymem všeobecného úpadku, korupce, bídy, neschopnosti státních struktur a pošpinění ruské národní cti. Dnešní nesnáze Ruska jsou jeho obyvateli často připisovány zmíněnému období nepovedených liberálních reforem, ačkoliv oblíbený Putin už dávno vystřídal u moci nepopulárního a nemocného Jelcina.

Není divu, že se vzápětí po tragédii v Beslanu v listu *Komsomolskaja pravda* objevil například článek známého konzervativního politologa Alexandra Cipka. Tvrdí v něm, že se útok na Beslan uskutečnil „kvůli diskreditaci Putina a jeho týmu, kvůli případnému politickému revanši ‚západníků‘, liberálů, které Putin odsunul od kormidla“. Cipko považuje liberály, stoupence demokratizace a vývoje Ruska podle západních vzorů, za hlavní vnitřní nepřátele země, kteří překážejí posílení Ruska, chtějí ho srazit na kolena, a definitivně podřídí tuto zemi Západu. Politolog dospívá k paradoxním závěrům, když podporuje co nejtvrdší postup v Čečensku a celé kavkazské oblasti, jejíž obyvatelé jsou většinou muslimové, ale zároveň prohlašuje, že „Rusko je především spojením pravoslavných a muslimských etnik a toto spojení musí být zachráněno. Nedá

se zachovat jednotu Ruska, pokud se dostaneme do stavu permanentní války proti islámskému světu“.

Stanislav Bělkovskij, další známý expert na ruskou politiku, míní, že za dnešní problémy může především podivný stav, v němž se politický systém Ruska nachází. Současné politické strany jsou podle Bělkovského umělými výtvary a „prodlouženou rukou prezidentovy administrativy“, normální opozice neexistuje a místo skutečné politiky je v Rusku pouze „politická technologie“, jejíž tvůrci dokážou rozhodnout o tom, kdo zvítězí ve volbách, nejsou však schopni čelit vážnějším problémům, obzvláště teroristické hrozbě. Bělkovskij tvrdí také, že dnešní Rusko nemá žádnou sjednocující ideu ani systém hodnot, což je podle něj jedním ze zdrojů zkorumpovanosti státní správy, protože úředníci si neuvědomují povinnost sloužit národu a státu. Tento politolog nekritizuje Putina, kterého popisuje jako „osamělého člověka na vrcholu moci“, myslí však, že by si prezident měl najít nové opory ve společnosti. Podle Bělkovského by se touto oporou mohla stát například armáda a pravoslavná církev.⁵⁾ V opačném případě nevylučuje dokonce možnost státního převratu v Rusku.

Kdo za to může?

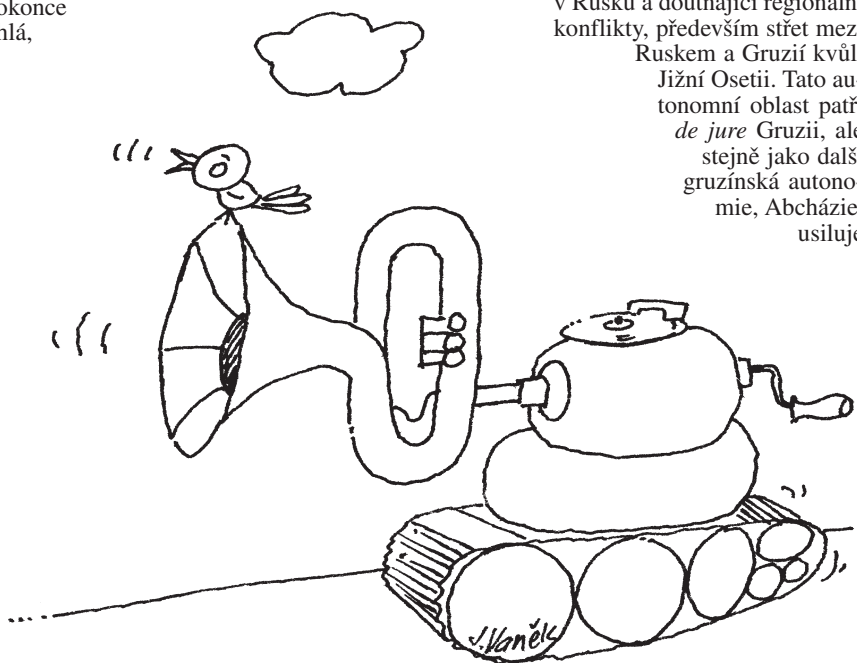
Třetí verze: Západ

Ještě zajímavější jsou úvahy ruských analytiků ohledně současného mezinárodního postavení jejich země, především účasti Ruska ve válce proti terorismu. Po beslanských událostech se v ruské společnosti rozšířila myšlenka, která se zahraničnímu pozorovateli může zdát přinejmenším podivná nebo dokonce zvrhlá,

avšak má v Rusku, jež zatím úplně nezapomnělo na desetiletí „studené války“, hodně přívrženců. Jde o domněnku, že masakr v Beslanu stejně jako srpnové teroristické útoky jsou součástí velkého plánu destabilizace Kavkazu (což ovšem může být pravda), na němž se tím nebo jiným způsobem podílí Západ, který chce Rusko z této oblasti navždy vytlačit. Vladimír Putin pronesl v již citovaném projevu 4. září pár záhadných vět: „Někteří chtějí od nás urvat co největší kus, jiní jim pomáhají. Dělají to proto, že se domnívají, že Rusko je jako jedna z jaderných velmocí stále hrozbou a tato hrozba musí být podle nich zlikvidována.“ Koho měl na mysli ruský prezident? Je možné, že mluvil o západních zemích, protože se nějak podobně o „strategických nepřítelích“ vyjadřovali sovětsí vůdci.

Analytická agentura *Rosbusinessconsulting* (RBC) zveřejnila začátkem září článek, jehož samotný titlek je zarážející: „Západ šve šachidy (muslimské sebevražedné teroristy – J.Š.) proti Rusku.“⁶⁾ Tvrdí se v něm, že „před nedávnými útoky byly Rusku předpovídaný velké problémy, pokud nebude chtít odevzdat Kavkaz západním mocnostem“. Západ je tedy fakticky obviňován z organizace pumových atentátů v ruských letadlech, výbuchu v Moskvě a vraždění dětí a dospělých v Beslanu připomínajícího nejhorší nacistické zločiny! To je samozřejmě jedna z nejradikálnějších verzí nedávných tragédií, která se v „pobeslanském“ Rusku objevila. Avšak mnoho dalších politiků, expertů a obyčejných ruských občanů jsou dnes stoupenci „jemnějších“ variant stejné teze o zájmu, který Západ na destabilizaci a možném rozpadu Ruska údajně má.

Gleb Pavlovskij, někdejší Putinův poradce a jeden z nejvlivnějších ruských politologů, spojuje tragické události v Rusku a doutnající regionální konflikty, především střet mezi Ruskem a Gruzii kvůli Jižní Osetii. Tato autonomní oblast patří *de jure* Gruzii, ale stejně jako další gruzínská autonomie, Abcházie, usiluje

o připojení k Rusku. Pavlovskij tvrdí, že se Spojené státy a Evropská unie snaží o „vytvoření nového bezpečnostního systému“ na území bývalého Sovětského svazu. Tento systém by měl podle něj zaručit rozhodující vliv Západu v zemích sousedících s Ruskem. Proto, pokračuje Pavlovskij, je v zájmu západních velmocí „rozmrazit“ konflikty, které byly před několika lety zastaveny, např. jihoosetský, abchazský, karabašský a podněsterský.⁷⁾ Rusko s tím nemůže souhlasit, protože dnešní uspořádání označených území je součástí jeho vlastního bezpečnostního systému. Politolog hájí tezi o tom, že rozporů mezi Západem a Ruskem využívá „třetí síla“, k níž patří teroristé.

Střet zájmů Ruska a Západu v některých postsovětských oblastech nepochybně existuje. Ruští politici, diplomaté a analytici však neradi mluví o tom, že tento střet je do značné míry výsledkem tradiční imperiální politiky Moskvy, která se vůči některým zemím Společenství nezávislých států stále řídí heslem *divide et impera*. Rusko, které až příliš důsledně bojuje proti separatismu v Čečensku, dlouhá léta podporuje jihoosetské a abchazské separatisty v sousední Gruzii a snaží se o prodloužení pobytu ruských vojsk v Podněstří. Ruská vláda neučinila skoro nic proto, aby zastavila pašeráctví, ilegální obchod se zbraněmi, alkoholem, drogami a jiné aktivity, z nichž podle mezinárodních organizací profitují vlády separatistických republik. Rusko v rozporu s vlastním zákonem o státním občanství rozdává ruské pasy obyvatelům Jižní Osetie a Abcházie, zřejmě proto, aby se tato území co nejpevněji k Rusku připojila. Všechny tyto kroky stěží mohou být považovány za prospívající bezpečnosti na Kavkaze a v jiných oblastech bývalého SSSR.

Házet uvedené problémy do jednoho pytle s problémem terorismu, jak to dělá Gleb Pavlovskij, je velmi zavádějící. I přes jisté rozpory, které mezi Ruskem a západními zeměmi jsou a pravděpodobně i nadále zůstanou, jsou Západ a Rusko v boji proti terorismu přirozenými spojenci. Rusko by si mělo uvědomit, že zatím nemá na to, aby se samo s teroristy vypořádalo, a potřebuje mezinárodní pomoc mj. pro vyřešení čečenské krize. Proto pocit osamocení, „syndrom obležené pevnosti“, jenž se u mnoha Rusů po beslanské tragédii objevil, škodí především Rusku.⁸⁾ Západ nemá žádný zájem o prudké oslabení, natož zničení Ruska přinejmenším proto, že by takový vývoj samotný Západ vážně ohrozil. Podle slov Alexandra Rahra, experta na Rusko v Německé společnosti pro zahraniční politiku, „by to vše vedlo k další vlně migrací, v Evropě by se objevilo více kriminality a musela by regulovat nové konflikty a etnické války.“⁹⁾ Spojené státy a Evropská unie ovšem mají zájem o otevřenější a demokratičtější zahraniční a vnitřní politiku Ruska, což by značně usnadnilo spolupráci této země se Západem, mj. v boji proti terorismu.

Silácká slova ruského ministra obrany Sergeje Ivanova o možných preventivních úderech proti teroristům „kdekoliv ve světě“ nemohou zastínit pro Rusy smutnou skutečnost, že metody protiteroristického boje, které ruská vláda dodnes uplatňovala, nejsou dostatečně efektivní. Rusko potřebuje radikální reformu nejen armády a bezpečnostních služeb, ale zřejmě také celého zkorumpovaného politického systému.

Co máme dělat?

Zdá se, že si to Vladimir Putin uvědomuje. Řeší ten složitý problém však podle svého, jak umí, a to bohužel znamená – tradičními byrokratickými metodami. 13. září navrhl ruský prezident rozsáhlé politické změny včetně zrušení přímé volby gubernátorů oblastí a prezidentů autonomií, z nichž se Ruská federace skládá. Gubernátoři by měli být voleni zákonodárnými shromážděními regionů, jejich kandidatury však bude navrhopvat prezident. Putin chce zároveň zrušit volby poslanců Státní Dumy v tzv. jednomandátních okrscích a ponechat pouze volby podle stranických kandidátek.¹⁰⁾ Kromě toho přišel prezident s několika protiteroristickými nařízeními (mj. se bude důkladněji kontrolovat výdej občanských průkazů), vytvořil nové ministerstvo pro regionální rozvoj, zvláštní komisi, která se bude zabývat výhradně záležitostmi kavkazského regionu atd. Veškeré tyto změny mají za cíl vytvoření „jednotného mocenského systému, který by měl fungovat jako jeden organismus“.¹¹⁾

Takový systém by se podle Putina mohl stát účinným nástrojem, s jehož pomocí by se dalo skoncovat s nejtěžšími problémy, které Rusko sužují, především s teroristickou hrozbou. Kritikům se tato opatření zdají být příliš byrokratická, a proto neefektivní. Navíc porušují základy federálního státního uspořádání a výrazně omezují možnost voličů ovlivňovat politické dění v zemi. „Nabízí nám, abychom definitivně skoncovali s demokracií a pochodovali směrem k autoritářství“, říká Sergej Ivanenko, místopředseda liberální strany Jablko. „Myslím, že národ na to odpoví stejně jako lid v Puškinově *Borisi Godunovovi*. Bude prostě ponuře mlčet.“¹²⁾

Právě to je pravděpodobně největší problém současného Ruska. Vladimir Putin je produktem pozdní sovětské doby, během práce v KGB se sotva mohl stát přesvědčeným demokratem. Avšak nechyběl mu politické schopnosti ani snaha změnit stav své země k lepšímu. Realizuje své záměry podle vlastních zkušeností a přesvědčení, v důsledku čehož se Rusko pomalu proměňuje v autoritářský stát, protože právě autoritářský režim podle Putina Rusku nejvíce vyhovuje. Putin se ale pohybuje v jistém vakuu, protože necítí skoro žádnou odezvu společnosti. Prezidentova popularita je sice stále velká, zároveň je tato podpora občanů poněkud pasivní. Rusové čekají, až pro ně Putin udělá „něco dobrého“, nejsou však ochotni se na tomto „dobrém“ aktivně podí-

let. Dokonce obrovský mítink, jenž se konal v Moskvě po beslanské tragédii, nebyl spontánní, ale zorganizovaný „shora“. Putinovi odpůrci nejsou také nijak zvlášť aktivní. Kritika kremelské politiky je většinou tématem moskevských „kuchyňských“ debat a záležitostí několika liberálních politiků, jejichž rétorika není pro většinu Rusů moc přesvědčivá, protože Tito lidé jsou spojováni s nenáviděnou Jelcinovou dobou.

Rusko mlčí, uzavřelo se do sebe, zatímco Vladimir Putin usiluje o vytvoření vysněného centralizovaného byrokratického státu, v němž by Kreml měl pod kontrolou opravdu všechno, teroristy počínaje a „podezřelými“ západními vlivy konče. Liberální ruský tisk – ten co ještě zbyl po několika zásazích Kremlu proti nezávislým médiím – s obavami píše, že se právě přílišná centralizace a byrokratizace staly některými z příčin krachu dvou ruských států v minulém století, nejdříve carské říše, později říše sovětské.

shimov@volny.cz

¹⁾ 23. srpna spadla v Tulske a Rostovské oblasti Ruska dvě dopravní letadla, v jejichž troskách byly nalezeny stopy výbušniny. Skoro sto lidí přišlo o život o týden později, 31. srpna provedla sebevražedná atentátnice pumový útok v centru Moskvy, u stanice metra Rižskaja. Deset lidí zahynulo, několik desítek jich bylo zraněno. 1. září následoval útok teroristů na školu v Beslanu, jenž skončil o dva dny později smrtí více než 300 ruských.

²⁾ The Economist, September 11th – 17th, 2004, str. 25.

³⁾ Projev prezidenta Ruska Vladimira Putina, 4. 9. 2004. <http://www.president.kremlin.ru/text/appears/2004/009/76320.shtml>

⁴⁾ A. Cipko. Gosudarstvennyj perevorot v Rosii ne sostoitsja. Komsomolskaja pravda, 8. 9. 2004.

⁵⁾ Viz Nėzavisimaja gazeta, 7. 9. 2004.

⁶⁾ <http://daily.rbc.ru/cgi-bin/oranews/get-news.cgi?tmpl=58872>

⁷⁾ Viz G. Pavlovskij. Sudorogi roždėnija nacii. Russkij žurnál, 6. 9. 2004. <http://www.russ.ru/culture/20040905-pr.html>

⁸⁾ Ruská společnost ovšem není příliš xenofobní a vůči Západu nepřátelská. Podle průzkumu uskutečněného v srpnu letošního roku známým výzkumným střediskem *Lėvada-centr*, popsal 57 procent Rusů svůj vztah vůči Spojeným státům jako „celkem dobrý“ a dalších 10 procent – jako „velmi dobrý“. Mezi státy, z nimiž by podle respondentů mělo Rusko těsně spolupracovat, vede Západní Evropa (54 procent), země SNS (49) a USA (30 procent). Viz <http://www.russiavotes.org/world-cur.htm>

⁹⁾ Rozpad Ruska by ohrozil Evropu. Týden, č. 38, 2004, str. 58.

¹⁰⁾ Podle ruské ústavy z roku 1993 je polovina z 450 poslanců Dumy volena v jednomandátových okrscích (podle systému připomínajícího volby do Senátu ČR), další polovina – podle stranických kandidátek. V dnešní Dumě disponuje prezidentská strana Jednotné Rusko drtivou většinou míst – více než 300 křesly.

¹¹⁾ Projev prezidenta Vladimira Putina na zasedání vlády Ruské federace za účasti hlav regionálních administrativ, 13. 9. 2004 <http://kremlin.ru/text/appears/2004/09/76651.shtml>

¹²⁾ „Ješćo odin bezdarnyj šažok k diktature“ Gazeta.ru, 13. 9. 2004 <http://www.gazeta.ru/2004/09/13/oa-133296.shtml>

Cesta k demokracii vede přes Den Haag

Mezinárodněpolitické priority Srbska po zvolení Borise Tadiće

„Jen vpřed“, tak zněl předvolební slogan bývalého ministra obrany Borise Tadiće, kandidáta demokracické strany, který v druhém kole již poněkolkrát opakovaných prezidentských voleb v Srbsku zvítězil nad Tomislavem Nikolićem, představitelem Srbské radikální strany (SRS).

KLÁRA BRATOVÁ

Tadićovo vítězství se v západním světě setkalo s velmi příznivou odezvou. V americkém tisku byl jeho úspěch oslavován jako důkaz směřování srbského národa k hodnotám demokratické společnosti a jasný signál proměny. Je však třeba podotknout, že SRS je nadále druhou nejsilnější politickou stranou v zemi.¹⁾ Tadić v prezidentském klání sice zvítězil, avšak s nijak výrazným předstihem.

Přetrvávající problémy v srbské ekonomice, slabý příliv zahraničních investic, vysoká míra nezaměstnanosti a rostoucí inflace představují pro radikály jistě úrodnou půdu. Tadićův úspěch ve volbách sám o sobě nemohl ihned vyřešit všechny neduhy, které současné Srbsko trápí, jeho vítězství však pro Srbsko znamená novou šanci. Případná výhra protikandidáta T. Nikoliće by totiž jen potvrdila špatnou mezinárodní reputaci Srbska a Černé Hory jako bašty nacionalismu.

Haag podmínka číslo jedna

Vzápětí po slavnostní inauguraci se nejvyšší představitel Srbska vydal na svou první zahraniční cestu. Každá první zahraniční cesta nejvyššího představitele státu se vždy těší velké pozornosti, neboť rozhodnutí o jejím cíli svým způsobem do značné míry vypovídá o zahraničněpolitickém kurzu tohoto státu. Tadićova cesta nesměřovala do sousedních zemí, tak jak je dobrým zvykem v regionu střední Evropy, ale přímo do USA.

Započala na ekonomickém fóru v Aspen, kde se pro svou zemi snažil získat chybějící zahraniční kapitál, pokračovala setkáním se srbskou diasporou v Chicagu. S představiteli tohoto amerického města jednal jak jinak než o možných investicích a uzavření partnerství s Bělehradem. Od 20. do 22. 7. 2004 pak Tadiće očekával velmi nabitý program setkání s vysokými představiteli americké vlády, mezi nimiž nechyběli Donald Rumsfeld, Dick Cheney ani Colin Powell. Srbsku se tak v USA dostalo zcela nebyvalého přijetí,

jež odráží spokojenost vlády USA s výsledky voleb a její připravenost podporovat demokratický vývoj v Srbsku.

Publicisté připomínají, že podobnou šanci dostává Srbsko a Černá Hora již podruhé. Prvně byla Srbsku brána do světa otevřena vzápětí po demonstracích, jež vedly k pádu Miloševićova režimu 5. října 2000 (v Srbsku se tímto událostem nadneseně říká revoluce). Současná politická jednání týkající se ekonomické, vojenské a mezinárodní spolupráce však podobně jako v roce 2000 pokulhávají. Srovnáme-li totiž tyto dvě velké příležitosti, shodují se v tom podstatně, a to v rozhodující podmínce spolupráce s haagským tribunálem. Hlavní překážkou byla a stále jsou dnes již mýtická jména dvou hlavních obžalovaných za válečné zločiny spáchané za války v Jugoslávii – Ratko Mladić a Radovan Karadžić. Politický vývoj v Srbsku tak ve velké míře závisí na osudu těchto dvou osob. Neboť spolupráce s haagským tribunálem, tedy jinými slovy nalezení, zatčení a vydání zločinců do Haagu, představuje jednu z podstatných podmínek pro integraci Srbska a Černé Hory do mezinárodních struktur a příliv slíbených investic, tedy i ekonomickou stabilizaci. Americké poselství, které Tadić ze své první oficiální cesty přivezl, je sice velmi slibné, avšak i nadále komplikované. Vydáním Mladiće může Srbsko a Černá Hora počítat s členstvím v „Partnerství pro mír“, tedy s předstupněm plné integrace v rámci NATO. Tak to alespoň vyplynulo i z návštěvy generálního tajemníka NATO Jaap de Hoop Scheffera, uskutečněné 19. července 2004 v Bělehradě. V této souvislosti je možná zajímavé dodat, že projektu „Partnerství pro mír“ se účastní již všechny evropské země právě s výjimkou SČH a Bosny a Hercegoviny.

Haag však i nadále zůstává podmínkou všech podmínek. Vydávání válečných zločinců soudnímu tribunálu představuje jeden z ostře sledovaných politických kroků, a to nejen v Srbsku, ale v celém

západním světě. Srbsko je v mezinárodní politice hodnoceno především podle ochoty spolupracovat s Haagem. Zvážíme-li výsledky minulých let, nelze očekávat nic jiného než hlasitou mezinárodní kritiku, doprovázenou dokonce i přerušením ekonomické pomoci apod.

V Srbsku vládne v otázce nutnosti vydání obžalovaných do Haagu alespoň na úrovni vládní koalice deklarovaná shoda. Veřejnost však i nadále upřednostňuje vedení soudního řízení na srbské půdě.²⁾ Takový vývoj – podobně jako v případě Chorvatska – je možné za příznivých okolností očekávat. Požadavek většiny srbské společnosti není jednostranný. Tato možnost byla načrtnuta jak představitelem Mezinárodního trestního tribunálu, tak i vládou USA. Přestože by přenesení soudních procesů z Haagu do Bělehradu bylo pro vládu Srbska jistě veřejným úspěchem, jsou srbské politice v této otázce skeptičtí. Uznávají často uváděný argument, že srbské soudnictví není pro souzení válečných zločinců dostatečně zralé. Jak ukazuje jeden z velkých soudních sporů, tzv. „soud století“ týkající se vraždy tehdejšího premiéra Zorana Djindjiće, ale i rutinní soudní pře, jednání jsou velmi zdoluhavá. Jak konstatuje sám ministr spravedlnosti Srbska a Černé Hory Zoran Stojković, někdy trvají až 20 let.

Ačkoliv existuje relativně silný deklarovaný konsenzus o nutnosti vydání obžalovaných osob Haagu, a i široká veřejnost snad brzy pochopí, že jiné cesty pro Srbsko není, stále je však možné se ve vojenských a policejních kruzích setkat s aktivními pozůstatky Miloševićovy éry, tedy s věrnými, na jejichž loajalitu se váleční zločinci mohou spolehnout. Nad cestou Srbska a Černé Hory k demokracii tak stále visí stín minulosti a budoucnost konfederace nebude záviset pouze na projevené vůli, ale na výsledcích faktických opatření směřujících k zefektivnění spolupráce s Haagem. Jak konstatoval ministr obrany SČH Prvoslav Davinić, „s každým dalším obžalovaným v Haagu bude i SČH blíže Evropě“. Pokud se ani s pomocí amerických tajných služeb nepodaří co nejdříve dopadnout generála Ratka Mladiće, je srbská vláda připravena uspokojit mezinárodní společenství alespoň vydáním některého ze čtveřice obžalovaných vojenských generálů. Podle srbského tisku vláda již se dvěma z nich zahájila vyjednávání o jejich předání.

Případ Hadžić

Dalším důkazem hlavní žalobkyně Carly del Ponteové, jímž opět potvrzuje, že Srbsko nemá na spolupráci s Haagem zájem, či že dokonce práci soudu záměrně poškozuje, je případ Gorana Hadžiće, bývalého prezidenta republiky Srbská Krajina.

Hadžić totiž opustil své bydliště ještě předtím, než soud stačil vydat policejním složkám pokyn k jeho zatčení. Je tedy zřejmé, že ačkoliv celý proces předávání zatykače z Haagu do Srbska podléhá nejvyššímu stupni utajení, tyto – pro život Hadžiće zásadně důležité informace – během byrokratického procesu unikly. Jinými slovy, našel se někdo, kdo měl zájem zkomplikovat pozici srbské vlády.

Nabízí se tři základní scénáře. Vysvětlení můžeme hledat u radikálů, kteří tvoří vládní opozici a jejichž místopředseda T. Nikolić prohrál finále prezidentského klání. Radikální strana Srbska se tradičně staví proti spolupráci s haagským tribunálem a nelíbí se jim ani nová srbská politika orientovaná na Spojené státy a Evropskou unii. Vzhledem k již zmiňované skutečnosti, že možný obrát k lepšímu v srbské ekonomice a společnosti je podmíněn právě kooperací se soudem v Haagu, pak tento tah dává radikálům naději na zbrzdění vývoje, postupnou diskreditaci demokratů a následnou radikalizaci společnosti.

V srbských médiích se objevila i druhá spekulace, jež nezvládnutí případu Hadžiće přisuzuje politice vládní koalice. Vyprávění osob do Haagu vnímá široká veřejnost velmi kontroverzně.³⁾ Vzhledem k tomu, že se v Srbsku chystají další volby, tentokrát na úrovni místních samospráv, komentátoři vnímají nevydání Hadžiće jako krok demokratických stran v předvolební kampani, tedy jako způsob, jak nepodráždit demokratické voliče. Z hlediska mezinárodněpolitické analýzy se může tento krok demokratických sil objektivně jevit jako zcela nepochopitelný. Zatčením Hadžiće a jeho vydáním do Haagu by totiž srbská vláda alespoň částečně dokázala svou deklarovanou vůli spolupracovat. Hadžić na lavici obžalovaných by pro Srbsko znamenal další čas pro nalezení Mladiće. Tímto politickým krůčkem by Srbsko získalo větší mezinárodní kredibilitu a upevnilo by se jeho pozice v mezinárodní politice. Pro demokratické síly v Srbsku by to pak ve výsledku znamenalo relativní posun v naplňování předvolebních slibů. Otázkou ale zůstává, co je pro členy vládní koalice důležitější: dlouhodobý zisk na mezinárodním poli, či krátkodobý úspěch doma?

Nabízí se ještě třetí, nejpravděpodobnější výklad. Včasné informování a ochranu Hadžiće může mít na svědomí stálice srbské vnitřní politiky, organizovaný zločin. V Srbsku se během čtrnáct let trvající krize⁴⁾ vytvořila paralelní struktura, jež profitovala jak na uvalených sankcích, tak na probíhající válce i nekončící materiální a duchovní chudobě obyvatelstva. Sítě zločinných organizací dosahují na všechny politické úrovně a vzhledem ke

zdroji jejich blahobytu je logické, že se jakýmkoli demokratickým změnám ve společnosti brání. Záhadné zmizení Hadžiće tak může být jen výsledek další akce těchto organizací, jež mají zájem, aby bylo Srbsko i nadále co nejvíce izolováno.

Pro dokreslení srbské mentality uvádím, že všechny tyto tři scénáře jsou značnou částí veřejnosti opomíjeny a za hlavní příčinu je považován samotný soud v Haagu. Ten se stal za posledních deset let tradiční výmluvou všech vnitřních neúspěchů a problémů.

Osud vzájemných žalob

Vraťme se však k nabídce NATO. Přistoupení k „Partnerství pro mír“ si totiž od srbské diplomacie žádá kromě zlepšení spolupráce s Haagem ještě jeden, kontroverzní politický krok, a to stažení žaloby Srbska a Černé Hory proti osmi členským zemím NATO,⁵⁾ v souvislosti s bombardováním Srbska v roce 1999. Zcela pochopitelně není možné, aby stát usilující o členství v jakékoliv organizaci vedl zároveň proti této organizaci soudní při na nejvyšší diplomatické úrovni.

Neúspěšné diplomatické snahy o řešení kosovské krize vyústily v politiku síly. Téměř osmdesát dní trvající bombardování Srbska a Černé Hory, tehdy ještě Svazové republiky Jugoslávie, zanechalo této zemi nejen nefunkující průmysl a poškozenou infrastrukturu, ale především další hluboký šrám na duši celého národa. Jedním z obranných politických kroků byla i žaloba u Mezinárodního soudního dvora při OSN, kterou vznesla ještě Miloševićova vláda. Vzhledem ke skutečnosti, že vláda USA tento soudní orgán OSN neuznává, žaloba proti nim nemohla být vznesena. A tak ačkoliv právě americká letadla svrhla během náletů 95 procent všech bomb, žaloba se na Spojené státy paradoxně nevztahuje.

Jugoslávie však v době intervence nebyla členem OSN,⁶⁾ což je jeden z hlavních argumentů, na který se odvolávají obhájci žalovaných států NATO. Soud při projednávání této žaloby může jednoduše konstatovat, že soudní orgán OSN není v této otázce příslušný, a žalobu tak tímto jednoduchým prohlášením smete ze stolu. Vzhledem ke kontroverznosti této otázky, pro Srbsko veřejnost tak citlivé, představuje toto navržené řešení elegantní východisko pro srbskou vládu.

Vuk Drašković, ministr zahraničních věcí SČH, ihned po vyjádření požadavku představiteli NATO přislíbil bezpodmínečné stažení této žaloby. Jak řekl, on sám chápe tuto žalobu jako pozůstatek Miloševićovy éry, jejíž stín je třeba překročit. Tento příslib, jež nekonzultoval s žádným členem vlády, byl proto označen za soukromou politiku. Největší nevoli vyvolal

jeho výrok mezi radikály. SRS společně se Socialistickou stranou Srbska (vládnoucí strana v době Miloševiče) odmítají stažení žaloby a domáhají se Draškovićovy demise. Požadují, aby se o celé záležitosti vedla diskuse v parlamentu, navrhuji řešení skrze celonárodní referendum a jakékoliv izolované jednání vlády v této otázce budou chápat jako zločin proti národu.

Čerstvý prezident a nejvyšší představitel Srbska Boris Tadić je ve svých výrocích týkajících se stažení žaloby opatrnější. Podle jeho slov je třeba vnímat tuto žalobu v širším politickém kontextu. Měl tím na mysli především spojitost se žalobami Chorvatska a Bosny a Hercegoviny proti SČH, v souvislosti s občanskou válkou v Jugoslávii. V případě těchto soudních při používá SČH stejný argument jako státy NATO, tedy nepřislusnost soudu s ohledem na nečlenství Jugoslávie v OSN v době spáchání zločinů. Tadić by tedy za ideální považoval diplomatický konsenzus a stažení všech žalob týkajících se války v Jugoslávii, tak i bombardování Jugoslávie v roce 1999. Bylo by to jisté velké politické gesto, které by budoucnosti tohoto regionu prospělo. Bosna a Hercegovina však o navrženém plánu nechce ani slyšet. Jedinou nadějí tedy zůstává výrok soudců Mezinárodního soudu spravedlnosti. Pokud totiž přizná argument nepřislusnosti v jednom případě, pak by zároveň mohl účinkovat i na ostatní dvě žaloby.

Ať dopadne tento diplomatický spor jakkoliv, je jisté, že pro společnou evropskou budoucnost všech zemí Balkánu a pro bývalé svazové republiky Jugoslávie především, bude nutné a nevyhnutelné zapomenout na křivdy minulosti, a to nejen na vysoké politické úrovni, ale zejména v srdci každého z jejich obyvatel.

kbratova@hotmail.com

¹⁾ Podle průzkumu organizace „Martin Board International“ a časopisu „Nova srbska politička misao“, uveřejněném v deníku „Politika“ 23. 7. 2004 by Demokratická strana (DS) v případných volbách získala 29,2 procenta, následována Srbskou radikální stranou (SRS) se ziskem 28,7 hlasů.

²⁾ Podle výsledku výzkumu veřejného mínění agentury „Faktor Plus“ a deníku „Politika“, uveřejněném v deníku „Politika“ 19. 7. 2004 je stále 48,2 procenta populace pro souzení válečných zločinců v Srbsku.

³⁾ Podle agentury „Faktor Plus“ 68,6 procenta obyvatel Srbska považuje haagský tribunál vůči jejich národu za zaujatý.

⁴⁾ Srbsko se zúčastnilo tří válečných konfliktů (v Chorvatsku, Bosně, Kosovu) a jeho obyvatelstvo bylo poznamenáno dlouhotrvajícími ekonomickými sankcemi.

⁵⁾ Konkrétně se jedná o Belgii, Kanadu, Francii, Německo, Itálii, Portugalsko, Nizozemí a Velkou Británii.

⁶⁾ Srbsko a Černá Hora nebyly členem OSN v letech 1992–2000.

Mezi vstřícností a historickým klišé

Karlheinz Filipp: *Misericordia Bohemiae. Hospodine pomiluj ny. Grosse Geschichte und kleine Leute, Sächsische Landeszentrale für politische Bildung, Dresden, 2003 (dvojjazyčné, česko-německé vydání, 136 a 160 stran).*

Osobní vzpomínky nacházejí odezvu v našem časopise pouze výjimečně. Autor, profesor geografie na Hamburské univerzitě, rodem z Novosedlic u Teplic (ročník 1941), musel jako sudetský Němec s rodinou v roce 1946 z Československa odejít, ale po roce 1989 navázal v Čechách osobní i odborné styky. Nepatří však mezi politické představitele ani společenské celebrity. Navíc, jeho kniha je značně nesusoudá a postrádá nezbytnou redakční úpravu. Dochází v ní k častému opakování, některá témata jsou zařazena neorganicky. Český překlad je někdy zavádějící, zejména když se čtenář dozví, že se autor považuje za Čecha. V německém originále ovšem stojí „Böhme“, tedy nikoli etnický Čech – německy „Tscheche“, ale něco jako „zemský Čech“. Proč má být tedy publikace tohoto rázu recenzována v Mezinárodní politice?

Obracejíme na knihu pozornost především ze dvou důvodů. Jde o autentickou, subjektivní výpověď o historii Němců v Čechách, jak ji vnímá autor a s ním zřejmě značná část bývalých českých Němců. Dalším důvodem je to, že se vydání ujal zemská centrála politického vzdělávání v Sasku, Hesensku a Hamburku. V praxi to znamená, že se publikaci dostane široká bezplatná distribuce, zejména do škol a dalších vzdělávacích zařízení. Pro českou veřejnost je podstatné vědět, jaké knihy jsou v Německu vydávány ze státních prostředků, tím spíše, že podporu pro zmíněnou publikaci již dříve odmítl Česko-německý fond budoucnosti.

Na prvních dvaceti stranách autor prezentuje svůj pohled na dějiny vztahů mezi Čechy a Němci. Další a nejrozsáhlejší oddíl věnuje rodinné a místní kronice, která jakoby naplňovala líčení dějin lidským a místopisným obsahem. V posledních třiceti stranách se prolíná osobní s obecným. Celou knihou prostupují především pohledy moralistní, které mají ovšem často jasný společensko-politický podtext.

Nejsilnější a opravdu přínosnou stránkou knihy je téma života, jak bychom dnes řekli, s multikulturálními kořeny. Ukazuje složitost celého vývoje v českých zemích a otevírá v některých případech pohledy, které českým čtenářům prostě nemohou být známy, protože jsou jen výjimečně tematizovány. Autor předkládá velmi zajímavý obraz česko-německého etnicko-kulturního původu rodin obou rodičů a výslovně se hlásí k oběma větvím. Sleduje linii svých předků od počátku 19. století a ukazuje, jak významně byl příklon k německému či českému elementu ve vývoji jednotlivých generací ovlivněn časem a prostorem, jak nejednoznačný byl mnohdy výsledek a jak těsná, nebo i nepodstatná mohla být mezi oběma etnickými prvky hranice.

Obecněji řečeno je obraz, který autor předkládá, cenný tím, že zřejmě věrně reprezentuje vnímání česko-německých dějin z pohledu těch sudetských Němců, kteří byli spíše strženi proudem historických událostí, než aby měli ambici a možnost je formovat. Představuje tedy děj prožitý buď osobně nebo viděný zprostředkovaně očima rodinných příslušníků. Sbírá střepy událostí tak jak se dotkly těchto autorových historických svědků a byly jimi interpretovány. V některých momentech autor hledá kritický odstup, a to jak od historického kánonu, převládajícího mezi sudetskými Němci, tak i od pohledů vlastních blízkých. Autor pohlíží kriticky na období konce 19. a počátku 20. století a je si vědom tragiky celé situace. Ukazuje například na příklon Němců z Čech a Moravy k velkoněmeckému programu, který Češi museli odmítnout. Demonstruje, jak si obě národní komunity vzájemně ztěžovaly soužití: procesy „poněmčování a počesťování“ se v různých obdobích střídaly a vyústily již před první světovou válkou v „každodenní boj mezi Němci a Čechy, jenž byl neustále příživován spolky a vzdor spolky“ (s. 39).

Autor naopak často opakuje usedlá historická klišé, rozšířená mezi sudetskými Němci, která by český čtenář měl znát, jestliže je chce rozebrat v obtížnosti česko-(sudeto)německého dialogu a hloubce neporozumění.

Na rozdíl od sudetoněmeckého historika Ferdinanda Seibta tak autor nedoceňuje

je význam první světové války jako zásadního zlomu v perspektivě soužití. Pomíjí nadšenou podporu, kterou poskytlo německé obyvatelstvo velkoněmeckým válečným cílům, a proto nechápe k jakým závěrům válka dovedla českou politiku. Historie se autorovi příliš jednoduše jeví jako střídání vítězství a porážek jedné či druhé strany, přičemž „vítěz“ tak říká „bere vše“ a „poražený“ nemůže, než připravovat odvetu. Československá republika je v tomto smyslu interpretována jako cesta, která sudetské Němce v podstatě nevyhnutelně dovedla k nacismu a válce (s. 53). Karlheinz Filipp nepřímou staví na stejnou úroveň československý stát a nacistickou říši (s. 65), příklon sudetských Němců k nacistickému Německu a Mnichov na jedné straně a odsun Němců po válce a spojenectví Čechů se Sovětským svazem na straně druhé (s. 69–70), porovnává osudy Židů a sudetských Němců. Možná bezděčně, nicméně důsledně tak relativizuje historické rozdíly a opakuje apologetický kánon většiny sudetoněmeckých publikací, který v rámci sudetoněmecké komunity odmítají především aktivní odpůrci nacismu a kritická historická obec kolem Collegia Carolina. Přičítá navíc skutečné i domnělé projevy nacionalismu v české politice prezidentům Masarykovi a Benešovi. Nechává do textu proniknout emocionální tón a je obtížné nevnímat zášť vůči dvěma hlavním symbolům československé státnosti jako odmítání této státnosti vůbec.

Publikace je celkově nevyrovnaná, její historizující části by neunesly kritickou analýzu seriózních historiků, lhotejnost, zda českých nebo německých. Stane-li se díky distribuci zemskými centrály pro politické vzdělávání ve Spolkové republice Německo rozšířenou četbou, jde právě v tomto smyslu o velmi problematický počin, který volá po adekvátní odpovědi. Zdá se, že poté, co jednostranné pohledy na česko-německé vztahy přestaly dominovat celoněmeckou Spolkovou centrálou pro politické vzdělávání, ovlivňují o to více některé centrály na úrovni zemské. Kniha vyvolává mimo jiné otázku, jaký vliv má kritický historický výzkum (německý, český, světový), jestliže jsou jeho výsledky posledních čtyřicet let zcela přehlíženy. Publikace obsahuje osobní a často velmi vstřícný emocionální náboj tam, kde se autor vztahuje k obyčejným lidem – Němcům, Čechům či Židům, lituje jejich často krutého osudu, a proto se také objevuje „*Misericordia Bohemiae*“ v názvu knihy. Jeho hlavním motem je smířenost a vstřícnost. Tento postoj je ovšem zasazen do balastu historické předpojatosti, která odkrývá podstatné překážky historického porozumění, ba i samotného dialogu, mezi Čechy a sudetskými Němci.

Vladimír Handl

handl@iir.cz

Globální hegemon či zdráhavý četník?

Fraser Cameron: US Foreign Policy after the Cold War. Global Hegemon or Reluctant Sheriff? Routledge, London and New York 2002.

Ve své učebnici přivádí Fraser Cameron čtenáře velmi přístupným způsobem ke všem aspektům zahraniční politiky Spojených států amerických stejně jako do problematického světového bezpečnostního a ekonomického uspořádání, ve kterém USA hrají specifickou roli. Profesor Cameron, odborník na transatlantické vztahy, evropskou bezpečnostní politiku, a rozšiřování Evropské unie, se pokouší o nestranný pohled na americkou zahraniční politiku, ale vzhledem ke svému zaměření poskytuje čtenáři spíše jakýsi pohled zvenčí, na němž jsou zřejmé určité výkyvy od této plánované nestrannosti.

Jak sám autor uvádí, nejde o učebnici rozdělenou na teoretickou a praktickou část, ale spíše rozdělenou tematicky podle faktorů, které v utváření a fungování americké zahraniční politiky hrají svoji důležitou roli. Velmi užitečné jsou pro českého čtenáře seznamy klíčových faktů, které předcházejí každé kapitole, stejně jako ilustrace organizačních struktur, nebo výčty jednotlivých cílů, které jsou vytyčeny v jednotlivých oblastech politické aktivity.

Autor mapuje funkční období tří amerických prezidentů od konce studené války a vykládá jednoduchými slovy složitý vztah a interakci mezi mocenskými strukturami, nejdůležitějšími aktéry a nevládními organizacemi v procesu utváření zahraniční politiky USA. Tento analytický záměr podporuje případovými studiemi válek, konfliktů a problémů v mezinárodní diplomacii, údaji o institucích vytvářejících a ovlivňujících strategické postupy americké politické reprezentace, chronologií klíčových dat v historii americké zahraniční politiky a glosářem termínů použitých v textu. Výběr doplňující literatury většinou dokládá snahu o nestranný přístup, neboť se v těchto seznamech setkáváme i jména autorů s velmi protichůdnými stanovisky. Podobně je tomu u citací hodnotícího charakteru, kterými prokládá jinak nezaujatý text vlastní.

Začíná historizujícím úvodem (kap. 1 a 2) popisujícím vývoj americké zahraniční politiky od 19. stol.¹⁾ po počátek války proti terorismu vyhlášenou současným prezidentem G. W. Bushem, autor čtenáře upozorňuje na skutečnost, že jedno-

duchاً zobecňující hodnocení jednotlivých prezidentů, jejich realistické či idealistické nálepkování nezohledňují fakta, která většinou taková hodnocení zmírňují, či zcela vyvracejí. Toto je patrné zejména při srovnání obou republikánských prezidentů s demokratickým prezidentem Clintonem.

Od deskripce chronologické se autor přesouvá k popisu mechanismů vytváření politických priorit v USA (kap. 3 až 6). Tyto kapitoly ovšem neskouznou do suché teorie, neboť autor vykládá fungování těchto mechanismů na konkrétních případech z nedávných let. Hodnotí jednotlivé složky legislativy (Kongres), exekutivy (Ministerstvo zahraničí, Pentagon aj.) a nevládních aktérů (domácí prostředí a média) striktně z hlediska jejich významu pro formulaci zahraniční politiky, a to do té míry, že text vyznívá jako průvodce americkým politickým bludištěm pro zahraničního cestovatele. Sílící roli, kterou hraje Kongres v zahraniční politice (kap. 4), sleduje jakoby zahraniční optikou, ve které jsou skutečnosti jako nezájem kongresmanů o zahraničí, aktivní jedinci (issue leaders) či růst vlivu lobby spíše negativní. V této souvislosti dokonce cituje Henryho Kissingera a jeho tvrdou kritiku na adresu Kongresu v jeho hledání všestranného léku na všechny zahraniční výzvy kontrastující s opakovaným používáním poněkud tupého nástroje uvalení sankcí (viz s. 78). Zejména v páté kapitole uvádí zajímavé detaily o nedávných a současných demografických a sociálních vlivech na formulaci politické strategie vně Spojených států.²⁾ Snad až konzervativně vyznívájí autorovy četné odkazy na Samuela Huntingtona, burcujícího neúnavně proti socio-kulturnímu rozmělnění USA. Poněkud kriticky se staví k roli, kterou sehraávají média (kap. 6), ale s nezaujatým postojem přiznává, že každý politický činitel (a zejména pak prezident) se musí s jejich vlivem vyrovnat. Opět dodává, spíše informativně a velmi stručně, historické zhodnocení prezidentů na základě tohoto hlediska.

Poté ve dvou následujících kapitolách vykládá o jevech ovlivňujících mezinárodní prostředí – světový obchod, globalizační procesy a terorismus, jakož i o dynamice americké reakce na tyto výzvy. V sedmé kapitole pojednávající o globalizaci dává před Huntingtonem přednost

Thomasu Friedmanovi, a tak kapitola vyznívá spíše jako varování před překotnou a bezohlednou „amerikanizací“ světa. Autor tu opatrně manévruje a nechává zaznít jak prostý fakt amerického ekonomického prvenství, tak obavu o udržitelnosti ekonomického růstu. Jednoznačně se však staví na stranu těch, kteří globální nerovnost spojují s problémem mezinárodního terorismu (viz kap. 8) a vidí tuto skutečnost jako výzvu, se kterou se Spojené státy budou muset utkat.

V předposlední kapitole (kap. 9) autor definuje priority USA v jejich zahraniční politice, respektive klíčové spory, které v této oblasti v americkém politickém vedení panují. Opět se drží svého původního pohledu jakoby zvenčí, ve kterém se i spory odehrávající se na domácím poli doostávají do mezinárodního kontextu. Tak například spor o protiraketovou obranu nediskutuje zdaleka tolik z hlediska postoje republikánského anebo demokratického, ale mnohem více z hlediska jeho dopadu na mezinárodní spojení a vztahy (se členy NATO, respektive s Ruskem). Po popisu roztržky, kterou mají USA s OSN, a neochotě Spojených států ratifikovat dohodu o Mezinárodním trestním soudu, se kapitola rozbíhá, tradičně jako mnoho jiných učebnic o zahraniční politice, po geografické linii. Závěr kapitoly ústí v předzvěst kapitoly poslední, založené nevyhnutelně více úvahově a také více zaměřenou do budoucnosti.

Poslední kapitola (kap. 10) se zabývá otázkou unilateralismu a multilateralismu, kterou se snaží zvážit výhledem do budoucnosti a úvahou na téma politického a mocenského prvenství USA ve světě. V přehledu na začátku kapitoly je hned na prvním místě znovu opakovaný poznatek: Spojené státy měly jedinečnou možnost (a podle autora i jakousi povinnost) definovat po skončení studené války novou linii zahraniční politiky, po které se budou ubírat strategie ve vztazích ke spojencům, sousedům, partnerům i nepřítelům. Žádnému ze tří prezidentů tohoto období se zatím nepodařilo se s touto výzvou vyrovnat. Profesor Cameron opět poznamenává, že i když kritika adresovaná kterémukoli z prezidentů vyčítá nahodilou, nedůslednou, nebo naopak arogantně jednostrannou zahraniční politiku, studium historických faktů z období dané administrativy ulamuje takové kritice hrot. Jinými slovy podobně jako nebyl prezident Clinton jen idealisticky multilaterální, nebyl a ani není současný prezident G. W. Bush realisticky unilateralní. Autor vyzývá k bližšímu rozboru obou termínů a na této cestě ukazuje, že se obsah obou pozic mění jak chronologicky (oproti vítanému vedení Spojenými státy v boji proti Sovětskému svazu v bipolárním světě jsou po skončení studené války americké vůdcovské tendence vnímány jako snahy o získání pozi-

ce prvního mezi rovnými či ještě hůře), tak svými prostředky a cíly (náznak debaty o „tvrdé“ a „měkké“ hegemonizující síle; prosazování svých zájmů a současné nabádání ke sladění v mezinárodních organizacích pro jiné). Z této analýzy autorovi pak zbývá jen omezená možnost vynešt hodnotící soud a jasné stanovisko, a proto zaujímá poněkud neurčitou pozici. Metaforická otázka v podtitulu se tedy pro

něj stává obojetnou odpovědí, do které zahrnuje jak prvenství Spojených států, tak rizika, která jsou spojena s tvrdohlavým a bezohledným sebeubezpečováním se v této pozici.

vanicek@iir.cz

Vít Vaníček

¹⁾ Autor vychází z předpokladu, že Spojené státy americké ve skutečnosti neměly do počátku

19. stol. významnou mezinárodní úlohu. V závěru knihy však význam USA v globálním kontextu časově ještě zkracuje na posledních šedesát let.

²⁾ Pro českého čtenáře je například zajímavý detail o jednom demografickém faktoru, který podle autora velmi ovlivnil rozhodování o rozšíření NATO o státy střední Evropy: „.... kdyby byli Středoevropané rovnoměrně usídleni po celých USA namísto koncentrování do Illinois, které je klíčovým volebním státem, neměli by takový vliv na rozhodnutí o rozšíření NATO.“ (viz Cameron: 84)

Jak dál v transatlantických vztazích?

Gustav Lindstrom (ed.): Shift or Rift. Assessing US/EU relations after Iraq. European Union Institut for Security Studies. Transatlantic Book 2003. Paris 2003, 255 stran. ISBN 92-9198-043-9.

Počátek 21. století přinesl několik zkoušek pro vnitřní soudržnost atlantického partnerství. Na pozadí přístupu k problému Iráku se projevíly vážné neshody, zejména pak mezi Bushovou administrativou na jedné straně a Francií a SRN na straně druhé. Na tyto skutečnosti zareagoval Ústav strategických studií Evropské unie (EUISS) vydáním knížky, která je rozdělena do celkem pěti tematických bloků a v každém z nich se vyjadřuje jeden uznávaný autor z Evropské unie a jeden z USA.

První okruh je věnován srovnání evropských a amerických představ o současném světě. Stanley Hoffmann, profesor Harvardské univerzity, v první studii celé publikace píše, že v posledních dvou letech se „zásadně změnilo americké pojetí mezinárodních vztahů a zahraniční politiky“.¹⁾ Jako argument uvádí především posun od odstrašování k vojenským operacím zaměřeným na svrhávání nepřátelských režimů. Další zásadní změnu spatřuje v jednoznačném upřednostňování unilateralismu a v plánování vojenských operací bez spolupráce s NATO. Důležitý rys Bushovy administrativy spatřuje také v tom, že na Evropu nahlíží jako na neschopnou a příliš hédonistickou jednotku, kterou se snaží dále rozdělovat, mimo jiné

také prostřednictvím zemí přístupujících do EU, a bránit její integraci, aby nebyla komplikací amerických operací.²⁾

Nicole Gnesottová, ředitelka EU ISS, navazuje na S. Hoffmanna tvrzením, že „světové události Evropany spojují, zatímco Amerika je rozděluje“.³⁾ Základní rozdíl v přístupu k současným hrozbám spatřuje v tom, že „Američané jsou přesvědčeni, že svět se stal nebezpečnějším, zatímco Evropané kladou důraz na jeho složitost“.⁴⁾ To pak vyúsťuje v rozdílnost priorit, které N. Gnesottová shrnuje následujícím způsobem: preemptivní úder vs. preventivní diplomacie a prevence konfliktů, rogue states vs. failing states, mezinárodní systém zakládaný na síle vs. dodržování mezinárodního práva, změna režimů vs. dobré vládnutí, národní zájem vs. multilateralismus. Ve všech případech se jedná o účelové zjednodušení, které autorce slouží k tomu, aby vyjádřila svůj názor na podstatu vnitroatlantických rozdílů, za kterými ona sama spatřuje základní odlišnosti dvou zcela rozdílných myšlenkových škol.

V další části svého příspěvku pak Gnesottová současné americké administrativě vytýká, že od evropských spojenců vyžaduje pouze vojenské schopnosti, ne však jejich názory nebo politické přístupy. Kritizuje ji také za to, že se trvale snaží obcházet Evropskou unii a že upřednostňuje dvoustranná jednání s těmi jejími členy, kteří jsou ochotni ke spolupráci. Uzavírá tvrzením, že současná etapa mezinárodních vztahů otevírá pochybnosti nad dvojím posláním USA ve vztahu k Evropě –

poskytování bezpečnostních záruk a vyvažování vztahů mezi Evropany. To by podle ní mohlo předznamenat ukončení platnosti bezpečnostního paradigmatu, které se vyhranilo během studené války.

Druhý tematický okruh je věnován budoucnosti Evropy. Autorem prvního příspěvku je David Gompert, čestný viceprezident RAND. Výchozími otázkami jeho velmi rozsáhlého a zajímavého příspěvku jsou dopady irácké války, kompatibilita evropských a amerických strategických zájmů a oblasti jejich možné spolupráce v budoucnosti. Dochází k závěru, že i přes negativní dopady irácké války jsou globální zájmy USA a Evropy kompatibilní, i když Evropané spíše prohlubují své pojetí globální bezpečnosti, zatímco USA ji rozšiřují. Oběma partnerům proto doporučuje, aby se zaměřili na dosahování toho, na čem se shodují. V samém závěru své studie nepřímo dává zapravdu Nicole Gnesottové, když zdůrazňuje, že „Evropané musí soustavně získávat schopnosti nezbytné pro vojenské expedice, aby při upevňování globální bezpečnosti mohli spolupracovat se Spojenými státy“. To považuje za nezbytnou podmínku pro vytvoření „globálního bezpečnostního partnerství“ a „nového euroatlantického řádu“.⁵⁾

Antonio Missiroli⁶⁾ z EUISS v navazujícím příspěvku snad nejnázorněji ze všech autorů publikace předvádí kontrastní, pro některé čtenáře možná až černobílé pojetí vnitroatlantických rozdílů v přístupu k bezpečnosti dnešního světa. Připomíná, že EU nese hlavní část nákladů na peace-keeping na Balkáně, že pokrývá 40 procent rozpočtu OSN na peace-keeping ve světě a že na rozvojovou pomoc vynakládá třikrát více než USA. V tom spatřuje vyvažování amerického důrazu na vojenské nástroje bezpečnosti, při němž vedle hard-power působí také soft-power. Uznává nedostatky členských států EU v oblasti vojenských rozpočtů a vysvětluje jejich příčiny: nepřítomnost strategické hrozby pro „evropský homeland“, úspěchy v integrační politice, která upřednostňuje vyjednávání a kompromisy před používáním síly, sociopolitické překážky (zvyšování vojenských výdajů není

pro voliče dobře stravitelné) a omezení daná Paktem stability.

Třetí tematický okruh se zaměřuje na budoucnost USA. Ivo Daalder a James Lindsay z Brookings's Institution uvádějí, že Bushova administrativa zvolila hegemunistickou a unilateralistickou politiku, která se zakládá na přesvědčení, že USA jsou natolik silné, že své zahraničněpolitické cíle mohou stanovovat a také dosahovat bez ohledu na ostatní státy.⁷⁾ Naproti tomu většina Evropanů se podle autorů zaměřuje spíše na globalismus, na mezinárodní spolupráci při dlouhodobém boji proti hrozbě terorismu. Docházejí k podobnému závěru jako Nicole Gnesotto: po zániku sovětské hrozby se americké bezpečnostní záruky staly pro evropské země nepotřebnými.

Na závěr autoři představují svá doporučení, díky kterým se jejich příspěvek jeví jako snad nejvyváženější a možná také nejprůběžnější ze všech. Ve shodě s jinými názory Evropanů nabádají, aby zdokonalovala své vojenské schopnosti. Zároveň s tím ale vyzývají USA, aby svým spojencům přiznaly silnější, ne-li dokonce stejný hlas. Autoři obohacují i základní myšlenku celé publikace varováním, že vnitroatlantické vztahy již nemohou pokračovat v dosavadním driftu, kdy se věcem nechává volný průběh. To by podle nich dříve nebo později nakonec stejně vedlo k rozvodu. Vztahy uvnitř Aliance se podle jejich názoru dostaly do zlomového bodu, odkud další cesta vede buď k roztržce, nebo k zásadní obnově.

Pomyslná laťka nasazená těmito autory byla příliš vysoká pro následující příspěvek. Jeho autor Jean-Yves Haine z EUISS psal pod silným vlivem černobílého vidění. Vytýká Spojeným státům, že se obsadily do role nejrovnějšího ze všech států a že ostatní země posuzují podle toho, zda s nimi souhlasí, nebo ne. Ostře kritizuje americký postup v Iráku za to, že mu žalostně chybí „exit – strategy“, cesta ven. Doktrínu preemptivních úderů hodnotí jako hazardérskou politiku a nebezpečnou myšlenku, která by mohla otevřít Pandořinu skříňku, a stát se inspirací i pro jiné státy.⁸⁾

Čtvrtý tematický okruh pojednává o americko-evropských rozdílech v přístupu ke Střednímu východu. Patrick Clawson, zástupce ředitele washingtonského Ústavu pro blízkovýchodní politiku, pojednává především o historických determinátech amerického přístupu k této vybušné oblasti světové politiky. Podrobně vysvětluje motivy amerického přístupu k iránským jaderným ambicím. Velkou pozornost věnuje Iráku a dochází k závěru, že pokrok při jeho stabilizaci by měl vytvořit základní předpoklady pro celkovou změnu situace v celé oblasti a pro globální boj proti terorismu.⁹⁾ Vy-

jadřuje přesvědčení, že úspěch v Iráku pomůže Spojeným státům k tomu, aby byly velkorysejší v přístupu k evropským spojencům.

Martin Ortega z EUISS vysvětluje¹⁰⁾ základní americko-evropské rozdíly v přístupu ke třem klíčovým otázkám dneška, jimiž jsou: izraelsko-palestinský konflikt, terorismus a změna režimů cestou vojenských operací (regime change). Základní odlišnosti vidí v tom, že USA kladou velký důraz na tvrdou linii a na použití ozbrojených sil, zatímco Evropané upřednostňují dialog, politická jednání a trpělivé hledání kompromisů. Členským státům EU doporučuje, aby se zaměřily na několik základních cílů. Prvním z nich by měl být důraz na zastavení konfrontace na Blízkém východě a na sblížení nepřátelích stran. Evropská unie by se podle něho měla zaměřit především na nalezení východiska z izraelsko-palestinského konfliktu na základě jasně nastíněných principů. V přístupu k Iránu by EU podle něho měla zamezit jeho nuklearizaci, ale zároveň s tím podporovat umírněné iránské politiky. Největším přínosem jeho příspěvku je závěrečná výzva, aby USA a EU ukončily dosavadní praxi odděleného postupu v oblasti Blízkého východu a aby postupovaly společně, protože jen tak lze dosáhnout konkrétních výsledků v boji proti terorismu.

Poslední tematický okruh se zaměřuje na terorismus jako nejzávažnější bezpečnostní hrozbu současného světa. Brian Michael Jenkins, poradce prezidenta RAND, upozorňuje, že teroristé se dokáží rychle zmocnit nejnovějších technologií a zneužít je k rychlé globalizaci jakéhokoli konfliktu. Za zvlášť nebezpečnou tendenci označuje výrazný nárůst „smrtonosti ratingu (lethality rate) terorismu“, který vyvrcholil právě atentáty dne 11. 9. 2001.¹¹⁾ Uznává, že největším problémem dnešních americko-evropských vztahů je Bushův důraz na vojenské nástroje boje proti terorismu, a zejména pak jeho rozhodnutí použít armádu ke svržení Saddámovy režimu. V závěru své analýzy se jednoznačně přiklání k názoru, že úspěch boje proti terorismu a proti šíření ZHN záleží na mezinárodní spolupráci, na vytvoření nových institucí a na hromadění malých kroků.

Autorem závěrečného příspěvku tohoto bloku a celé publikace je Gustav Lindstrom.¹²⁾ Ten se odvoláním na výzkumy veřejného mínění¹³⁾ zaměřil na systematické vyvracení mýtů šířených o americko-evropských neshodách. Především vyvrací mýtus, že Evropané podceňují hrozbu terorismu – ta naopak patří k těm, jež je nejvíce znepokojují. Dále zpochybňuje mýtus, že Evropané váhají použít v boji proti terorismu vojenskou sílu – upozornil, že skutečný rozdíl spočívá

v tom, že Evropané považují vojenské řešení za jedno z možných, ne však za jediné nebo nejvhodnější. V této souvislosti vyslovil myšlenku, že v případě akce Irácká svoboda USA ve skutečnosti ani nestály o rozsáhlou vojenskou spolupráci s Evropany, protože „naplnění představ o vedení války založené na využití počítačové sítě by mohlo být přítomností spojenců, kteří takové prostředky nemají, znemožněno“.¹⁴⁾ Vnitroatlantické neshody o operaci Irácká svoboda tak ukázaly, že základním úkolem se v rámci NATO stalo hledání rovnováhy mezi vojenskými a nevojenskými nástroji boje proti terorismu. Nakonec G. Lindstrom vyvrací i mýtus o neslučitelnosti amerických a evropských cílů. Píše, že i přes rozdíl mezi „válkou“ a „bojem“ proti terorismu je možné vyvíjet společné úsilí a hledat mnohostranné odpovědi na globální hrozbu terorismu.

Publikace Ústavu strategických studií Evropské unie tedy obsahuje řadu velmi zasvěcených analytických pohledů na současné problémy uvnitř NATO. V tom spočívá její přínos jak pro výzkum bezpečnostní politiky na počátku 21. století, tak i pro překonávání vnitroatlantických problémů. Určitě zaujme i mnoho českých čtenářů, vysokoškolskými studenty počínaje a specialisty na všech úrovních konče.

Jan Eichler

eichler@iir.cz

¹⁾ Hoffmann, Stanley: The crisis in transatlantic relations. In.: Shift or Rift. Assessing US/EU relations after Iraq. European Union Institut for Security Studies. Transatlantic Book 2003. Paris 2003, s. 13.

²⁾ Tamtéž, s. 18–19.

³⁾ Gnesotto, Nicole: EU, US: visions of the world, visions of the other. In: cit. dílo, s. 21.

⁴⁾ Tamtéž, s. 23.

⁵⁾ Gompert, David: What does America want of Europe? Cit. dílo, s. 75.

⁶⁾ Missiroli, Antonio: Mind the gaps – across the Atlantic and the Union. Cit. dílo, s. 79.

⁷⁾ Daalder, Ivo, Lindsay M.: American foreign policy and transatlantic relations in the age of global politics. Cit. dílo, s. 91–103.

⁸⁾ Haine, Jean-Yves: Power without restraints? Back to realities. Cit. dílo, s. 124–125.

⁹⁾ Clawson, Patrick: US and European priorities in the Middle East. Cit. dílo, s. 145.

¹⁰⁾ Ortega, Martin: The Achilles heel of transatlantic relations. Cit. dílo, s. 147–167.

¹¹⁾ Jenkins, Brian Michael: The US response to terrorism and its implications for transatlantic relations. Cit. dílo, s. 211–212.

¹²⁾ Lindstrom, Gustav: Terrorism: European myths and realities. In.: Shift or Rift. Assessing US/EU relations after Iraq. European Union Institut for Security Studies. Transatlantic Book 2003. Paris 2003, s. 231–250.

¹³⁾ Ty ukázaly, že není podstatných rozdílů ve vnímání hrozby terorismu, že Evropané ve své většině schvalují i vojenské útoky na základní teroristických organizací nebo nasazení ozbrojených sil k likvidaci šéfů teroristických organizací.

¹⁴⁾ Lindstrom, Gustav, s. 238.

Paměti diplomata

Jaromír Kopecký: *Paměti diplomata*, Torst, Praha 2004, 543 stran.

Paměti významných osobností zaujímají v literatuře zvláštní místo. Patří ke čtenářsky nejoblíbenějším žánrům, hodnota jejich historického svědectví bývá však více či méně podmíněna subjektivním pohledem. Důvody pro napsání pamětí jsou totiž různé. Zpravidla ovšem bývají psány s cílem obhájit a vysvětlit vlastní minulost a nezřídka – a to se týká především politiků – s úmyslem upoutat na ně pozornost a případně vrátit je do politického dění. Proto je dobré, když je čtenář informován o souvislostech a pohnutkách jejich sepsání. Určité subjektivní zkreslení v sobě ovšem skrývá jisté kouzlo vzpomínek. Historická literatura byla sice svědkem pokusů o napsání tzv. „objektivních“ pamětí, ale ty se zpravidla nedaly vůbec číst. Vzpomeňme například na memoáry některých sovětských velitelů z druhé světové války, které připomínaly spíše strohá vojenská hlášení než cokoliv jiného. A postrádaly to, co je na pamětech nejcennější, totiž lidský aspekt, jinými slovy jedinečnou optiku konkrétního člověka. Radu věcí, faktů a událostí se můžeme dozvědět z jiných pramenů, ale to, jak člověk přemýšlel a co jej vedlo k určitému rozhodnutí, nám zpravidla napoví jen memoáry.

V posledních deseti patnácti letech jsme svědky záplavy nejrůznějších pamětí všech možných osobností. Mezi ty pozoruhodnější, které se v poslední době u nás objevily, patří memoáry Jaromíra Kopeckého s jednoduchým, ale výstižným názvem *Paměti diplomata*, které jsou ještě doplněny jeho

životopisnou studií *Ohlednutí za životem* z pera českého historika Josefa Tomeše.

Jaromír Kopecký (1899–1977) pocházel z pražské středostavovské rodiny. Odborné veřejnosti je především znám jako národně-socialistický novinář, politik a posléze zejména jako československý diplomat, který byl v roce 1938 pověřen správou Úřadu stálého delegáta ČSR při Společnosti národů ve švýcarské Ženevě. Tento úřad zastával i po okupaci českých zemí, kdy na rozdíl od jiných československých diplomatů nepředával svůj úřad Německu, zůstal v exilu a aktivně se zapojil do zahraničního odboje. Od března 1945 do června 1946 byl také naším vyslancem ve Švýcarsku. Poté se vrátil do Československa a pracoval na Ministerstvu zahraničních věcí ČSR, kde ho zastihl „Vítězný únor“ 1948. Po převzetí moci komunisty se stal nepohodlnou osobou; z ministerstva byl propuštěn a pro odpor komunistů nevyšel ani jeho pokus o převzetí funkce generálního tajemníka obrozené národně-socialistické strany. V srpnu 1949 se pokusil odejít s celou svou rodinou do exilu, byl však zadržen a uvězněn. Vzápětí se dostal do soukolí právě se rozbíhající mašinérie politických procesů. Z vězení byl propuštěn až po jedenácti letech, v roce 1960. Pracoval pak jako překladatel a později jako tiskový atašé na brazilském velvyslanectví v Praze. Na sklonku svého života napsal rozsáhlý text pamětí, které se dočkaly vydání až sedmadvacet let po jeho smrti.

Své vzpomínky rozdělil do pěti částí: Moje dětství a mládí; Studia, studentské hnutí, politika a novinářství; Okupace a odboj v zahraničí; První návštěva Prahy a zá-

věr pobytu ve Švýcarsku; pátou kapitolu, která pojednává o únorových událostech 1948 a následné perzekuci, příznačně ponechal bez názvu. V první kapitole se čtenář dovídá mnohé o Kopeckého dětství a mládí; skoro by se chtělo říci, že je to velký přispěvek k problematice každodennosti dítěte na začátku 20. století. Autor zde podrobně líčí svá školní a studentská léta, své intelektuální i politické zrání, zájem o národnostní a sociální otázku i vyhrobování politických sympatií k národně sociální straně – a posléze poutavě zachycuje svou anabázi rakousko-uherského proviantního důstojníka v závěru první světové války. Druhá kapitola se už věnuje především jeho činnosti za první republiky v národně socialistické straně a jejím tisku, ve studentském hnutí a v československé diplomacii. Nejcennější částí pamětí je podle mého soudu třetí, ale i čtvrtá kapitola, zachycující autorovu činnost v zahraničním odboji za druhé světové války, z jiného úhlu již popsanou v *Politických pamětech 1939–1945*, vydaných roku 1999 dr. Janem Němečkem. Naopak závěr těchto pamětí, které popisují jeho život v Československu po roce 1946, se vyznačuje přílišnou stručností, která byla snad především způsobena dobou normalizace, kdy rukopis vznikl.

Paměti ovšem mají i své nedostatky. Z věcného hlediska v nich můžeme nalézt některé nepřesnosti a chyby: Belgie nevznikla roku 1839, ale roku 1830 (s. 80) a prezident Antonín Zápotocký by neměl být zaměňován s Antonínem Novotným (s. 471). Chronologický sled událostí není vždy dodržován a některé pasáže, či spíše informace se opakují. Přes tyto výhrady lze tuto knihu doporučit všem, kdo se zajímají o dějiny československé diplomacie ve 20. století.

Michal Pehr

pehr@msu.cas.cz

31 50 933
 BARŠA, Pavel
 Levice v postrevoluční době: Občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. stol. / Pavel Barša, Ondřej Císař. – 1. vyd. – Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. – 210 s. – (Politika a společnost). – Bibl.-Pozn.
 ISBN 80-7325-033-0

35 50 936
 BISCOP, Sven
 Euro-Mediterranean Security: A Search for Partnership / Biscop, Sven. – 1st ed. – Aldershot: Ashgate, 2003. – 12, 160 s. – Bibl.-Pozn.-Rej.
 ISBN 0-7546-3487-6

33 50 968
 CIHELKOVÁ, Eva
 Euroatlantický prostor 2000: Vědecko-výzkumný projekt GA ČR 2002-2003 / Eva Cihelková a kol. – 1. vyd. – Praha: Vysoká škola ekonomická, 2003. – 322 s. – Bibl.-Pozn.-Rej.
 ISBN 80-245-0612-2

32 51 049
 ČEŠI
 Češi a Němci: Národní identity a sjednocující se Evropa = Deutsche und Tschechen: Nationale Identität und Europäische Einigung. – 1. vyd. – Praha: Nadace Bernarda Bolzana; München: Ackermann-Gemeinde, [2001]. – 223 s.: fot. – Pozn.
 ISBN 3-924020-03-5

32 50 871/1-3 PK
 DIPLOMACY
 Diplomacy: Theory of Diplomacy / Edited by Christer Jönsson, Richard Langhorne; Vol. 1–3. – 1st ed. – London: Sage, 2004.: gr. – Pozn.
 ISBN 1-4129-0143-X

32 51 015
 EDVARD
 Edvard Beneš und die tschechoslowakische Aussenpolitik 1918–1948 / Hrsg. Arnold Suppan, Elisabeth Vyslonzil. – 2., durchgesehene

Aufl. – Frankfurt am Main: Lang, 2003. – 195 s.: tab. – Pozn.
 ISBN 3-631-50532-9
 ISSN 0946-7246

32 50 900
 ENDING
 Ending the Cold War / Edited by Richard K. Hermann, Richard Ned Lebow. – 1st ed. – New York: Palgrave, 2004. – 8, 248 s. – (New Visions in Security). – Bibl.-Pozn.-Rej.
 ISBN 1-4039-6384-3

35 D 50 990
 EUROPEAN
 European Defence: A Proposal for White Paper: Report of an Independent Task Force. – 1st ed. – Paris: Institute for Security Studies, 2004. – 136 s.: tab. – Pozn.
 ISBN 92-9198-056-0

32 50 943
 IGNATIEFF, Michael
 The Lesser Evil: Political Ethics in an Age of

- Terror / Michael Ignatieff. – 1st ed. – Princeton: Princeton University, 2004. – 12, 212 s. – Pozn.-Rej.
ISBN 0-691-11751-9
- 35 50 847
KAPLAN, Lawrence S.
NATO United, NATO Divided: The Evolution of an Alliance / Lawrence S. Kaplan. – 1st ed. – Westport: Praeger, 2004. – 12, 165 s. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 0-275-98377-3
- 80 50 969 PK
KOCMANOVÁ, Markéta
EURO English: Angličtina Evropské unie / Markéta Kocmanová, Žuzana Pokorná. – 1. vyd. – Praha: Ostrov, 2004. – 181 s. – Bibl.
ISBN 80-86289-35-4
- 32q 50 956
KOHLER-KOCH, Beate
Europäische Interaktion – Europäisches Regieren / Beate Kohler-Koch, Thomas Conzelmann, Michéle Knodt. – 1. Aufl. – Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2004. – 348 s. – (Grundwissen Politik ; Bd. 34). – Pozn.-Přil.
ISBN 3-8100-3543-2
- 32 51014
KOTSCH, Bernhard
Anwalt der Mitteleuropäer: Deutschland und die Visegrad-Staaten zwischen 1990 und 1996 / Bernhard Kotsch. – 1. Aufl. – Frankfurt am Main: Lang, 2000. – 265 s. – (Europäische Hochschulschriften; Vol. 411). – Bibl.-Pozn.
ISBN 3-631-36341-9
ISSN 0721-3654
- 32 50 935
KREJČÍ, Oskar
Politická psychologie / Oskar Krejčí. – 1. vyd. – Praha: Ekopres, 2004. – 319 s. – Bibl.-Pozn.
ISBN 80-86119-84-X
- 32 50 989
LIPPERT, Barbara
Bilanz und Folgeprobleme der EU-Erweiterung / Hrsg. Barbara Lippert. – 1. Aufl. – Baden-Baden: Nomos, 2004. – 261 s.: tab. – Bibl.-Pozn.
ISBN 3-8329-0864-1
- 35 50 848
MAHNCKE, Dieter
Redefining Transatlantic Security Relations: The Challenge of Change / Dieter Mahncke, Wyn Rees, Wayne Thompson. – 1st ed. – New York: Manchester University, 2004. – 7, 242 s. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 0-7190-6211-X
- 93 50 603
NUGENT, Paul
Africa Since Independence: A Comparative History / Paul Nugent. – 1st ed. – Basingstoke: Palgrave, 2004. – 19, 620 s. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 0-333-68273-4
- 32 50 941
OSCE
The OSCE and the Multiple Challenges of Transition: The Caucasus and Central Asia / Edited by Farian Sabahi, Daniel Warner. – 1st ed. – Aldershot: Ashgate, 2004. – 22, 204 s. – Pozn.-Rej.
ISBN 0-7546-3606-2
- 33 50 997
RAUB
Raub und Restitution: Arierisierung und Rückertattung des jüdischen Eigentums in Europa / Hrsg. Constantin Goshler, Philipp Ther. – 1. Aufl. – Frankfurt am Main: Fischer, 2003. – 245 s. – Pozn.-Rej.
ISBN 3-569-15738-2
- 32 De 50 988
REGELSBERGER, Elfriede
Die Gemeinsame Aussen- und Sicherheitspolitik der EU (GASP): Konstitutionelle Angebote im Praxistest 1993-2003 / Elfriede Regelsberger. – 1. Aufl. – Baden-Baden: Nomos, 2004. – 128 s.: gr. – Bibl.-Pozn.
ISBN 3-8329-0689-4
- 33 50 973
SLANÝ, Antonín
Vývoj institucionálního rámce fungování české ekonomiky a vstup do EU / Antonín Slaný a kol. – 1. vyd. – Brno: Masarykova univerzita, 2004. – 360 s.: tab. – Bibl.-Pozn.
- 92 50 934
SYRUČEK, Milan
Henry Kissinger: Bůh či ďábel diplomacie / Milan Syruček. – 1. vyd. – Praha: Epoque, 2004. – 399 s.: fot., mp. – Pozn.
ISBN 80-86328-48-1
- 32De 51 052
ŠKVRNDA, František
Terorismus: Najvýznamnejšia nevojenská bezpečnostná hrozba súčasnosti / František Škvrnda. – 1. vyd. – Bratislava: Generálny štáb ozbrojených síl Slovenskej republiky, 2002. – 130 s.: tab. – (Knižnica profesionálneho vojáka). – Pozn.-Přil.
ISBN 80-968855-2-9
- 32 50 991
ŠVRLO, Peter
Terorizmus – aktuálna výzva pre 21. storočie / Peter Švrlo, Michal Svetlík, Jaroslav Nižňanský. – 1. vyd. – Bratislava: Ministerstvo obrany SR, 2004. – 232 s. – Bibl.-Pozn.-Přil.
- 92 De 50 932
TEICHMAN, Miroslav
Nicolae Ceausescu: Život a smrt jedného diktátora / Miroslav Teichman. – 1. vyd. – Praha: Lidové noviny, 2004. – 204 s.: fot. – (Knižnice Dějin a současnosti). – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 80-7106-503-X
- 32 50 903
WENGER, Andreas
International Relations: From the Cold War to the Globalized World / Andreas Wenger, Doron Zimmermann. – 1st ed. – Boulder: Rienner, 2003. – 12, 402 s. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 1-58826-074-7
- 33 50 958
WIRTSCHAFTSPOLITIK
Wirtschaftspolitik in Osteuropa zwischen ökonomischer Kultur, Institutionenbildung, und Akteursverhalten: Russland, Polen und Tschechische Republik im Vergleich / Hrsg. Hans-Herman Höhmann, Heiko Pleines. – 1. Aufl. – Bremen: Temmen, 2003. – 245 s. – Pozn.
ISBN 3-86108-347-7

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Pavel Barša, nar. 1960; přednáší na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a je analytikem Ústavu mezinárodních vztahů. (str. 16)

Andrea Baršová, nar. 1960; pracuje na odboru pro lidská práva Úřadu vlády, zabývá se postavením menšin a migrací. (str. 16)

Klára Bratová, nar. 1979; vystudovala mezinárodní politiku a diplomacii na VŠE. Zabývá se problematikou řešení humanitárních krizí a politickým děním na Balkáně. (str. 29)

Daniel Jonah Goldhagen, působí na Centru pro evropská studia Minda de Gunzburg při Harvardské universitě. Je autorem studie „Hitlerovi ochotní kati: obyčejní Němci a holokaust“. (str. 4)

Zdeněk Kalvach, nar. 1982; student 3. ročníku politologie FF UK, spoluautor zprávy o antisemitismu vydanou Židovskou obcí v Praze. (str. 6)

Pavel Máša, nar. 1959; absolvoval FF UK, obor dějepis-ruština. Do roku 1990 pracoval jako stře-

doškolský učitel. V letech 1991–1999 působil na ministerstvu zahraničních věcí postupně jako referent, ředitel odboru pro bývalé socialistické státy Evropy a velvyslanec na Ukrajině. V současné době je komentátorem Lidových novin, věnuje se především otázkám mezinárodních vztahů a české zahraniční politiky. (str. 14)

Prof. PhDr. Pavol Mešťan, DrSc., nar. 1946; vystudoval dějepis a Slovenský jazyk. Věnuje se vědecké a pedagogické práci na vysoké škole (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre) v oboru politologie. Je ředitelem Muzea židovské kultury v Bratislavě. (str. 18)

PhDr. Leo Pavlát, nar. 1950; absolvent fakulty žurnalistiky UK. V letech 1975–1990 redaktor nakladatelství Albatros. V letech 1990–1994 druhý tajemník velvyslanectví ČSFR (ČR) v Izraeli, od října 1994 ředitel Židovského muzea v Praze. Konzultant Nadace Ronalda S. Laudera v ČR. (str. 12)

Miloš Pojar, nar. 1940; v letech 1962–68 vystudoval UK v Praze, obor indologie-řečtina; 1968–69 Columbia University (USA). V letech

1969–90 pracoval v nakladatelství ČSAV, od r. 1990 na MZV ČSFR. V letech 1990–94 byl velvyslancem v Izraeli; 1994–97 ředitelem asijského odboru MZV ČR. Od listopadu 1997 je ředitelem Vzdělávacího a kulturního centra Židovského muzea v Praze. (str. 9)

JUDr. Cyril Svoboda, nar. 1956, vystudoval Právnickou fakultu UK; do r. 1990 pracoval jako notář; v r. 1990 poradce federálního předsedy vlády; od r. 1992 náměstek ministra spravedlnosti, od r. 1996 náměstek ministra zahraničí; člen vládního výboru pro EU; předseda pracovního výboru pro provádění Evropské dohody. Od ledna 1998 do července 1998 vykonával funkci ministra vnitra. Od srpna 2002 je ministrem zahraničí ČR. (str. 20)

PhDr. Vít Vaníček, nar. 1977; studoval na FFUK a American University ve Washingtonu D.C.; v současnosti pracovník ÚMV; zabývá se mezinárodními vztahy a teorií kulturních systémů zaměřenou na politickou kulturu USA. (str. 32)

Údaje o ostatních autorech tohoto čísla viz MP 1–9/2004